

A pornographia elleni védekezés.

Írta és felolvasta a Magyar Társadalomtudományi Egyesület
1909. évi január hó 22-ik napján tartott ülésén

DOLESCHALL ALFRÉD.

I.

A mióta a teremtő erő erre a csillagzatra embert telepített, kezdettől fogva beigazolást nyert, hogy eszmények nem emberi kezekbe valók. Az emberi bölcseségnek máig is legragyogóbb és – úgy látszik – még mindig nem kiaknázott forrása: a biblia tanítása szerint az Úristen az embert az ő képmására teremtette, – és mintha csak az alkotó universumnak is megbánnia kellett vala, mert ideális trónusáról, eszmények aetheréből földre lépett, hogy az embert az egyetlen Én részesévé tegye, őt az Ideál szolgálatába állítsa: már az első párt ki kellett tiltania Éden országából. Mert az ember éppen csak ember lön, aki – mert földről való – képtelen eszményi életet élni. Kivált, ha Ádámhoz Éva csatlakozik, – honny soít, qui mal y pense.

Pedig ez a gyönyörűsége mesé, nem is mese: élő és számlálhatatlan ezer évek óta ható valóság, az emberiség egész fejlődéstörténetének quintessentiája és bölcselete. Tanúság és ujj mutatás, hogy élés és visszaélés válhatlan ikertestvérek, miként a fény és az árnyék. Hogy az ember, mint a földi élet legtökéletesebb incarnatiója, amely termékeny, pazar és bőkezű eszmények hirdetésében és követelésében, oly képben azok követésének és megvalósításának művészetében, anulság és ujj mutatás, hogy ideálok nem e földről és nem

e földre valók; hogy az ember valójában kettős életű és ihletű természeti jelenség. Az egyik ihletet és életet az isteni szikra adja, mely őt örökéletű eszmények örökös bálványimádójává avatja; a másik az eredendő emberi ösztön és élet, mely az embert szenvedélyek rabszolgaságába hajtva őt képzelenné teszi eszmények megvalósítására. Az ember és az emberiség egész hosszú történetének ez a physiognomiája.

Szabadság: mily főséges ideál és hány tengerre való vér ömlött miatta. Pedig az ember szabadnak született mint akár a Saharának homokja vagy a Samum szárnyai. Ők ma sem ismernek bilincset, és az ember? Jobb erről nem szólni. Ádám-tól kezdve visszaéltek vele és önmaguk kovácsolták a rablánczokat.

Sajtószabadság: mily lelketemelő eszmény és mennyi mártíromság árán lett valósággá! Vajjon azzá lett-é?! Nem. Alig hogy szabadszárnyra bocsátották az eszményt, hogy uralja és szolgálja az emberben lakozó isteni szikrát, felülkerekedett az animal homo és bemocskolja az ideált. A sajtószabadságot lényében és létében orozva kerülgeti a sajtószabadosság. És ha útjában meg nem állítjuk, meg is fogja fojtani. És Luczifernek újból lesz kaczagni valója.

A sajtószabadságot az emberi génius szabad útjainak egyengetésére, szellemeknek felszabadítására és hódítására, az, igazság, a szabadság és mindkettő előfeltételének: a művelődés általános megalapozására és tökéletesítésére, tehát közérdekben szervezték meg. Azért, hogy felemeljen és építsen, nem pedig rombolásra és pusztításra. Hogy az emberiséget a műveltség és a művészet által felszabadítsa, hogy az emberi ideált táplálja és fejlessze: de nem, hogy az állatot vagy éppen a bestiát hívja elő és szolgálja az emberben. Amit kizárólagosan és tudatosan cselekszik meg a pornographicus u. n. irodalom. Melyet sokkal könnyebb gyűjtőnév alá foglalni, mint szabatosan meghatározni. A szenny-sajtó fogalma alatt gyakorlati megjelenésük és érvényesülésük alkalma és alakja szerint lényegében két különböző sajtóterméket értek, melyeknek általános közös jellemvonása, hogy tartalmuk és céljukhoz viszonyítva az egyébként még a tág lelkiismeretű hirdetési rovatokban sem tisztító szerként ajánlott nyomdafesték is szűztiszta fehérségben ragyog.

Az egyik tiszteletre méltó typust majd önálló alakban forgalomba hozott elbeszélések, regények, majd időszaki lapok és illusztrációk képviselik, melyeknek velejében mindig egy és ugyanaz a témája: a nemi élet természetes és természetellenes nyilvánulásainak és vele összefüggő bacchanáliáknak ad oculos és tendentious demonstrálása. Trágárságoknak mesterséges halmaza, melyeknek a »litteratus« úr illetéktelen pénzszerezési vágyán kívül minden tudományos értől és kötelező pirtól menten egyedüli célja és rendeltetése a tisztességes erkölcsöknek kigúnyolása, az érzékiségnek felzaklatása, a fajtalanságra való felhívás, buzdítás és bátorítás. Ezen rendeltetésüknek megfelelően első sorban a fogékony fiatalságnak és a szemléltetett aquilibristikában idegen, az érzéki világ mysteriumába még be nem avatott női világnak, mondjuk ki nyíltan: a tisztességes asszonyok és leányok címére készülnek. Szerepükben a prostitutio tanítói, kémei és ügynökei, akik tanítványaikat, majd áldozataikat éppen ott toborozzák, ahol mesterségük és kenyerük számára a leghálásabb, mert ugar voltánál fogva legtermékenyebb talaj kínálkozik. Eszközeikben nem válogatósak. Sokat ígérő, csiklandozó címek alatt és éppen nem kétes ábrázolatokkal, a kíváncsiságot feszítő tartalommutatóval csalogatják az »ő« kisdedeiket, akiknek sem fiatalsága, sem ártatlansága számukra nem jelent tilost. Sőt éppen ez az ő birodalmuk, amelybe vakmerő módon még iskolák, nevelőintézetek és a családi tűzhelyek küszöbén is befurakodnak. Ott pompáznak az üzletek kirakataiban és a classicusok, az imádságos könyvek tőszomszédságában, hogy a gyanútlanul vásárlóknak figyelmét valahogyan ki ne kerüljék. De azért – ha célra vezet – a discretiot sem vetik meg. Néma, de annál többen sejdítettő borítékok homályában is, szívesen megvonulnak, ha a szülők vagy a hitvestárs. ^ahol éber a rendőrség és az ügyészség, az ő zavaró és alkalmatlan figyelmét is kikerülni tanácsos.

És az eredmény? Bőséges, szüntelen aratás. Az ő vetésüknek megérése évszakot nem ismer, földben nem válogat: sziklát is robbant, nyárelő vagy télutó: nincs semmi baj, mindig aratnak. Aratnak és kaszálnak. Első sorban a nép gyermekei között. Akiknek nincs hűséges Mentoruk, ki napkeléstől lenyugvásáig féltő gonddal kísérné minden léptüket

és óva inthetné látható és láthatatlan Kirkék csábításaitól. Akiknek élete, sajnos, még mindig nagyrészt az utcán gördül le, akik beléjük oltott fegyelem és erkölcsi érzés hiányában mohósággal szívják magukba azt a fertőző szellemet és annak egész világát, mely a számukra annyira könnyen hozzáférhető szenny olvasmány okban feléjük int. Hogy mily hatással: arról az erkölcsrendészeti, a rendőrségi és büntetőbírószági levéltárak számukban kimeríthetetlen, végtelenül szomorú történeteket mondhatnak. Hány ezer, meg ezer esetben indult meg a lelki, majd a testi züllés útja egy úgynevezett »regény« olvasásánál, hogy azt a szegény gyermeket az erkölcsi posványba, majd a criminalitás karjai közé vezesse. Kérdezzük meg csak a fővárosi rendőrség és a gyermekvédő otthon tisztviselőit, mily zsenge korban lévő leánykák lépnek ama megnevezhetetlen utolsó rend kötelékébe, amelyben csak fokról-fokra való sülyedésnek, abból való kiemelkedésnek alig van helye. Ha pedig a fiatal bűnösök, a tolvajvilág csemetéinek élettörténetét kutatjuk, túlnyomó részüknek már apró kezében ott találjuk a pornographiát és akaratukon kívül való szövetéséges társát, a rémregényeket. Amelyeknek útvesztőjébe egyszer belekerülve mint a morphinisták nem tudják többé nélkülözni a képzeletet, az érzékeket felcsiklandozó, álmokba ringató mérget és ha más módjuk nem kínálkozik: lopás útján vagy lopott pénz árán keresik föl újból és újból társaságát és élvezit.

Ha azonban úgy találom, hogy a szennysajtónak ez a típusa éppen az erkölcsi veszélyek ellen leghathatósabb és legkiterjedtebb oltalomra és védetemre reá szorult serdülő korra való vonatkozásában a legveszedelmesebb: lehetetlen szemet hunyni általános demoralisáló hatása előtt is. A mai nap annyiszor felpanaszolt és lépten-nyomon constatálható általános erkölcsstelsenségnek egyik tápláló forrása és mozgató rugója a pornographia és az az úgyszólván korlátlan szabadság, amellyel nyíltan és nyilvánosan föllép, akadálytalanul hat és érvényesül. Már egymagában az a tény, hogy ez az irodalmi fajzat, mely maga sem igényli, hogy akár a tudomány, akár a művészet vagy pusztán a teremtő észnek és szellemnek productumaként és hirdetőjeként értékeltessék, annyira virágozik és hódít, hogy lépésről-lépésre háttérbe szorítja a becsüle-

tes és tisztos szépirodalmat: szóló bizonyosága korunk erkölcsi depravatiójának, amely neki éltető és lételeme lévén az ő szempontjából, nincs min csudálkozni, hogy sem eszközt, sem alkalmat nem mulaszt, hogy mindjebban világításra és lángra lobbantsa az ő csillagzatai, megtermékenyítse tápláló talaját: az erkölcsstelenséget.

Ha a mai anyák és apák azon keseregnek, hogy fiaik ifjúságuk delelőjén aggastyánok, mielőtt férfiakká lettek volna, minden idealizmusból kivetkőzött, testben és lélekben megroppant legények: tekintélyes részben köszönjék a szennysajtó szabadságának és szabadosságának. Amely, mielőtt önitéletük megérett, önuralmuk megedzett, lelki világukból az erkölcsi tisztességnak még fogalmát is kitépi, szülőik házasesletét, nőtestvérük szendeségét, erényét és leányi becsületét mocsarak fertőibe mártja, fogékony érzelmkörükből a női nem irányában emberi természet és hivatás rendjénél fogva sejtetelemszerűen beleoltott ideális tiszteletet és gyöngéd hódolatot kipusztítja és helyébe követelő, durva Megaráknak, az öltözetlen asszonyi állatnak oltárát emeli. Amely hadat üzen minden szeméremnek és női erénynek, hóbortnak és véteknak hirdeti az önmegtartóztatást és mérsékletet, ostobaságnak és betegségnek a házaseslet, a hitvestársi hűség kötelmeit, a testvéri viszony szeplőtelenységét; melynek csak egy a prófétája és ideálja: az önczélként hirdett és fenéig szüröcsölt szabad kéj és szerelem. Annyi kedves és behizelkedő dallamban fuvják a nótát, míglen hisz benne, aki hallgatja és a nótának vége: korai levélhullás, szárnya-szegett ifjúság, törött cserepek és semmi más.

Szóljak még a pornographiának hódító útjáról a leendő anyák, az ellentálló képességben az ifjagnál is kevésbé edzett hajadonok, sőt hitvesek lelkületében! Nem teszem. Aki tudja vagy legalább is. képzeli, hogy ezeknek a szellemi brigantiknak nyomorúságos kenyérkeresete következményeiben hány korai rózsát hullatott, mennyi duzzadó reményt tépett meg és gyakorlati kihatásaiban mily mértékben szolgál a női, úgy nevezhetem, szabad foglalkozás csatornáiba való bevezető árokként: annak újat úgy sem mondhatnék. Aki pedig nem tudja és érdeklődik: ám forduljon azokhoz a bánatos szülőkhöz, akiknek leányaik még életben vannak ugyan, de szá-

mukra máris halottak. Ha pedig tudakozó útjában a forráshoz érkezett, ám kérdezze Venus istenasszony szolgájától: mi adta meg a lökést, hogy ehhez az oltárhoz szegődött? Akkor majd meg fogja érteni a pornographiának a pornokráciával való kölcsönhatását. És meg fogja bocsátani, ha kezdettől fogva végig a pornographia hatalmasságait a pornokrácia színvonalában értékelem.

Nem nélkülözhettem ezeket a praemissákat, midőn a pornographia ellen javasolható védelmi eszközöket kívánom konstruálni. Mert védekezésnek csak veszélylyel szemben lévő helye, mindenekelőtte az utóbbit kellett constatólnom és szemléltetnem. És mivel tárgyam keretébe illően ugyanaz a veszély a szorosabb értelemben vett pornographikus úgynevezett irodalmon kívül, de vele természeti származásánál fogva szoros kapcsolatban levő más térről is fenyeget: nem térhetek ki előle, hogy a belső értékében, valójában és céljai, valamint hatásának azonosságánál fogva egységes és egyazon feketesegű sajtóbeli tevékenységnek második alakzatával, a mindnyájunk által ismert bizonyos kvalitású hírlapi hirdetésekkel, ajánlatokkal és üzenetekkel foglalkozzam. Tudom és érzem, hogy kényes kérdés; mert nagy hatalmasságnak, bár – hála Istennek! – a napi sajtó csak egy részének circulusait zavarja. De úgy találom, hogy amikor a szennysajtó termékeivel foglalkozom, nem mellőzhetem hallgatással annak talán legkihívóbb és legszemérmertlenebb alakzatát, a szennyes hirdetéseket. Azokat, melyekben a szabad szerelem kereslete és kínálata üzletileg és üzleti szellemmel lebonyolítatik. Az alkudozó felek között bármelyik is legyen a vesztes vagy a becsapott: a nagyhatalmasság expositurája, a hírlapvállalat mindig jó és biztos üzletet köt, mert a hirdetési díjak előzetes lefizetése nélkül és előtte nem vállalkozik párjuk után busán turbékoló gerliczéknek házasság közvetítésére.

Szent igazság, hogy a hírlapoknak hirdetési rovata ma már a forgalmi életnek egyik fontos, szinte nélkülözhetetlen tényezője. És ha a napi sajtó ezt a rovatot túlnyomóan üzleti szempontból kezeli, nem érheti miatta semmi gáncs. Mert a forgalomban a szolgáltatásnak és az ellenszolgáltatásnak ez a normatívuma, és mindnyájan tudjuk, hogy a szorosabb értelemben vett hírlapok anyagi existenciájának legfőbb forrását

éppen a hirdetések szolgáltatói. Csakhogy az üzleti szellemnek is vannak legitim határai és tilalomfái, amelyeken keresztül gázolva beleütközünk a publica honestasba. A sajtónak nincs privilégiuma a köztisztesség kötelmei alól való mentességre, még a hirdetések rovatára vonatkoztatottan sem, amelynek pedig eléggé tág a lelkiismerete, mert éppen csak üzleti rovat. Az üzletek világában is különböztetnek tisztesség és annak ellenkezője között. És ez a különböztetés a hírlapok üzletszerű ügykezelése előtt sem áll meg. A hírlap lehet jó vagy rossz, komoly vagy frivol: de kerítő szerepére lealacsonyodnia nem szabad. Még úgy sem, hogy ezt a nemes foglalkozást a kiadóhivatal felelősségére hirdetések alakjába öltözteti.

Elvégre is a nyilvános hírszolgálat hivatott orgánumaitól prudériát senki ne várjon. A való élet tükrei, melyeknek szabad igazat mondani akkor is, ha ez a valóság olykor visszataszító. És ha tudós Faust doctor Gretchen nyomát még hirdetményileg is követi: ám legyen meg az öröme. Ha megtalálja, Gretchen bánja; vagy ő, vagy mind a ketten, csak egyik nem: a hirdetés. Hogy szerelmesek, vagy akik minden áron azoknak képzelődnek, hírlapi hirdetésekben megkergetik és megváratták egymást: az lehet nekik jó vagy rossz, legtöbb esetben csak a hírlapoknak hasznos, de mindössze kicsiny pásztordalok, melyeket megszoktunk; lány fuvolahangok fiataloknak buzdításul, öregeknek andalító reminiscencia. Mindenki, aki az epedő üzenetet olvassa, sejt; olyik a discretio fátyolát is lebbentgeti; a költői ihlettel megfestett ideálban minden leányka magára ismer. Ám legyen. Az egymás számára megteremtett két nem között való közeledési és távolodási érintkezésben ezt a modus procedendit már úgy megszoktuk, hogy hiányát szinte nélkülöznők. A természet törvényeitől rendelt hivatás kivívásának küzdelmében egyik Vagy másik alakban régen polgárjogot nyert; mondjunk hálát az égnek és a sajtótechnikának, hogy a hajdan félelmetes rabló vitézek csak a poësisben erős hirdetési előfizetőkké szelídültek.

Aki azonban figyelemmel kíséri egynémelyik, még pedig olykor előkelőség és olvasottság tekintetében előjáró napilapok hirdetési rovatát, könnyen meggyőződhetik arról, hogy az apróhirdetéseknek egy új speciese keletkezett, terjedelem-

ben és változatosságban napról-napra nő, de fokozva gyarapodik arczátlanságában és meztelenségében is. Ez már nem a postillon d'amour többé-kevésbé ártatlan szerepe, hanem a tiszta – jobban mondva tisztára piszkos – és leplezetlen kerítés. Megvilágításul álljon itt néhány példa, melyet egy napilapnak egyetlen számából följegyeztem. Egyszerre négy »fiatal«, majd »fess fiatal« és »csinos fiatal« »manikűrő« és »masszírozónő« ajánlkozik, hogy urakat és hölgyeket, »lakásán« »manikűröz«, illetve »masszíroz«. Természetes, hogy az illető nő korára és megjelenésére vonatkozó adatok vastag, nagy betűkkel nyomvák. Ezeknél az ajánlatoknál csak az a megnyugtató, hogy legalább tiszteletben tartják a két nem közötti paritást, lévén a fess, csinos, de mindig fiatal nő lakása urak és hölgyek részére egyaránt nyitva. Csak azt nem tudom, hogy ez a nagylelkűség enyhítő vagy pedig súlyosító körülményként van-e kombinációba véve? Íme, egy másik typus, amelyben ez a paritás már csak úgy jut kifejezésre, hogy a kereslet tárgya majd férfi, majd női személy. »Urak! (kövér, nagy betűkkel). Ki volna hajlandó egy csinos, fiatal özvegy asszonyt kiségetni kisebb összeggel, de csak olyan írjon, akinek garçon lakása van.« Nyilvánvaló, hogy a menyecske a kisebb összeget saját nembeli jótévőtől elfogadni nem hajlandó, mert ezt női büszkesége tiltja. »Uraim! Csinosnak mondott, virgoncz kis médi vagyok, ki tud örülni az életnek, de, mert a nóta is azt mondja, hogy csak párosan szép az élet, szeretnék meggyőződni róla. Kellemes, jó pajtást keresek, kivel szórakozhatnék, ki engem az élet apró örömeivel megismertetne. Előre is kijelentem, hogy csak szórakozást keresek«. A virgoncz kis médinek ez a fentartása mindenesetre egészen más világításba helyezi ártatlan ajánlkozását. Vannak azután, kik elvből csak idősebb urakra capriczirozzák magukat, de uraknak lenniök kell, még pedig fizetés-képes uraknak. Magától értetik, hogy a megszorult dámák mindig fiatalok, olykor »feltűnően szépek«. Lássuk. »Fiatal elegáns úrinő oly éltesebb úr vagy főpap barátságát keresi, ki nagyobb összeggel kiségetné«. Esetleges csalódások kiküldése végett ő nagysága az ajánlatokat »tizenkilencz éves« cím alatt kéri. Bár már ugyanazon lapszámában veszedelmes versenytársa támadt abban a »feltűnő szép, tizenhét éves, tisztességes

úrileány«-ban, aki »idősebb arisztokrata állandó pártfogását keresi« és biztatásul a leveleket »szerény« jelígre várja. Végül a sok közül még csak egy példát már csak annak igazolására is, hogy a szabad szeretkezés hódító apostolnői még nem szorították ki végleg a küzdőtérről az általuk annyira kicsibe vett férfinemet. »Szobaleányok! Szeretnék egy csinos, molett, fiatal szobaleánnyal megismerkedni, ki hajlandó szabad idejét egy fiatal ember társaságában eltölteni. Színházba és egyéb szórakozó helyekre járnánk és megtetszés esetén állandó barátok maradnánk«. Világosság kedvéért a kis kacsok ajánlatai »édes esték« jelíge alatt voltak útnak menesztenők.

Úgy hiszem, szükségtelen folytatni a csokor fűzését. Ez a pár mutatvány, amelyet – ismétlem – egy első rangú napi lapnak egyetlen számából a hasonló kaliberű hirdetéseknek ^egész tömkelegéből különös megrostálás nélkül kiemeltem, talán felold azon kiindulásom valóságának részletesebb igazolása alól, hogy ezek és a hozzá hasonló hirdetések nem egyéb, mint a kerítésnek különleges vállfája. Olyan, melyet nyíltan, sőt a legnagyobb nyilvánosságnak kényszerű assistentiája mellett pénzért üznek. Kizárólag és egyes-egyedül azért, hogy a lapvállalat pénztárát telítsék, a hirdetési bevételeknek duzzasztására és az érdekelt előfizetők szaporítására. Mert még föltételezni is lehetetlen, hogy a szedő is át nem érezné, mennyire piszkos munkát végez, mikor a kézirat alapján az e fajta felhívásokat és felkínálkozásokat világgá röpiteni kényszerítik. Az erkölcsrendészeti hatóságok végre-valahára megtisztították a fővárosnak legalább is kivilágított utczáit a tolakodó kínálat bizonyos minőségaitól, de tehetetlenek azzal szemben, hogy egyik-másik napilap ugyanazon minőségű kereslet és kínálat börtönhelyiségévé szegődött. Az olvasó közönség pedig, akár tetszik neki, akár nem, az üzlet lebonyolításánál assistálni kénytelen. Mert úgy parancsolja a lap tulajdonos, aki vagy amelyik csak naiv lelkek megtévesztésére mosakodik az ártatlanság vizében, amikor velük el akarja hitetni, hogy ezek és hasonló üzelmek csak a kiadóhivatalt terhelhetik. Piszkos üzlet és semmi más, amelynek kedvéért sárba rántják a sajtónak etikáját és demoralizálják azt a közönséget, melynek ezekről a kerítési erőlködésekről tudomást kell vennie, akár

tetszéssel, akár megbotránkozással fogadja. Az erkölcstelenség terjesztésének, az arra való kínálgatásnak ez a módja az, melynek okából a szóban levő hírlapi hirdetések bizonyos vonatkozásokban még a szorosabb értelemben vett pornographiánál is kárhuztatóbbnak, mert veszedelmesebbnek tartom.

A szorosabb értelemben vett pornographiának a köz-erkölcsökre veszedelmes jellege és hatása tudniillik legnagyobb-részt nyilvános garázdálkodásában, abban csúcsosodik ki, hogy nem csak úgy szólván mindenkinek, olyanoknak is hozzáférhető, kiknek kezébe nem való, hanem minden módon és eszközzel minden rangú és rendű embereknek és emberkének feltolakodik és kiáltó hivatásaival olyan körökbe is behatol, ahol csak bomlasztó és rothasztó hatásaiban érvényesülhet. Értem általában a romlatlan, hiszékeny népelemeket, első sorban a legalább is mérsékelt idealismusra reáutalt gyermek- és fiatalkort. De a korlátlan és fesztelen nagy nyilvánosságra való törtétese mellett is ez az irodalmi salak kényszerűségből bizonyos fokú discretióra van reáutalva. Könyv vagy füzet terjedelménél fogva képtelen bájait és titkait egy lélekzetvételre feltárni, amitől egyébként is óvakodik; már csak azért is, mert ha a boríték mindent elmondana, amit fed: a kirakatok útján imigyen kielégített kíváncsiság vásárlás nélkül tovább ballagna. Ezek a borítékok és a rajtuk esetleg pompázó prospectus csak sejtetnek és ígérnek: a valót csak akkor és annak tárják föl, ha valaki a könyvet megvette. Ami minden körülmények között több obulust igényel, mint egy hírlapnak ára. És ami a földolog: a pornographiát csak az olvassa, aki úgy akarja; alkalmá magától és önkénytelenül nem igen adódik.

Másképpen fest és jelentkezik ama bizonyos apró hirdetések pornographiája. Egy csapással elevenbe markol; csiklandoz, ígér és ad. A pornographia elméleteit átülteti a gyakorlatba. Kézpénzzel operál. Akiket amaz verbuvált és praeperált: ők az apró hirdetésekben már mesterekként mutatkoznak be. Az egyik szárnyait bontja, a másik szennyesét mossa. És mindegyik a szabad sajtóhoz folyamodik. Proscribálja, pardon, hirdeti magát: felkészültem, mindenkinek rendelkezésére állok, akit illet és – akinek apró vagy nagy pénze vagyon, vagy pedig olyanra reá szorul. Mindenkinek, akinek az újság keze ügyébe kerül; akár mert reá szorul, akár szórakozásból vagy

unalomból. És éppen itt van az ugró pont. Tudjuk – és alig is lehet kikerülni – hogy újságok már a fiatalság kezébe is jutnak, mely ezen a módon minden alkalomkeresés és praedispositio nélkül olyan életfolyamatoknak és eszmeváltásoknak mindennapi megfigyelője, majd tanulmányozója lesz, melyek aligha tartoznak a nevelés, az erkölcsökben való megedzés, de talán még az újabban sok oldalról sürgetett nemi felvilágosítás eszközei közé sem. Oly panoráma tárul föl előtte, amelyet nem is keresett, de amely a legnagyobb változatossággal újból és újból bemutatkozik neki és – – hívogatja. Nem a hirdető, maga a kiadóhivatal nap-nap mellett lágy hangokkal, – mézes szavakkal fülébe cseng: hölgyeim és uraim, itt a legjobb alkalom, tessék besétálni és válogatni. Itt van ezeknek a csak nevükben apró, vezető motívumukban ökölnyi nagyságú hirdetéseknek második fekélye: nyílt csábítás és felhívás az erkölcstelenségre, a szó legigazibb értelmében kerítő foglalkozás, melynek a hírlap meghatározatlan és kiszámíthatatlan útjainál fogva végtelen a birodalma. Amely, hogy mennyire hódít: bizonyítja a hirdetéseknek és ajánlkozásoknak ijesztő növekedése.

II.

Ha constatáltuk, hogy a pornographia egyik alakzatában csak úgy, mint a másikban veszedelmes jelenség, mely a közerkölcsök megtámadásában nyilvánulva azoknak összeroppanásából, az erkölcstelenségből él és virul: akkor oly társadalom, mely egyetlen tagozatában sem nélkülözheti az ethikai alapokat, önkénytelenül reá van utalva a védekezésre. Amelynek eszközeit ott kell megkeresni, ahol a kórnak gyökerei fakadnak. Még akkor is, ha vele az annyiszor hangoztatott, ahányszor compromittált szabadság szentélyébe kellene belenyúlni.

Ne áltassuk magunkat: a szabadság nem szabadosság. Éppen oly kevésbé, amint erő és erőszak nem congruens fogalmak. Az egyik erény, a másik erénytelenség; az egyik jog, a másik jogtalanság. Az egyik alkot, a másik rombol; amaz felemel, ez süllyeszt. Az emberi szabadság az ősi természet adománya, a szabadosság emberek tákolmánya, a szabad-

ságnak fattyúhajtása, amelyet lenyesni illik, hogy igaz, erős hajtásokban viruljon a törzs. Mert egyébként az illegitimitásban elcsenevészik és elvérzik, miként az erőszak elsatnyítja és agyonszorítja, elnémítja a legjobb, a leghatalmasabb erőket is.

Akik a szabadság köpenyébe burkolódzó szabadosságnak korlátozásában, a joggal való visszaélésnek megfékezésében önkényt és reakciót szimatolnak, azok ám sorakozzanak hadba minden társadalmi szabálylyal és állami renddel szemben, küszöböljék ki a házasság és a család intézményét és dobjanak lomtárba minden törvényt és tételes jogot: első sorban temesék el a büntető jogrendet. Mert valamennyi a fesztelen és korlátlan szabadságnak egy-egy gátja csak úgy, amint a szabad természet is a halat a vízben, a madarat a légben növeszti és legkisebbik gondja, hogy ezzel az ősi berendezkedéssel saját teremtményeinek szabad mozgását megköti. Hiába panasználja az emlős, hogy neki tojásokat rakni nem szabad, ami a tyúknak meg van engedve, mely ismét saját sorsosaitól bolondnak jelentetné ki, ha a szoptatás szabadságának paripájára ülne. Mert a természetnek is vannak törvényei, a természet szabadságának is vannak határai. Senki nem írta, senki nem incorporálta és talán éppen azért örökéletűek és sérthetetlenek; mert a természet rendje dictálta őket.

Azok a visszaélések, melyeket már a pornographia szó is kifejez, látszólag a sajtószabadságnak fattyúhajtásai, mert kétségtelenül csak a szabadsajtó világában burjánozhatnak. Csak ahol az uralkodó jogállapotnak, az általános szabadságrendnek és szervezetnek egyik vezető tétele, hogy »gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti«, csak ott ütheti föl oly bátran és büszkén fejét a szennysajtó is, miként ezt Magyarországon teszi. Pedig erős a meggyőződés, hogy a pornographiának a sajtószabadság nagy és gazdag eszméjéhez semmi köze, soha nem is volt joga hozzá, hogy annak árnyékában megvonulva, erős privilégiumaiban osztozkodjék.

A sajtószabadságot, mint a lelkeknek és az eszméknek felszabadítását mindenütt közérdekből, a közérdek kiszolgálására szervezték meg, amint az 1815-iki belga alkotmány indokolja: »A sajtó a fölvilágosodás terjesz-

tésének legalkalmasabb eszköze lévén, azzal mindenki szabadon élhet.« Magyarországon is, amikor a márczius 15-iki 12. pont élére helyezték »kívánjuk a sajtó szabadságát, a censura eltörlését«, a szabadsághymnust azzal, vezették be: »legyen béke, szabadság és egyetértés.« A vezető motívum itt is, ott is, másutt is egy és ugyanaz volt: a szellemnek, a tudománynak, a művészetnek felszabadítása mesterséges bilincsek alól, hogy terjedjenek, hódítsanak, alkossanak, hogy az emberiség közkincsévé lehessenek, szolgálhassák az emberi ideált. Senki sem tekintette a sajtószabadságot önczélként és minden korlát nélkül valót, amint hogy korlát nélkül szűkülő szabadságot a metaphysika sem ismer. A magyar sajtótörvény is ugyanakkor, amikor a sajtó szabadságát incorporálta, megszervezte a sajtóvétségeket is, tehát egyidejűleg körülhatárolta azokat a tilalmi területeket, amelyekre reálépni még a szabadság lobogójával sem szabad. Sajnos, ezt a mozzanatot szinte szenvedélyszerűen elfelejteni és elfelejtettetni igyekeznek azok, kik első sorban a sajtóból és nem a sajtónak élnek. Valahányszor a törvénynek rendeletéből megindul egy-egy sajtóper bizonyos oldalról mindig felhangzik a jajkiáltás: hol a sajtószabadság?! Ezek az elemek tudniillik a sajtó szabadságának valódi tartalmát úgy értelmezik, hogy a sajtónak minden szabad, minden illik: hazudni és becsmérlni, izgatni és keríteni egyaránt. Hogy ami sajtón kívül elkövetve erkölcsstelenség és büntetendő cselekmény, az a sajtó szárnyait csapkodva, szűz tisztaság és hősi tett. Úgy teszik, mintha maguk is hinnék, hogy Herostratos és Heros azonos fogalmak. És valójában csudálni való, de igaz, hogy a rendszerint csak zavarosban halászó sajtó lovagoknak a szabad sajtón ejtett sűrű könnyhullatása, valahányszor tilosban portyázva nyakon csípi őket, azzal az eredménynyel járt, hogy az úgynevezett köztudatban a sajtószabadság igazi lényegéről és jelentőségéről kiindulásában és következtetéseiben hamis és veszedelmes meggyőződés keletkezett és fejlesztett. Az a balhit, mintha a sajtó és munkásai minden törvény, minden rend, minden ethika és aestetika, minden kötelesség és minden fegyelem fölött állva, a felséget megillető szent és sérthetlenség egyedállásának részesei volnának, amelyhez, bárha orgiákat ül, hozzányúlni szentségtörés, akiket csak azért, mert

a sajtó bátyái mögül garázdálkodnak, felelősségre vonni egyáltalán nem, akkor sem szabad, ha a nemzet és a társadalom, egyeseknek és közületeknek testében és lelkében, múltjában és jövőjében taposnak, ha számításból és merőben nyereségvágyból mindent megfertőznek, amihez erkölcs és tiszta ihlet tapad, mindent sárba rántanak, ami az egyénnek és az összességnek szent és érinthetetlen. Kísérjük csak figyelemmel a sajtóperbeli tárgyalásokat, szolgáljon azoknak alapjául akár honárulás, nemzetiségi vagy felekezeti, vagy társadalmi bujtogatás, akár pornographicus elmefuttatás: a vádlottak és érdekkörük minden egyes esetben és következetesen megkondítják a vészharangot, hogy megsértették a sajtószabadságot és a vádhatóságnak minden tudását és ékesszólását kell latba vetnie annak az esküdekkel megértetésére, hogy a sajtó szabadsága és az ahhoz fűződő privilégiumok hatályossága megszűnik, amint a tételes büntető jogrenddel jut összeütközésbe.

Ebből a néző pontból iktatták törvénybe mindenütt a sajtószabadság elvét mint a polgári és alkotmányos szabadságjogok egyik kifolyását. Aminthogy valójában nem is különleges kvalitású és kvantitású szabadságjog, oak olyan, mint az egyéni és a társadalmi szabad mozgás és érvényesülés akármelyik más szabálya. Fokozott nymbus csak azért övezi, amiért a négerék között a rabszolgakereskedésnek jóval fiatalabb keletű tilalmát, mert a tényleges hatalommal és a hatalmasokkal szemben úgy kellett kivívni, mint hajdanában és még nem is olyan régen a személyes szabadságnak sértetlenségét, a szabad költözködés és letelepedés jogát, amint Magyarországon mindmáig sem sikerült incorporálni a szabad gyülekezési jognak pragmaticáját és hatályos biztosítékait.

A sajtó csakúgy szabad, mint maga a gondolat, amely csak addig felelőtlen, míg tettek alakját és erejét öltve a tételes jogrendtől védett realitás ellene nem tör. Birodalma határtalan: mintha csak nem ebből a világból való volna. De mert itt él és hat, nem pedig az ideálok magasságában: akarva, nem akarva alkalmazkodnia kell a reális élet alapzataihoz és követeléseihöz, amelyek lehetnek való szükségben vagy képzelődésben sarkallok, transcendentális szemüvegen tekintve és mérlegelve szabadságnak vagy önkénynek expo-

nensei: de a realitás és az alaki legitimitás tényével igazolvák. Amit a tételes jog tilt, annak elkövetése tiltott cselekedet és ha a tilalom büntetőjogi szentesítésben részesült: büntetendő cselekmény; akár sajtóban, akár azon kívül követték el. Ameddig a társadalmi együttlét a tételes jogszabályozást nem nélkülözheti, az egyének és a közületek ' magatartása jogosságának avagy jogtalanságának mérő szabályát utolsó sorban mindig a tételes jog szolgáltatja. Amelynek kihívása és megtagadása egyazon kezelést igényli, egyazon reakciót hívja ki, akár a sajtóban, akár azon kívül történt.

Már a magyar sajtótörvény a sajtóvétségek megszervezésével kifejezésre juttatta azt a parancsot, hogy a sajtónak nemcsak a szorosabb értelemben vett állami és társadalmi jogrendhez kell alkalmazkodnia, hanem az általános erkölcsi felfogással, az erkölcsiséggel sem szabad szembelyezkednie. Az 1848: XVIII. t.-cz. 5. §-a szerint egy évig terjedhető fogsággal és pénzbüntetéssel büntetetik, ki »a nyilvános köz- és valóságos erkölcsiségből s a tisztességes erkölcsökből csúfot *üz*«, oly rendelkezés, mely teljességében alkalmas az általam a korábbiakban jellemzett piszkos sajtóbeli üzelmek m i η d a két alakja ellen kifejtendő államhatalmi megtorlásra. Mindenesetre alkalmasabb, mint a pornographiára való vonatkozásban a büntető törvénykönyv 248. §-ával történt felváltása, amely törvényhely már csak »a fajtalan ságot tartalmazó« irat, nyomtatvány és képes ábrázolatnak nyilvános helyen kiállítását és terjesztését veszi a criminalitás alapjául, de bizonyos fajtájú apró, de kiáltó hirdetéseket az ügyész beavatkozása ellenében fedez. Minden körülmények között jellemző, hogy a szabadságköveteléseknek szinte mámorában megalkotott magyar sajtótörvény a »közerkölcsiség és a tisztességes erkölcsök« kötelező tisztelete és kímélete tekintetében szigorúabb és szorosabb korlátok közé szorította az éppen akkor szabadságra szólított sajtót, mint a fenyítő rendeltetésű büntető codex. Mert meg kell jegyezni, hogy ennek 248. §-a nemcsak hogy a sajtótörvény nyelv szemben szabadabb tért enged a sajtónak az erkölcsös alaptól eltávolodására, sőt egyenes megtagadására, hanem a tisztességet és az erkölcsöket mételeyező sajtó munkásaival és segédjeikkel szemben alkalmazható büntetésnek mértékét is a korábbi joghelyzethez viszonyítva lényegesen mérsékelte.

Mindezek mellett is constatálni kell, hogy a magyar büntető jogrend igenis szemügyre vette a szorosabb értelemben és önálló alakjában jelentkező pornographiát és hogy külön büntetendő cselekménynek minősítése mellett büntetéssel illeti nemcsak a nyilvánosságnak átadott e fajta nyomtatványok szerzőit, hanem mindazokat is, kik pornographicus termékeket nyilvános helyen kiállítanak, árulnak vagy terjesztenek. De sőt, mivel a bíróság által megállapítandó büntetőjogi felelősségnek kihívása és kijelentése bizonyos hosszadalmasságtól fel nem szabadítható, a kívánatos praeventio érdekében egy 1897-ből való kormányrendelet arra utasítja a rendőri hatóságokat, hogy amennyiben szemérmét sértő nyomtatványoknak, különösen képeknek nyilvános helyen való kiállításáról tudomást vennének, ennek azonnal való megszüntetését rendeljék el és aki a rendőri felszólításnak nem tesz eleget, az közgazgatásilag elbírálendő külön kihágást követ el. Kétségtelen tehát, hogy a szorosabb értelemben vett pornographicus foglalkozás nemcsak hogy büntetőjogilag tiltva van, de bizonyos vonatkozásokban gondoskodás történt az iránt is, hogy a közönség – első sorban annak hiszékeny és legkönnyebben félrevezethető része – a szenny irodalom toladó felkínálkozásaitól megkíméltessék.

Ha ezek ellenére azt látjuk, hogy a pomographia már jó ideje szakadatlanul virágkorát éli, hogy oly valóságos üzleti ággá fejlődött, mely jövedelmezőségben a komoly, becsületes és tisztességes munka dicséretét rég megczáfolta; ha minden nap arról győződünk meg, hogy ezt az üzletet a képzelhető legnagyobb nyilvánossággal és reclamdobbal bonyolítják le olyannyira, hogy ma-holnap már az sem fog csudálkozóba ejteni, ha az iskolai évek megnyitása alkalmából köröztetni szokott könyvek és egyéb felszerelések jegyzékébe a szerelmi »irodalom« kiválóságait is fogják nélkülözhetetlen forrásmunkaként ajánlani: akkor önkénytelenül felmerül a kérdés, mi ennek a balhelyzetnek magyarázata vagy legalább is mentsége? Magyarázata van, mentsége nincs.

Egyik – de valójában csak látszólagos – magyarázata ugyanaz, mintha választ keresünk arra a kérdésre: hogyan van az, hogy amikor a tételes jogrend a gyilkosságot fejevesztéssel, a lopást szintén nem jutalmazással, sőt olykor

elégé érzékeny szabadságbüntetéssel honorálja, mégis gyilkos is, tolvaj is akad elég nagy számban. Holott még a lelkületükben legnagyobb gazemberek is felemelt fővel szeretnek büszkélkedni és a szabadságért való rajongás és tülekedés oly vehemens, hogy a szenvedély okozta rövidlátás folytán már-már a lelki rabszolgaságban, a terror uralmában látják a nagy szabadság hajnalhasadtát. Mert emberemlékezet óta való tapasztalat szerint a büntető jogrend és jogszolgáltatás csupán csak ultima ratio, a Damokles kardjának megvillanása, olykor lesújtása, de alig-alig tölti be a villámhárító szerepét és rendeltetését. Constatai és levonja a »quia peccatum est« következtetéseit, de nagyobbára képtelen a prévenir vagy éppen a positiv alkotás hivatására. Mert a legtökéletesebb büntető törvények is legfőlebb arra jók, hogy megkerülésükre és kijátszásukra taÉít» sák ki azokat, akiket megilletnek; az egyének tisztességérzétére, becsületérzésük felkeltésére, avagy megerősítésére, a jog, az igazság, az erkölcs és a törvény irányában tartozandó tisztelet és hódolat kiváltására való képtelenségük régi idők folyása óta szomorú, de vitán kívül helyezkedett valóság.

Mégis igen lényeges különbség van például a lopás vagy a pénzhamisítás és a pornographiának büntetőjogi minősítése, tehát büntetési sanctióval tiltott cselekményként kijelentése között, oly különbség, mely már közelebb visz a szennysajtó szédületes terjeszkedésének és szabad térfoglalásának megértéséhez. Az a körülmény, hogy a lopási, a pénzhamisítási és annyi más paragraphust alkalmazásba veszik, a piszkos sajtóra vonatkozó 248. § pedig jobbra írót malaszt, melyet alkalmazásba vételének szinte következetes elmulasztásával a gyakorlat már csaknem hatályából léptetett. És ebből a nézőpontból lehetetlen az illetékes hatóságokat szemrehányással nem illetni, hogy a pornographia üldözése körüli jog- és kötelességkörüket nemcsak hogy az abban lappangó társadalmi veszély bel- és külterjességéhez viszonyítottan nem merítik ki, de alig-alig is veszik alkalmazásba. A B. T. K. 248. §-a Szerinti vétségnek bűnvádi üldözése nincs magánegyén tetszésére. Vagy önkényének kiszolgáltatva, hivatalból érvényesítendő közvádnak tárgya és feladata az és mégis azt észleljük, hogy számtalan fajtájú és tömegű, félreismerhetlenül a törvény meghatározása szerint »fajtalanságot tartalmazó« nyomtatványt a nagyobb nyilvánosság mellett büntetlenül terjesztenek, árul-

nak és kiállítanak. A korábban felhívott kormányrendelet oly fegyvert ad a rendőrség kezébe az ilyen nyomtatványok nyilvános kiállításának sietős megszüntetésére, amely következetes és lelkiismeretes alkalmazás mellett eléggé érzékenynek és hatályosnak bizonyulna. Mert semmi kétség benne, hogy a pornographicus termékeknek amint szerkesztése, úgy közszemlére kitétele is egyedül üzleti érdekekben is illetéktelen, sőt tisztességtelen nyereségvágyból történik és az ilyen üzletágaknak alig van hatályosabb ellenszere, mintha következetesen reáízzetnek az üzletre, ha a kímélet nélkül kiszabott pénzbüntetés megemésztí az üzleti hasznot. De aki meg akar győződni róla, hogy a kormányrendelet is paragon hever, mert nem élnek vele, ezt rövid fővárosi séta és néhány antiquarium kirakata előtt való megpihenés útján minden nagyobbserű ész- és izombeli koczkázat nélkül megteheti.

És mi a magyarázata ezen teljes tárgyilagossággal constálható hivatalos – mondjuk – elnézésnek? Részben ama valóságos félelem is, mely az arra hivatott hatóságokat elfogja, valahányszor kezüket valamely sajtótermékre kell tenniök. mert itt is, ott is legott a sajtószabadság megsértése miatt nem csak hívatlanok, de – sajnos – jóhiszeműek és hívatottak is feljajdulnak még akkor is, ha az illető nyomtatvány a legocsmányabb trágárságoknak szemetes ládája. De szabadjon nyíltan arra is utalni, hogy a nagyon is gyakori hivatalos elnézéseknek egyik mozgatója korunknak, társadalmunknak szinte uralkodásra készülő szelleme, az a laza erkölcsi felfogás, mely a realitás imádásában már a pongyolát sem túri, mely a legtermészetesebb szemérmetségben is a korlátoltságot és a prüderiát gúnyolja, a meztelenség szemléltetésében és színre vitelésében esprit és genialitást tisztel, velőkiगतó megszemlélésében és élvezetében a nagy műveltség és igaz fölvilágosultságnak nyilvánosan bemutatott próbáját látja. Van azon csudálkozni való, hogyha a hálósobák titkait, a félvilági élet tobzódásait a színpadokon már-már phisikai értelemben is eljátszák, hogy akkor a hatóságok szemet hunynak a színpadon kívül tevékeny pornocratia előtt is, amelynek mutatványait elvégre is legtöbbször legalább a borítéknak fügefalevele fedí?

Amidőn azonban a pornographiának tiltott cselekményként történt minősítése daczára úgyszólván fesztelen, hogy ne

mondjam szemtelen szabadságáért tartozandó felelősség megalapításáról van a szó, ebből a felelősségből az őket megillető részt nem szabad megvonni az ítélkező bíróságoktól sem. Amelyeknek a B. T. K. 248. § kezelésében és értelmezésében tanúsított úgynevezett »szabadelvű« gyakorlat a egyszersmind egyik részleges magyarázata annak, hogy a közvádhathóság sokkalta jobban fukarkodik ily ügyekben a vádemeléssel, semmint azt hivatalos lelkiismerete és kötelességtudása súgná. Minthogy eléggé gyakori esetnek bizonyult, hogy a pornographia vádjával foglalkoztatott büntetőbíróság vagy felmentő ítéletet hozott vagy olyan minimális büntetést állapított meg, mely az elítéltnak inkább bátorításul, mint érezhető figyelmeztetésül szolgált: a királyi ügyészség talán jobban véli a közérdeket szolgálni, ha a nyilvánvaló piszkot vádemeléssel föl nem kavarja, minthogy elutasítás vagy inkább csak formai elégtétel kivívása által bár akaratlanul és legjobb meggyőződése ellenére a szennysajtónak valóságos réclame eszközéül szolgáljon. Mert ne feledjük – és ez ismét a kor szellemének ékes bizonyása – hogy a pornographiának nincs értékesebb és jövedelmezőbb ajánló levele, mint büntető per esetében a bíróságtól kiállított útlevel. Az üzleti élelmisségnek van gondja reá, hogy ezt az útlevelet, a bírósági igazmondást – mely tudvalevőleg csak akkor igaz és tiszteletreméltó, ha felmentésre szól – a petit cochon nyakába akassza, amelyet most már a közönség rajongásába vezető diadalútjában senki és semmi fel nem tartóztathat. Még ha kisül is, hogy a modorosnak mondott kedves kis állatka valójában hízott cochon – sőt annál inkább. Mert – hiába szépítőnők – ma már ez a szokás, ilyen az ízlés. Amelyet a pornographia is keltett, de mindenesetre okosan kiaknáz.

Való, hogy az elnéző bírósági gyakorlatnak háttérét és némileg érthető mentségét magának a törvénynek tökéletlensége és fogyatékosága is szolgáltatja. Már volt szerencsém arra utalni, hogy hitem szerint úgy a tiltó rendelkezés szabatosága, mind a büntetési tételnek a bűncselekmény természetéhez alkalmazkodó viszonylagossága tekintetében a sajtótörvény 5. §-a jóval felette állott az őt részben helyettesítő büntető törvénykönyvbeli 248. §-nak. Tiltó rendelkezése a közerkölcsök védelmére szinte mérhetetlen területeket ölelt

föl, büntetési sanctiója a ma hatályban levő törvényhez képest kétszeres, sőt négyszeres repressióval fenyegetett. Bizonyára úgy követelte azt a 48-as éveknek köztudomású reactios szelleme, melyet a csak később felülkerekedett szabadelvű áramlatnak mérsékelnie históriai feladata volt. Amikor már maga a B. T. K. bagatell mértékkel állapítja meg a szemérem elleni vétségnek maximalis büntetését: ne csudálkozzunk azon, ha a törvényhozás szellemének egyébként is tiszteletben tartására kötelezett törvénykezés drákói ítéleteket nem producálhat. Pláne a büntető jogrenddel összeütközésbe keveredett egyének javára mai nap szinte kikényszerített sentimentalismus világában, amelynek fattyúhajtásai már oly buják és terjedelmesek, hogy csak kicsinyke lépés választ el attól, amikor minden vádlottban áldozatot tisztelnek, ki a népfel ségesség, a társadalmi moral nevében a vádlóra teríti a lepedőt.

Hathatós segítségére siet a pornographicus »irodalomnak a B. T. K. 248. §-ának elszerecséntlenülült szövegezése is, melynél fogva csak a »fajtalanságot tartalmazó« nyomtatványok stb. költése és a nyilvánosságba léptetése esik büntetőjogi üldözés alá. Ez a delphii ihletű szövegezés ugyanis a büntetőtörvénykezési gyakorlatnak mennyiségileg tekintélyes részét bár nem kifejezetten, de valósággal akképpen fejlesztette, hogy mivel egymagában a fajzás és akár megelőző, akár követő vagy csak kísérő körülményei is soha sem fajtalanság, naturalia nem lévén turpia: a 248. §. hatályosságának birodalma – úgy látszik – csak bizonyos gárda ezredbeli és hozzá hasonlatos folyamatok és scénák sajtóbeli reproducálására és szemléltetésére vonatkoztattatott.

Leggyászosabban állunk pedig a pornographia ellen indokolt, mert szükséges, büntetőjogi repressio terén akkor, amidőn magának az »író« vagy »művész« urnák, a szénnnyirat szerzőjének felelősségre vonására adódik alkalom. Mert amíg a pornographicus termékeknek csak terjesztése stb. közül buzgólkodók bűnügyi szakbíróság elé való, ahol már szükség esetében a többrendbeli instanciák hozzászólása is egyrésztől az alsóbb fokot az ügynek kezelésében nagyobb gondosságra és figyelemre serkenti, másfelől módot szolgáltat a bűnügynek több oldalról való és ismételt tárgyalására és minden körülmények között erős gátja a végleges döntés elsiettetésének

addig a szerzőnek, mert nyomtatványban elkövetett bűncselekménnyel terhelik, kizárólagos, a vétkesség kérdésében első és utolsó fóruma az esküdtszék. Az a 12 Ítélező polgár, kik bőséges tapasztalat szerint a társadalmilag nágyobbára elzárkózott szakbíráknál sokkal szorosabb kapcsolatban vannak a társadalmi áramlatokkal, legyenek azok akár mélyen járók, akár felszínesen mozgók, sokkal könnyebben hódolnak be a tételes jogrenddel és a mögötte hatályosuló nagy kvalitású általános társadalmi szükségességgel szembehelyezkedő, fel-felbukkanó koreszméknek, még akkor is, ha az összesség, az általános érdekszolgálat, a mindennapiságon tülemelkedő társadalmi moral nézőpontjából csupán koreszmék. Nem ez a helye, hogy az esküdtbíráskodás általános hivatottságával foglalkozzam. De számtani adatok bizonyítják, hogy az esküdtek a szennysajtó tárgyában való objectiv ítékezésre nem valók. Amikor a pornographia kiváltképpen a fővárosban már annyira terjed és hat, hogy a higgadt társadalom kénytelen szervezkedni ellene, hogy már, a gyermekvédelem nagy ügyének egyik legégetőbb problémája lett, miképpen oltalmazzuk a mi szívünk kincsét, ártatlan gyermekeinket ezen erkölcsi ragály rohamai ellen: nem én mondom, a budapesti büntető törvényszéknek nálamnál higgadtabb, megbízhatóbb, csakis erényekben gazdag elnöke constatálta újévi megnyitójában, hogy a budapesti esküdtbírásnál 20 év óta a lefolyt évben először mondtak szemérem elleni sajtóvétség miatt marasztaló verdictet! Az esküdtek hosszantartó »nagy-lelkűségének» magyarázatát pedig engedjék meg, hogy saját birói tapasztalataimból adjam. Amidőn hasonló tárgyú bűnügyek letárgyalása után magánbeszélgetésben a felmentő verdict indító okát tudakoltam, az esküdtektől azt a választ kaptam, hogy ők az olvasmány hallatánál, az illusztrációk láttára oly kitűnően mulattak, hogy részükről hálátlanság lett volna megbüntettetni azt, aki nekik oly kellemes élvezetet nyújtott.

III.

A pornographia a szabad és hatalmas sajtónak egyik illegitim és korcs fattyúhajtása lévén, az ellene való védekezésnek, a visszautasítására szolgáló eszközöknek első sor-

ban magából a sajtóból kell kiindulniuk. L e g k ö z -
vetetlenebbül a sajtó becsületének kérdése e z.
Neki kell megóvnia azt a tiszteletet és azt az erkölcsi erőt,
amelyet tiszta fegyverekkel, mocsoktalan eszközökkel, a szel-
lemnek és az igazságnak hatalmával maga számára kivívott.
A pornographia a sajtóethikának nyílt megtagadása. Mert a
sajtó a közérdek orgánuma és lelkiismerete, a pornographia
pedig a piszkos magánérdeknek kiszolgálója, mely minden
morális érzék és lelkiismeret híján a hiszékenység és köny-
nyelműség, kiaknázásából, durva erkölcsök fejlesztéséből, a
legalacsonyabb emberi szenvedélyek felkeltéséből él. Ha a
forgalmi életben nélkülözhetetlen szabad verseny világában
is szervezkedni lehetett, sőt kellett a concurrence déloyale
ellen, akkor a sajtónak is szabad, mert illik fegyvert fogni a
privilégiómainak czégére és védő szárnyai alatt megindult
és folytatott concurrence des cochons ellen. Erre való
fegyvertára, ha ma még nem is kielégítő, de mégsem üres
hiányai pótolhatók lesznek.

Értem az erkölcsi fegyvereket, melyek máris rendelkezésre
állanak az újságírói és írói egyesületekben. Amelyeknek kebe-
léből, ha erőteljesen és őszintén a szennysajtó munkásaival
és szövetségeseivel fölveszik a harcot, bízom benne, hogy
nagyobb sikere lesz, mint a mindig csak utolsó szóra rendelt
büntetőjogi megtorlásnak. Ha az egyesületbeli tagság és a
pornographicus működés között az összeférhetetlenség sza-
bálya felállíthatnák; ha az egyesületek szervezetüknél és ren-
deltetésüknél fogva levonható minden erkölcsi és anyagi kö-
vetkezmények terhével tagjainak megtiltanák, hogy lapjaikban
a közerkölcsiséget megbotránkoztató oly hirdetések számára
helyet engedjenek, melyeknek moralitása semmiben sem áll
fölötte a szorosabb értelemben vett pornographiának; ha a
Sajtóbeli publica honestas ellen vétő orgánumokat az erköl-
csöknek kiszolgálásában is komoly és nyilvános működésének
magaslatán álló sajtó – a művelt közönségtől támogatva –
a ma már éppenséggel nem szokatlan boycott alá helyezné:
erősen hiszem, hogy a jogainak kivívásában és conserválá-
sában oly erős sajtónak ez a szervezkedése nagyot lendítene
a szennyes iratok elleni küzdelemben. Ha vele nem is sike-
rülne a tisztességes sajtót az élősdiektől megtisztítani, de

nyilván documentuma volna élősdi voltuknak és annak, hogy a sajtóethika nem képzelődés, hanem élő valóság, hogy a sajtó munkásai a szó legigazibb értelmében vett közfunctionariusok, akiknek előkelő jogaik mellett nagy, bár terhes kötelességeik vannak. Amelyeknek élén a közérdeknek szolgálata, a tisztességes erkölcsöknek hirdetése és terjesztése halad. A tőle usurpait saját fészketől kitagadott szennyessé sajtó pedig tápláló erőforrás hiányában és a becsületes sajtótól megbélyegzetten, ha ezen kényszerítő hatások alatt nem is múlta ki, de elcsenevésznék és elerőtlenednék, mert talajt veszítene. Kiváltképpen, a ha művelt közönség szívébe és lelkületébe helyezkedett napi sajtó hasábjain határozott támadó és felvilágosító alakban is megindítaná az irtó hadjáratot a piszkosak és kedveseik ellen. A remélhetőleg előrelátható időkben megalkotandó sajtórendtartásnak egyik kiváló feladata lesz, hogy egy mainál szélesebb alapokon megszervezendő sajtóönkormányzat részére felkínálja azokat a módokat és eszközöket, melyeknek útján a sajtó a szennyesétől szükség esetében közhatalmi intervencióval, de saját autonómiájának érvényesítésével szabadulhasson.

A pornographia elleni küzdelem második módja: a tisztességes irodalmi termékekkel való kiszorítása. Nem szabad felejteni, hogy alkalom a tolvajoknak leghálásabb szövetsége. De nemcsak a tolvajoké, a becsületes embereké is. A nép és a gyermekesereg főképpen azért pornographia-pártoló, mert mindenütt és mindenkoron megkínálják vele. Mert nemcsak hogy könnyen hozzáférhető, de minden alkalomkor és minden helyen magától is felkínálkozik. Aszerint, a v mint. Drágán vagy olcsón, készpénzért vagy hitelre, kölcsön Vašy ajándékképpen is: mert hiszen bizonyos, hogy a pornographia tudatosan és számítva a prostitutio ügynöke. Amit elveszít itt, az megtérül számára amott. Tanulni sohasem és senkinek nem szégyen: miért ne okulhatna állam és társaság a pornographia szemességén? Bocsánat e szónak velük való vonatkoztatásáért. Ám vegyék föl a versenyt a pornographia nagymestereivel és hitvány legényeivel buzgalom, körültekintés és ügypártolás hevességében egyesek és közületek, társadalom és állam egyaránt. Terjesszük és kínáljuk a nép és a fiatalság körében, az ő szemelattára az erkölcs-

nemesítő, a tisztességes, nemcsak szellemre ható, de kedélyt vidító, ártatlanul mulattató olvasmányokat ugyanazzal az egyszerűséggel, melylyel a pornographia elhelyezi az ő teremtményeit. A népkönyvtáraknak nemcsak ígérése, de mennél szélesebb alapokon életbe is hívása és lehetőleg minden bürokratikus sulyoktól tehermentesítése megbecsülhetetlen szolgálatokat tenne az igaz ügynek, a gazdaságilag gyöngébbek létére is a nemzet magvának és éltető törzsének hivatására rendelt népretegek általános művelődése, a tiszta erkölcsökben való nevelése érdekében. Jóban és rosszban egyaránt nincs okosabb és ügyesebb mester a szoktatásnál. Adjunk módot és alkalmat a nép aprajának és nagyjának, hogy ingyen, költség és fáradtság nélkül aszerint, amint lelke mit sóvárog, komoly vagy tréfás, oktató vagy mulattató, de mindig erkölcsös olvasmányokból merítse inspirációt, megnyugtatót avagy gyönyörűségeit. Szoktassuk hozzá kényszerítés nélkül, de jóakarató támogatással és útbaigazítással ideálok: a tudásnak, a művészetnek, a szépségnek és a tiszta erkölcsnek megértéséhez és cultusához, az élet igaz gyönyöreinek értékeléséhez. És akkor torkán ragadtuk a pornographiát. Mert alákötöttük ereit, melyekben a vért: az ő nyomorúságos életét éppen könnyen hozzáférhetősége és önön ajánlkozása lüktetik. Szabad, határtalan érvényesülési kört kell megnyitni a tisztas, erkölcsnemesítő olvasmányok számára, ha másként nem lehet: állampénzügyi áldozatok árán. Én nem tudom belátni: miért szörnyűséges a gondolat, hogy társadalmi actio elégtelensége és gyöngesége esetében a pornographia térfoglalásával szemben államhatalmilag támogassuk és ha szükség van reá, plántáljuk a becsületes és tisztességtudó irodalmat. Miért ne tehetnők, hogy anyagilag is buzdítsuk és subventionáljuk regélő és mesélő mestereinket nagy kincseik feltárásában, szellemüknek erőteljes szárnyacsattogásában; miért ne serkenthetnők anyagi áldozatok árán is a könyvkiadó vállalatokat, hogy az egész vonalon tiszta, egészséges szellemi- termékekkel vegyék föl a versenyt a szennyes irodalomnak feltolakodásaival szemben? Amelynek portékái hol drágák, hol olcsók, de mindig silányak. Ha módját ejtjük, hogy a közönség és első sorban a fiatalság könnyűszerrel, csak néhány fillér árán vagy akár ingyen is az ő szellemvilágának megfelelő, képzeletét és vágyakozásait kielégítő

becsületes olvasmányokhoz férközhessen: lassan bár, de minden bizonynyal be fog következni a pornographiának alkonya. Mert az ő apostolai csak haszonra dolgoznak: ha ezt megkötjük, kinszenvedéssel bár, de kimúlnak. Sőt, ha megélhetésük követeli: még becsületes írókká is vedlenek.

Mint minden más téren, úgy a pornographia elleni küzdelemben is a büntetőjogot csak az utolsó szó illeti. Természetes dolog. Mert hiszen már megtörtént és rendszerint változhatatlan tények elé állítatik. Utólag üthet, sújthat, ki is pusztíthat: de alkotni, helyzetet javítani nem mestersége. És ha talán módja is volna hozzá, nem teheti, mert éppen elevenre sújtó karját felfogja a humanismus, habár csak álhumanismus és sentimentalismus is. Ha például az üzletszerű pornographusok mint merőben felesleges élő lények a büntetését kipusztításukban vagy legalább is minden ünnep- és vasárnapon kijáró megvesszőtetésükben állapítanak meg: a humanismus rögtön feljajdulna. Bárha bizonyos, hogy különösen az utóbb említett reakció mintha csak külön termett volna éppen azok számára, kik annyira kedvelik és terjesztik a meztelenséget és – hiszem – külömb hatással is lenne még meglevő jó erkölcsök fejlesztésére, mint egynehány napi államköltségen való ellátás. De mind hiába, a közvélemény követeléseivel még a büntetőjognak is számolnia kell és a keztyüs kézzel való kezelést botnak, vesszőnek suhogtatásával nem helyettesítheti olyanokkal szemben sem, kik aljas indokból és számítással a legdurvábban támadnak a társadalomnak legszentebb java: a jó erkölcsök ellen. A szorosabb értelemben vett modern büntetési eszközök nagyobbára hatálytalanságának tapasztalata indította az újabb jogfejlődést arra, hogy a büntető hatalom gyakorlatának kerületeiben is a tulajdonképpen való büntetést megelőzően a praeventio alkalmát és módjait kiaknázza. Ha valamely téren, úgy a pornographia elleni küzdelemben van helyén a védekezésnek ez a módja.

A pornographia ellen megszervezett büntetőtörvénykönyvbeli 248. §-nak egyik fogyatékoságát nem szerencsés szövegezésében észleltem volt, abban, hogy rendelkezéseit a »fajtalanságot tartalmazó« iratokra, nyomtatványokra és képes ábrázolatokra szorítja. Ami a törvényhozó inteniói ellenére is túlszük magyarázatra vezethet. Bevallom, hogy ennek a körül-

határolásnak megfelelőbb kifejezéssel helyettesítése nem könnyű feladat és éppen a valódi gondolat és sajtószabadság érintetlensége érdekében a legnagyobb óvatosságot igényli. Mert egyébként fenyeget a veszély, hogy a tiszta és ihletszerű tudomány és művészet is esetleg a vádlottak padjára kerül. De egészen eltekintve attól, hogy sem a tudománynak, sem a művészetnek valami különleges nagy kockázatát nem látom abban, ha az előszeretettel alant mozgó nuditásoknak minden árkon-bokron kiállítása és szemléltetése legalább is az alkalmaknak és a helyeknek kényszerű megválasztásával némi korlátok közé vétetnék, elvégre és sok mindennek ellenére is culturállamban élünk, ahol esetleg tágabb lélekzetű fogalom-meghatározások mellett is egy kevés bizalommal lehetünk a magyar hatóságok és első sorban a bíróságok irányában. Attól talán még sem kell tartani, hogyha a büntetőtörvénykönyv általánosságban a közerkölcsökbe ütköző, a szemérmert sértő nyomtatványoknak és képeknek nyilvános kiállítását venné tilalom alá: egy anatómiai tudományos munka vagy a milói Vénus massa is az ügyész vádja alá kerülhetnének. Azaz, hogy megeshetik velők, illetve kiállítóikkal. Nem kell hozzá egyéb, minthogy annak a tudományos munkának bizonyos ábrázolatait tendenciosusan kiaggaszszák, Vénusz asszony alakját némi – a történeti hűségnek meg nem felelő – mellékkörülményekkel környékezzék. Mert itt vagy a nota distinctiva egyfelől tudomány, költői ihlet és művészet, másfelől pornographia között. A nyilvánvaló tendenciában és a célzatban. Amaz tanít, szellemek diadalát hirdeti, természetnek szépségeit és tökéletességeit dicséri; ez csakis számít és spéculai a merő érzékiségre, a szenvedelmek mesterséges felkorbácsolásával. Az egyik maga az élő erkölcs, a másik a megtestesült antimoral: erkölcsi kufár. Annak, ki a különbséget legott megérti, kár tovább szónokolnom; aki képtelen reá vagy nem akarja megtenni, számára nincs több szavam. A magyar bírakat múltam tapasztalataiból leszűrődő meggyőződésem szerint nem szabad a második kategóriába sorolnom, és azért mint a negyvennyolczas évek ideális fellobbanásának kicsiny szolgálja is úgy érzem, hogy a szükséges reformnak egyik útját a magyar sajtótörvény 5. §-ának álláspontjára való visszahelyezkedés jelöli ki. Melynél fogva a pornographia fogalma

alá általánosságban »a tisztességes erkölcsökre« ütköző nyomtatványok volnának foglalandók. A contra bonos mores ellen való nyilvános lázadás és tüntetés, azoknak megtámadása vagy amint az 1848: XVIII. törvénycikk 5. §-a mondja: »ki a nyilvános közerkölcshézből és a tisztességes erkölcsökből csúfot üz«. Éppenséggel nem tudományos, a polgári életből kölcsönzött körülírás az, melynek megértéséhez és gyakorlati alkalmazásához a csiszolt józan észnek és az átlagos polgári erkölcsöknek tulajdonából is kifutja.

A büntetőjogi megtorlás szempontjából nem kielégítők a ma élő magyar büntetőjogrendnek a pornographiával szemben hatályosítható büntetési méretei sem. Mert ha való – pedig igaz – hogy a büntetésnek egyfelől a bűncselekmény objectiv tartalmához, hatásához és társadalmi veszedelmességéhez, másfelől elkövetőjének lelkületéhez és elkövetésének rugóihoz simulnia és alkalmazkodnia kell: akkor a pornographia büntetőjogi kezelésében is nem elnézést és kíméletet kell tanúsítani. Vele szemben kíméletlen szigor és ugyanolyan irgalmat nem ismerő céltudatos következetesség van helyén, amelylyel ő szolgálja önös érdekeit és céljait. Ne feledjük, hogy a pornographia és az ő érdekszolgálatja első és utolsó sorban illegitim, a tételes jog rendelkezéséből egyenesen tiltott alapokon szervezett nyerésszedő vállalkozás. Tehát legérzékenyebb tulajdon oldalán kell megragadni: ott kell elvéreztetnie, ahol élösködött. Azért a jövő jogszabályozás szempontjából kiváló súlyt vetnék reá, hogy a szennyes irodalom ellenében alkalmazható megtorlás eszközei közül a pénzbüntetésnek az ez idő szerinti helyzethez képest jóval nagyobb tér jusson. Csakis futó összehasonlítás szolgálatában utalok arra, hogy míg a magyar jogban a 248. § alapján kiszabható pénzbüntetés maximuma 200, illetve 1000 korona, addig az erkölcsökre kényes Svájcznak egységes büntető-törvénykönyvi javaslata ugyanerre a nemes foglalkozásra 10.000 frankig terjedhető pénzbüntetést contemplai. Úgy látszik, a kis Svájcban tízszeres értéke van a közerkölcshégből a Kárátoktól az Adriáig elterülő birodalomhoz képest. Éppen úgy csak sietve érintem, hogy ha a magyar büntetőjogrend már többrendbeli és haladó vonatkozásban megtudta ragadni az üzletszerűség mozzanatát, mint a büntetés halmo-

zására szolgáló körülményt, amint azt legutóbb a pornographiával legszorosabb kapcsolatban, mert kölcsönhatásban levő kerítésnek különleges kezeletése körül a büntető novellában megcselekedte volt: már csak a gondolatmenet következetességének logikája is arra vezet, hogy kétszeres erővel reá sújtsunk az üzletszerű, a perseverantiában erős pornographiára is. És amint a kerítés minősítésénél különlegesen figyelembe volt vehető a sértett fiatal kora: miért nem sújthatna le kétszeres szigorral az igazságszolgáltatás pallosa azokra, kik pornographicus termékeket ifjú egyének között terjesztenek? Bármennyire kicsibe vegyem is a büntetőjogi repressiónak hatályosságát a bűn és az erkölcstelenség hátraszorításának érdekszolgálatában: vakság volna existentialis jelentőségét és hivatását tagadásba venni. Már csak azért is, mert a részemről minden ragyogó elméletnél és rajongásnál többre becsült gyakorlati élet tapasztalatai megczáfolnának. Aminek szinte kiáltó egyik bizonyossága az annyi zajjal és nyugtalansággal életbehívott, amennyi eredményességgel koszorúzott német lex Heintze. Mert merészen belenyúlt addig szabad dominiumokba, mivel a pornocratiának torkába forrasztani készült leheletét: a javaslatot szinte vad üvöltéssel és kárhozzatással fogadták. Az egyébként hitetlenek is imádságra kulcsolták kezeiket a szabadság, mindenekelőtte a sajtószabadság lelki üdvéért, tüzeket gyújtottak a készülő sötét reactio elhamvasztására. És az eredmény? A lex Heintze él és hat, legkisebb kedve és hajlandósága sincs kimúlnia. Sem a tudománynak, sem a művészetnek a nagy német birodalomban nincs bántódása. Úgy fejlődnek és haladnak, hogy a tiszteleten kívül csak irigylés környékezi őket; de a pornographia: az odúiba vonult. Nem halt meg, szó sincs róla. Ma is virul, ma is keres és toboroz – szép Magyarországon. Mert Németországban felütni fejét a törvény és a törvénykezés szigorának okából kockázott vállalkozás: helyet változtatott. Szemétlerakódó települ a korlátatlan szabadság országát választotta. Azóta az okos németek megszabadultak a pornographicus üzelmektől és – nyakunkba akasztották. Mert a hungarók szülőföldjén minden szabad. Kiváltképpen, ha a sajtószabadság jelszava üti a tactust. Amikor legott: conticuere omnes.

Az ez idő szerint érvényben levő 248. § kétséget kizáró módon akképpen való javítást igényel, hogy hatálya a pornographicus munkáknak ne csak kiállítására, árulására és terjesztésére, hanem olyanoknak hirdetésére is kiterjedjen. Mert ha a pornographia terjedését és legalább is nyilvános, föllépését komolyan meg akarjuk fékezni, akkor nem nézhetjük el közvetítését és mert köztudomás szerint a hirdetések egyik legalkalmasabb módja a közönség lelkületéhez való hozzáférközésnek. És ha megtiltjuk a tisztességes erkölcsöket sértő nyomtatványoknak köznyilvánosságra hozatalát, terjesztését és hirdetését: élő ellentmondás megtűrni azokat az »apró« hirdetéseket, melyek annak daczára, hogy tiszta pornographia, a napi sajtó bizonyos részében a jobb ízlésűeknek megbotránkozására büntetlenül grassálnak. Legfőbb ideje a hatósági közbelépésnek. Akár a 248. § reformja, akár az újjáalakítandó sajtótörvény keretében határozott gátat kell vetni a hírlapi hirdetések alakjába öltöztetett nyilvánvalóan szemérmetlen és erkölcstelen keresleteknek és kínálatoknak. A szabályozásnak útjait már szinte egyengette a most életbelépett büntető novella. Ha a *traite des blanches* megakadályozására nemzetközileg történt megállapodás folyamánként illő és szabad volt a kerítésre vonatkozólag az addigi jogállapothoz képest drákói szigorúságú büntető rendelkezéseket életbeléptetni, akkor illik és kell, hogy a hírlapi hirdetésekben a legnagyobb nyilvánosság mellett, annak célzatos igénybevételével űzött kerítésnek is nyakára hágjunk. A magam részéről a sajtószabadságnak, semminemű veszélyeztetését nem látom abban, ha a megszervezendő büntetési sanctióban oly értelmű rendelkezés is helyet foglalna, melynél fogva az a lap, amelyik tiltott hirdetések közzététele miatt ismételen marasztaltatott el, anyagi eszközeinek elkobzásán kívül a további megjelenéstől is eltiltassék. Mert a sajtószabadság nem egyeseknek, hanem az összességnek tulajdona és akik visszaélnék vele, azoknak kezéből ki kell ragadni. Mert az a sajtó, melyik a közérdekkel, a közerkölcsiséggel tudva és következetesen szembe helyezkedik: neki a szabadsághoz semmi köze, amint a parasitáktól sem kérdik az életvaló jogot. Tudom, hogy elevenbe vágó, avatlan kezekben rossz időkben esetleg két élő fegyver, amelynek haszná-

latát aggály nélkül csak az újságírói önkormányzatra lehetne bízni. Eppen azért hangsúlyoztam volt, hogy ennek az önkormányzatnak kiépítését és hatósági jogkörrel felruházását a sajtó ethika tisztasága érdekében első rangú állami és társadalmi szükségnek tartom. Csak mellesleg jegyzem meg, hogyha a bíróság bizonyos bűncselekmények constatálása esetében hivatalvesztésre, a viselt állás elvesztésére és a kenyérkereső tisztas szakfoglalkozástól való végleges eltiltásra is ítéltet, akkor az ítéletileg megállapítottan az erkölcstelen-ség állandó szolgálatába állott sajtóval szemben alkalmazandó hasonló jellegű éralákötés csakis a már hatályosuló jogrende-zésnek megfelelő folytatásaképpen jelentkeznek. Hatásában annál értékesebb, mert vele a megelőzésnek a megtorlásnál mindig háládatosabb érdekeit szolgálják.

Nem lehet ugyanis tagadni, hogy a pornographia elleni sikeres küzdelemben is a főszlyt és a legnagyobb, a legkörültekintőbb gondosságot a praeven-tióra kell vetni. Akárcsak minden más ragálylyal szem-ben. Mivel a szennyes iratoknak igazi, égető veszedelme nyilvános jelentkezésükben és felkinálkozásukban, abban van, hogy minden módon és eszközzel magukhoz csalogatják a közönséget és első sorban a legkönnyebben csábítható és be-folyásolható fiatalságot, amelynek tisztességes erkölcseiben megtámadása és megrendítése a pornographiának fő bűne: az antipornograph-politikának minden erejét abban kell összpontosítania, hogy ezen termékeknek physikailag lehetetlenné tegye nyilvános szereplésüket.

Nem elég decretálni; oly fürge és szapora bogárkával szem-ben, amilyen a pornographia, cselekedni kell, még pedig sürgösen. Nem elégséges, hogy a törvény megtiltsa a szemérmetlen nyom-tatványoknak nyilvános kiállítását: ezt a tilalmat azonnal effectualni kell, még mielőtt a nyomtatvány hódító útjára kelt vagy éppen már be is fejezte. Silány, szóra alig érdemes az a társadalmi haszon, mely a nyilvános kiál-lítónak és terjesztőnek valamikor bekövetkezhető megbüntetéséből pro futuro esetleg előáll. Az első teendő és a kitűzött cél kielégítésében, az egyetlen gazdaságos: a pornographicus termelvények kiállítását és terjesztését physikai kényszerrel azonnal beállítani, amint felütötte fejét. Ebből a nézőpont-

ból nagyon bölcsen cselekedte meg az 1897. évi 40.003. sz. belügyministeri rendelet, midőn a rendőri hatóságokat feljogosította, hogy szemérmet sértő nyomtatványoknak utczeni kirakatokban vagy bárkinek hozzáférhető nyilvános helyeken kiállításáról tudomást szerezve, azoknak különben alkalmazandó pénzbüntetés terhével azonnal való eltávolítását követelhessek. Csakhogy – mini a tapasztalat mutatja – ez a rendelkezés is, úgy látszik, csak a türelmes Rendeletek Tárában él, mert lelkiismeretes alkalmaztatása alighanem gyakorlatilag is megérezte volna hatását.

Csak tovább fejleszteni és tökéletesíteni kell az 1897-ben kezdeményezett kísérletet és legfeljebb a sajtószabadsággal való visszaélés, a közerkölcsök nem fogják kárát vallani. A bírósági lefoglalás legitim hatalmát és rendeltetését a pornographiával szemben teljességében ki kell meríteni. Ezen célból első sorban a rendőri közegeknek és hatóságoknak szigorú kötelességévé kell tenni a fentidézett renDELETEZÉVAL VALÓ KÖVETKEZETES ALKALMAZKODÁST. Hatályosságát biztosítandó a rendőrhatalóságok arra volnának utasítandók, hogy minden egyes esetről haladéktalanul értesítsék a közvádkozhatóságot a végett, hogy az illetékes vizsgálóbírónál vagy járásbírósnál a nyomtatvány lefoglalását indítványozhassák. De sőt miután minden késedelemben veszély van, aggodalom nélkül magukat a rendőrhatalóságokat és ügyészségeket tartom azzal a jogkörrel felruházhatóknak, hogy ideiglenes hatálylyal, azaz a bíróság határozatának kikéréséig a forgalomba hozott pornographicus nyomtatványok lefoglalását saját hatáskörükben elrendelhessek és foganatosíthassák.

Ne vessék ellenem, hogy ilyen rendezkedés a sajtószabadság érvényesülését és a sajtónak kizárólag bíróilag megszorítható különállását sértene. Ismételten igyekeztem szemléltetni, hogy ezek a privilégiumok a szennyessajtót meg nem illetetik. Kétségtelen, hogy a sajtólefoglalás szilaj fegyver, melynek kezelését nagy óvatossági rendszabályokkal, hatályos biztosítékokkal kell körülvenni. Mert különben könnyen a szabad sajtó is csak a papiroson lesz meg, csak elméletben fog élni. Már pedig ha van ország, ha vannak közviszonyok, melyeknek valóságos életszükséglete a sajtószabadság leg-

messzebb menő uralkodása, akkor ez az ország, a magyar közviszonyok azok. Csakhogy az a körülmény, hogy valami veszedelmes, csúf kelevény is az élet nedveiből kíván szűr-csölni, még nem adja meg néki a hozzá való jogot. A szenny-es sajtót lehetőleg és minden vonatkozásban ki kell kapcsolni a sajtójogból. Mert itt nincs keresni valója, minekutána maga lépett ki tisztos kereteiből: a közérdek, az állami és a társadalmi, az egyéni erkölcs köteles szolgálatából és a piszkos magánérdeknek, az erköcs-telenség ügynökének, a kerítésnek majd közvetlen, majd közvetett szolgálatába szegődött. Hozzájárul, hogy az ideiglenes rendőrhatalósági vagy ügyészségi lefoglalás egymagában a szorosabban értelmezett pornographiának kárára sincs, reá nem is jelent veszélyt, míg másfelől az ellene fölvetett küzdelemben valamennyit felülmúló értékes eszköz, éppen, mert a megelőzésnek eszköze. Ha azt a szenny-es könyvet a rendőrhatalóságok esetleges hivatalos túlbuzgalomban foglalták le és utóbb a végleges döntésre hivatott bíróság a lefoglalást megszünteti: a könyvecske vagy ékes ábrázolat mindössze hogy néhány nappal, legfőlebb héttel később veszi föl kicsiny játékait, mint ahogy arra berendezkedett. Ilyen művek vágy sohasem, vagy mindig actualisok, idő és alkalom és nyereség-vesztéséről annál kevésbé panaszkodhatnak, mert azoknak részére, kik őket kedvelik és keresik, a lezáfolt lefoglalás és gyanú a leghatásosabb üzleti réclame. Ha pedig a gyanú alapos volt és ítéletileg megerősítették, a nyomtatványnak már fogantatása pillanatában sem volt létjoga; ha kezdettől fogva megvonták tőle, csak a törvénynek hatályt, az erköcsnek igazságot szolgáltattak.

A büntetőjogi tilalom hatályossága érdekében, melynél fogva szemérmes sértő iratokat és ábrázolatokat nyilvánosan sem árulni, sem egyébként terjeszteni nem szabad, igaz örömmel és köszönettel kell honorálni a kereskedelemügyi kormány-nak a lapok híradása szerint legújabbán tett azt az intézkedését, melylyel a pornographiának vasúti elárúsítását olyan sanctio mellett tiltotta el, hogy a tilalom ellen vétő árusító vállalattal a szerződés azonnal felbontassék. Ismét egy ujj mutató az erélyes actio folytatására. Állítják, hogy egynémely dohánytőzsdében is vígan folyik a pornographicus üzlet. Ez

irányban a hatósági ellenőrzést gyakorolni ezeken a helyeken ^ár csakugyan nem nehéz; a törvényes rendelkezéseknek tiszteletben tartása pedig az engedélyjog megvonásával alaposan kikényszeríthető.

A legerősebben, a pornographicus termékek következetes és kellő időben gyakorlandó lefoglalásában alkalmazott megelőzést pedig lehetőleg nyomon követnie kell az erőteljes megtorlásnak, a legszorosabb értelemben vett büntetés alkalmazásának. És ebből a nézőpontból azt tartom, hogy a pornographia tárgyában való ítélkezést az egész vonalon a szakbíróságokra kell bízni. Nemcsak, mert az esküdszék tapasztalat szerint nem hajlandó a pornographiával szemben megszervezett tételes jogi rendelkezéseknek érvényt szerezni, hanem azért is, mert a szennyessajtnak semmi jogos igénye, hogy esküdtbíróság elé állíttassák.

A mai értelemben vett esküdtbíráskodást a magyar jogfejlődés mint a politikai szabadsággal egybeforrott sajtószabadságnak palládiumát érlelte meg. Nincs kétség benne, hogy az esküdtbíráskodásnak legerősebb és egészséges gyökerei a politikai szabadságjogok megtámadásának és védelmének talajából hajtanak. Amikor az a contentiosus kérdés követel megállapítást, vajjon a sajtó őt legitime megillető hatalmával élt-e vagy visszaélt, vajjon a gondolatfejtés, a követelés és bírálat műveletében mint a közérdek orgánuma a jogrendtől megvont határokat megtartotta avagy túlhágta-e és utóbbi esetben vajjon a határsértés jó- vagy rosszszemű volt-e? az esküdtbírósági intézménynek kicsiny tisztelője is concedálni tartozik az esküdszéki verdict létjogosultságát. Ahol közkincseket esetleges önkény és autokratizmus, talán egy kevés bürokratizmus ellen is kell megoltalmazni: ám hívjuk meg a bíráskodásra a nép egyetemének közvetlen képviselőit. Hogy vajjon valamely nyomtatvány királlysértő tartalmú-e avagy csak a hyperloyalitás hiányában szűkölködik, vajjon valamely cikkíró izgatott-e avagy csak lelkesített és hevített: a politikai s sajtószabadság világában valójában jelentőségteljes kérdések, melyeknek a kor szellemének és az uralkodó felfogásnak alapján leendő eldöntése talán nagyobb megnyugtatóssal bízható népbírákra, mint szakbírágra. De mi közössége van

mindezekkel a szempontokkal a pornographiának? Amelyet jó ízlésű, nevelt ember nem téveszthet össze a szépirodalommal és a művészettel. Amely maga sem tagadja erkölcstelen-ségét, sőt kérkedik vele. Amely nem gondolatokat és eszméket produkál és terjeszt, minőknek szabad szolgálatára vérteték körül a sajtószabadságot, hanem aberratiókat és perversitásokat. Amely nem műveltséget és eszményeket plántál és táplál, nem erkölcsöt és tökéletest követel és prédikál, nem az emberi haladást és szabadságot szolgálja, hanem erkölcsökben gázol, orgiákat dicsőít, az állatiasságnak áldoz és a prostitutio köré tömörít. Haladás helyett a visszafejlődést, erő és izom helyett a gyöngeséget és az enervatiót, szabadság helyett az érzéki rabszolgaságot hirdeti, követeli és – terjeszti. Vajjon ilyen apostolok még védelemre is tarthatnak igényt? Őket is megilletik az esküdtbíráskodásnak emelkedett védő bástyái? Nem és százszor nem! Sokkalta inkább reászolgáltak akár a sommás rendőrbíráskodásra is, mintsem esküdtszéki oltalomra. Mert kezdettől fogva végig és minden vonatkozásban nem a szabadsajtó munkásai ők, csak parasitai és ha rajtuk múlik – sírásói.

A pornographiának az esküdtbíráskodás alól kivétele már némileg történeti háttérre is támaszkodhatnak. Amily alapon és amely indokoltsággal a magánbecsület sérelmére elkövetett sajtóvétségeket a büntető perrendtartás életbeléptetése alkalmával szakbírói hatáskörbe utalták, ugyanazzal a belső és gyakorlati indokoltsággal volnának a szennyes iratok is kivétel nélkül a kizárólagos szakbírói hatáskörnek átengedhetők. És amint tapasztalat szerint a valóban becsületes embereknek nincs okuk megbánni, hogy megsértésükért nem kell még az esküdtbírói eljárás calvariáját is végig szenvedni, azonképpen az esküdtbíráskodásnak a szennyes »irodalomra« vonatkozottan hatálytalanításán a magyar közerkölcsök aligha kesereg-nének. Legfőlebb a pornographusok, akikre kevésbé mosolyogna Justitia istenasszony kegyelme.

Es még egy szempont érvelésem támogatására. Büntető perjogunk a szemérem ellen elkövetett *büntettek*et máris szakbírói hatáskörbe utalta annak ellenére, hogy az esküdtbírói hatáskör területének általános, elvi szabályozása szerint i d e lettek volna sorolandók. Bizonyos, hogy

merev dogmaticus alapon következetlenség és a most megnevezett büntettek elkövetőinek perjogi helyzete szempontjából némileg diminuatiót, lefokozást képvisel. Mert ha az általános esküdtbíráskodást azért honosítottuk meg, mert a szakbíráskodásnál megbízhatóbbnak és a vádlottak érdekvédelméből több szavatosságot ígérőnek ítéltük: akkor bizonyos bűncselekményeknek, illetőleg elkövetőknek az esküdszéki garantiáktól és tapasztalat szerint kedvezőbb esélyeitől megfosztása bizonyos fokig helyzetüknek megkülönböztetett alapon aránylagos megrosszabbítását képviseli. És jogpolitikai tekintetből a törvényhozás még sem habozott a szemérem elleni büntetteket illetően is erre a megkülönböztetési alapra helyezkedni, csakúgy, amint a magánosok becsületének sérelmére elkövetett sajtóvétségeket magától az 1848-iki kiindulási alaptól és évtizedes gyakorlattól eltérve, kiemelte azon általános szabály alól, melynél fogva a nyomtatványban elkövetett bűncselekmények esküdszéki ítélezést igényelnek. Mind a két praecedens nyomán szinte a rendszerbeli következetesség követeli, hogy a szemérem elleni bűncselekménynek a pornographiában jelentkező neme is kivetessék az esküdtbírási kompetenciából. Minden egyéb erre sarkaló mozzanattól eltekintve már csak azért is, mert a pornographia a gyakorlati életben legszorosabb összefüggésben és kölcsönhatásban van a szemérem elleni physikailag elkövetett erőszakos merényletekkel. Az erkölcsökbe való eldurvulás kihívásával, fékezhetetlen élvezetvágy és kéj érzet felkeltésével és ösztökélésével az esetek nagy részében a pornographia gerjeszti és táplálja az egyeseknek szemérme ellen elkövetett legsúlyosabb merényleteket. És mégis a valósággal felbujtónak az esküdszéki oltalom biztosításával kedvezőbb legyen a perjogi helyzete, mint azoknak a szerencsétleneké, akiket ő döntött romlásba és akikkel szemben legalább is alakilag a büntető törvény teljes szigorának alkalmazására kötelezett és kész az irgalom és a kegyelem osztogatásának hatalmi körén kívül helyezett szakbíráóság jár el?

De figyelembe kell venni azt is, hogy a pornographiának egészben és minden vonatkozásban az esküdtbírási hatáskörből kivételével őt összes kiágazásaiban, minden tényezőjére

kihatóan perjogilag is egységesen lehetne kezelni. Amit a mai hatásköri elrendezkedés lehetetlenné tesz azért, mert míg a fajtalanságot tartalmazó iratok kiállítói és terjesztői a járásbíróóságok előtt felelnek, addig a nyomtatványnak tartalmáért a sajtótörvény rendjén felelős személyek, tehát első sorban a szerző csak az esküdtektől vonhatók felelősségre. Ami nyilván lényegében egy és ugyanazon bűncselekmény tekintetében alapján véve felbujtói, tettestársi és segédi viszonyban egymást kiegészítő tevékenységgel közreműködött egyéneknek a materialis igazság által nem indokolható megkülönböztetett perjogi helyzetét jelenti és a különböző szervezetű és már ennél fogva is olykor homlokegyenest ellenkező felfogású ítélő hatóságoknak egymásétól eltérő ténymegállapításaira és jogi következtetésekre vezet. Arra a méltatlan és jogállamban meg nem tűrhető, tehát a kínálkozó lehetőség határain belül kikerülni köteles eshetőségre, hogy egy és ugyanazt a nyomtatványt illetően annak szerzőjét az esküdtszék a pornographia vádja alól fölmenti, mert nem észlelte a nyomtatványnak büntetendő tartalmát, a kereskedőt pedig, ki a könyvet áruba bocsátotta, a járásbíróóság szemérem elleni vétség miatt elítéli és megbünteti. Ennek az eshetőségnek nagyrészt útját állja, ha a pornographáló urakat kiveszszük a tisztességes sajtó munkásai számára garantialis intézményként rendelt esküdtbíróósági hatáskörből és bűnösségük avagy büntelenségük kérdésének kezelését egységes döntés végett ugyanarra a szakbíróóságra bizzuk, mely a terjesztők és a kiállítók ellen jár el. Amennyiben aggály merülne föl ily ügyekre vonatkozólag az egyes bírói ítélkezés hivatottsága ellenében, semmi akadálya annak, magam is megnyugtatóbbnak érzem, hogy az egész díszes társaság a szerző úron kezdve a rikkancsig társas bíróóság, a törvényszékek pártfogásába ajánltassék. A lényeg abban van, hogy kik erkölcs és jog ellenére pornographiat plántálnak és virágoztatnak, a törvény és a közmoral rendeletéből miatta bűnhődjenek is. E végből az ultima ratio alkalmazása körül is concentricusan és céltudatosan föl kell venni és következetesen folytatni kell a küzdelmet, mely valójában csak védekezés az egyéni, a családi, a társadalmi moral megcsúfolására és megbuktatására szervezett támadások ellen.

Mert csak ha a tisztességes egyének és a társadalmi szövetkezők, magánosok és hatóságok, autonóm testületek és a közvetlen államhatalom egyetértve és vállvetve szálljanak síkra ezen mohón hódító veszedelmes kór ellen; ha ezen védelmi háború sikeressége érdekében ledőlnek a különböző nemzetek és államok között emelt válaszfalak is és mint az általános emberiségi javakat, a közös culturát fenyegető egyéb veszélyek elhárítására és csirájukban elfojtására, úgy a szennyes sajtó pusztításainak egyetemes leküzdésére is nemzetközi véd- és dacyszövetség létesül: csak akkor biztat a remény, hogy sikerülend ha nem is kipusztítani, de legalább nyilvános szerepléséből a lebujaiba szorítani, hódításaiban és toborzásaiban megfékezni a pornographiát.

Feminismus és biológia.

Írta: KENEDI GÉZA.

I.

Az előkelő műveletlenség jelei közt, amelyekkel a mindennapi életben oly igen sűrűn találkozunk, még a lelki durvaság sem érinti oly kellemetlenül a gondolkozó elmét, mint az a közömbösség, ahogyan némelyek, sőt igen sokan az eszmemozgalmak mellett el szoktak haladni. És ez talán a szabad társadalmi életre való éretlenségnek is egyik legbiztosabb jele.

Ha való az, hogy utcán, véletlenül összeverődött csoport vagy éppen csöcselék egyforma kiabálása is figyelemre érdemes szociális jelenség, mennyivel érdekesebb a figyelemre, a helyes megismerésre és a lelkiismeretes vizsgálódásra az olyan eszmemozgalom, mely országokra és népekre, sőt az egész művelt világra kiterjed és az emberi élet legeslegfontosabb megnyilatkozását, a két nemnek egymáshoz és mind a kettőnek a műveltséghez, a jelen és jövő nemzedékhez való viszonyát befolyásolja.

Mélységes szakadék választ el, azt gondolom, minden igazán művelt embert azoktól a visszamaradottaktól, akik a feminista mozgalmakról csak abszolút tagadással, vagy éppen csúfolódással tudnak nyilatkozni, noha e több mint száz esztendő törekvés egyre szaporodó eredményeit az utcán, a hivatalban, az iskolákban, az üzletben, a vasúton, a postán, az irodalomban, a művészetben és annyi más helyen szemtől-szemben láthatják. Valóban, ha valamely újkori eszmemozgalom megérdemli a legkomolyabb figyelmet és – nagy

becsület az! – a legkomolyabb bírálatot, akkor szinte egy sem annyira mint a feminizmus.

A legkomolyabb bírálatot mondom, mivel semmiben sem rejlik nagyobb és őszintébb megbecsülés, mint a tárgyilagos elmék bíráló érdeklődésében. Vagy nem jelenti-e már minden komoly bírálat azt is, hogy annak tárgyát – akármilyen legyen is az, – magában véve hasznosnak tartjuk. Vagy rosszabb esetben legalább annyira erősnek és hatalmasnak, hogy az ellene való értelmi küzdelem elkerülhetetlen. Avagy egyáltalán tenyészhet-e akármilyen igazság is állandóan a bírálat folytonos tápláló világossága nélkül, mely hibáit vagy romladozó részeit lehervasztja, azt pedig, ami benne életerős nemcsak óvja a leromlás ellen, de fejlődésre kényszeríti?

Százszorosan áll ez a nagy követelésekkel fellépő új eszmékre, amilyen maga a feminizmus is. Ha az új eszmék és tantételek egyszerű elfogadása és rajongó követése egymagában elég volna ahhoz, hogy azok az emberiséget új boldogságokkal árasztják el, hogyan tudnánk megérteni azt a szörnyűséges történeti vérfürdőt, mely a XVIII. század rajongó és nemes demokratiáját követte és közel két millió ember életét oltotta ki? Azt hiszem, az emberi fajta legnagyobb megpróbáltatásait soha sem a gonosz indulatok és romboló eszmeirányok okozták, hanem éppen a legnemesebb szenvedélyek és legmagasztosabb törekvések, amelyek azonban idején való bátor bíráló nélkül maradtak és így főséges tragikai erejüket egész romboló nagyságukban kiöntötték egyes nemzetek fejére. Holott az idején való, bátor, talán kíméletlen, talán igazságtalan bírálat is megtisztíthatta volna azokat az eszméket a hibáktól, tévedésektől, mindenekfölött pedig a jónak veszedelmes szertelenségeitől. És így békés átalakulás, reform, evolutio lehetett volna abból az eszmezáporból, mely emígy romboló, véres forradalmi zivatarokkal tudta csak megtermékenyíteni az emberiséget.

Rajongások, gúnyolódások helyett a becsületes és mindenekfölött bátor bírálat műveire van szüksége a feminizmusnak is, mely jelenkori alakjában szintén a nagy forradalomból szakadt ki, és mint annyi más szabadságeszme, fejlődését még mindig nem fejezte be, bár eddig is nem kevés jót és hasznosat alkotott.

Úgy, amint ma magunk előtt látjuk, annál is jobban rászorult a folytonos tárgyilagos bírálatra, mivel a legújabb időkben tartalma is gazdagodott. Nem pusztán a legújabb keletű társadalomtudományi igazságokkal, hanem a socialis demokracia agitációs anyagával is. Maguknak a feminismus híveinek is gondosan szem előtt kellene tartani mindig, hogy SAINT-SIMON volt az első, aki egészen váratlanul fölfedezte, hogy az újkori társadalom asszonya tulajdonképpen – rab-szolga. Valamint azt is, hogy MARX és ENGELS gazdasági socialismusának befolyása futtatta be a feminismust ama vörös árnyalatokkal, amelyeket különösen a francia* feministák – így a nálunk megfordult MME ROUSSEL is, – egészen a család belső gazdasági és erkölcsi rendjének földarabolásáig vittek, és amilyen pl. az anyának a szülésért és a gyermekek fölneveléséért fizetendő külön munkabér. Sőt ezen is túl, a szabad szerelem, a gyermek-elnyomási jog, az új malthusi irány, ami a család egész jelenkori fejlődési állapotát támadja meg és a socialis demokraciaiban is legszélsőbb árnyalat. A feminismus vörös fertőzését mutatja máskülönbén is a vallások szerepének szinte tökéletes kiirtása az újabb feminismusból, holott e gigászi világtörténeti szervezetekkel ugyancsak sok köze van éppen a nők fejlődéstörténetének.

A feminismus azonban, úgy amint az egész világon ismerik, bevallottan nem része a socialis demokraciának, hanem – amint divatosan mondani szokták – a polgári társadalom haladási mozgalma, noha mint ilyen a legprogressivebbek közé való. Ők maguk nem vallják magukat forradalmi iránynak. Ellenkezőleg. Sociologiai alapon álló, tehát evolutionista, vagyis reformeszméket vélnek hirdetni, amelyek a jelenkori társadalom alapjainak forradalmi szétdőlése nélkül is céljukat érhetik. Nincs jogunk tehát nekünk sem más mértéket alkalmazni e mozgalomra. Ezt a mértéket azonban nem tréfásan és nem felületesen, hanem a sociologia egész tudományos szigorával szükséges alkalmaznunk.

Az így nyert magasabb bírálati szempontból első sorban is nem az a kérdés, hogy a feminismus programjában fölvetett, fölötté változatos gyakorlati földadatok egyenkint mennyire felelnek meg a helyes okosság és a békés megvalósíthatóság föltételeinek? Hogy a követelt coeducatio,

a serdületlen gyermekek nemi felvilágosítása, a nőknek az egyetemi életpályákra, sőt egyáltalán minden életpályára való bocsátása, a közhivatalokba, sőt a bírói székekbe való akadálytalan beültetése, teljes politikai jogokban való részesítése, a háztartások collectiv alapokra fektetése, a család közös vagyoni jogi rendjének a nő védelmére szolgáló fölbontása, az anyajog kiterjesztése és megannyi más részletkövetelés, fejlődési állapotainkban mennyiben és milyen előnyök vagy károk mellett volna elérhető: mindez szintén nagyon méltó tárgya e komoly vitatkozásnak. És hiszem is, hogy e részben az egyes czélok kimunkálása épp olyan kevéssé fog elmaradni, mint a feminizmus megszabadítása a nyilvánvalólag szociális demokratikus, tehát forradalmi eszmeuszálytól. Az első és legnagyobb, mindent átfoglaló feminista kérdés azonban mindig csak az, hogy mennyiben felel meg a feminizmus kiindulási tétele: a férfi és nő teljes szociális értékegyenlőségének az elve a társadalmi élet elalkudhatatlán természet törvényeinek?

Nem az, hogy a férfi és nő a teremtésben s így a társadalmi föladatak ellátásában is bír-e emberi rang egyenlőséggel, – mert hiszen ez nem is kérdés, – hanem tisztán csak az, hogy a férfi és nő szociális szolgáltatási képessége nemcsak mennyiségileg, de minőségileg is egyenlő-e vagy nem az? Mert más alapja nem lehet annak a »teljes jogegyenlőségnek«, amelynek követeléséből mind a többi feminista-követelés is származik.

Ezt a kérdést pedig másképp, mint a férfi és nő természeti képességeinek és a társadalmi életben lehetséges szerepének tiszta fölismerése nélkül meg nem oldhatjuk. A társadalmi biológia tehát az egyetlen, ami a nagy kérdésre választ adhat. Még pedig nemcsak abban, hogy ez az egyenlőség valósággal meg van-e, hanem abban is, hogy amennyiben nincs meg, melyek azok a szociális biológiai tények, amelyek a feminista törekvéseket (mivel e törekvések jogosságához általában kétség nem fér) indokolhatják, vagy szabályozhatják?

És itt már azonnal fölvehetjük e szociális biológiai tekintés fonalát.

II.

A két nem agyveleje súlyának különbözőségéből vonható következtetések nem bírnak többé azzal az értékkel, mint eleintén hitték. Hogy a nő agyveleje egyazon culturfokon és absolute véve (tudniillik a test súlyához, vagy magasságához nem viszonyítva) jóval kisebb, mint a férfié, azt minden számbavehető megállapítás bebizonyította. BISCHOFF ezt a különbséget felnőtteknél 1366: 1222 grammnak találta, legújabban pedig MARCHAND 1234 agyvelő vizsgálatából a férfi agyvelejét 1405, a nőét 1275 absolut átlagsúlyban állapította meg, bár ez utóbbi fölvetette azt a górcsővei még meg nem állapítható kérdést is, hogy e kisebb súly ugyan nem a női test általánosan gyöngébb szerkezetéből magyarázható-e és a különbséget nem az adja-e, hogy az agy anyagának egyenlő mennyisége mellett az anyagot tartó idegszövet finomabb? Az a körülmény azonban, hogy – legalább JUNKER mérései szerint, – relatíve, a test súlyához viszonyítva a női agyvelő a test súlyának $\frac{1}{40}$, a férfi agyveleje pedig $\frac{1}{42}$ részét teszi ki – tehát a nő agyveleje viszonylag nagyobb, – értékkel nem bír, mivel szinte közhely, hogy a férfiak testsúlya is általában véve nagyobb. Egyébiránt MARCHAND pontosabb mérései a nő agyvelejének még ezt a viszonylag nagyobb súlyát is alaposan kétségessé tették. A részletektől eltekintve, a tudományban mindenesetre már rég közhely, hogy a női agyvelő absolut súlya kisebb.

A biológia mai állása mellett nagyjában elfogadják, hogy az agyvelő nagyobb tömege a nagyobb intellectualis fejlődöttség jele. MATIEGKA számos vizsgálattal bizonyította például, hogy a magasabb szellemi munkából élő egyének agyveleje absolute véve súlyosabb, mint azoké, akik testi munkából élnek. Ugyanilyen eredményeket adott Észak-Amerikában HUNT vizsgálata a fehér és fekete emberfaj agya súlyára nézve, természetesen a négerek határozott hátrányára. Kétségtelen azonban, hogy a szerecsenek rovására mutatkozó súlyhiány itt nem a kisebb értelmi munkaképesség (capacitás) bizonyítéka, hanem egyszerűen azé, hogy a fekete emberfaj még fölszabadítása óta is jobbra a legsúlyosabb testi munkát végzi, míg a szellemi tevékenység a fehérek marandó előjoga, tehát végre is osztálykiváltság.

Az agyvelő abszolút súlyából nem vonható le több következtetés csak éppen annyi, hogy a férfiak agyveleje ez idő szerint csak azért súlyosabb a nők agy velejénél, – amint kitűnő tudósunk, APÁTHY ISTVÁN kifejezi, – amiért a pöröly forgatása súlyosabbá teszi a kovács karjának izmait. A nő agyvelejének absolute kisebb súlyában híven visszatükröződik ugyan az az igazság, hogy a nők a művelt népek mai fejlődési színvonalán a férfiak alatt vannak (ami különben a feminizmus fölszabadítási követeléseinek kiindulási pontja),^r ellenben a férfi és nő szervezetének lényegbeli azonossága és minden erre vonatkozó további bizonyíték azt erősíti, hogy ez csak ez idő szerint, a jelenkori fejlődési állapotban van így, minthogy minden biológus egyetért abban, hogy a két, nem agyállománya tartalmilag egymástól nem különbözik. Semmi elfogadható biológiai ismert ok nem áll tehát ellene, hogy mesterséges kiválasztás, vagyis az egyenlő intellectualis társadalmi munka következetes vagy éppen erőszakolt és hosszas alkalmazása mellett, – ami a legteljesebb egyenjogúsítást jelenti, – a két nem értelmi forrása néhány nemzedék alatt szintén egyenlővé legyen és annak következése gyanánt a női agyvelő súlyából még hiányzó MARCHAND-féle 9.2% is megjöjjön, habár ezzel, közmondás szerint, bizonyosan a hosszú haj megrövidülése járna. Csak éppen az marad még kérdés, hogy a nő és a műveltség mivel fizetné meg e kihajszolt mesterséges kiválasztást, vagyis a két nem egalizálását?

E részben tehát természettudományi aggodalmak nem állják útját a teljes egyenjogúsításra való feminista törekvéseknek. A sociológiai kutatás azonban e ponton meg nem állhat és új, az előbbinél sokkal fontosabb kérdést kénytelen a természettudományokhoz/ intézni. A társadalmi biológia újabbkori megállapításai közt ugyanis a legbecesebb, a sociológiai vizsgálódásokra legalkalmasabb az a tétel, hogy a társadalmak fejlődése, éppen úgy, mint minden élő szervezeté, az alkotó részek m u n k a m e g o s z t á s á n alapszik. Ezt a biológiai törvényt nálunk APÁTHY ISTVÁN képviselte először határozott formában. Azok, akik a sociológiát nem a Marx-féle egyoldalú gazdasági mechanizmus alapjak művelik, tehát az új tudományt nem fogták be igavonó erőnek a társadalmi

apostolkodás szekerébe, nem is vonhatják ki magukat a biológia, kivált pedig a sejtélettan megállapításai alól.

A szervezetek az oszló és gyorsan szaporodó sejtekből épülnek fel, még pedig a sejteknek az életműködéséhez szükséges föltagozódása útján. Mely törvény vagy erő okozza, hogy a kezdetben mindenben egyneműnek tetsző sejtek a fejlődés folyamán különféle életműködésre rendelt tagokat és műszereket építenek föl, ez a természettudomány előtt még ismeretlen. Mélyebb megismerés hijján öselvnek, *p r i m u m m o v e n s*-nek nevezik emez ismeretlen származású erőt, amelynek műve azonban kezdetben a górcső alatt, később szabadszeggel is figyelemmel kísérhető. A megtermékenyített sejt szaporodása azonban föltétlenül czélszerűséggel tagozza fel e szervezetet az emésztés, a vérkeringés, a járás, a cselekvés stb. műszereivé. Így jön létre az emberi szervezet is a maga csodaszerű különféleségeivel.

A fejlődés őseivé tehát minél czélszerűbb, a környezetnek minél jobban megfelelő *m u n k a m e g o s z t á s* ra törekszik és könnyen kimutatható, hogy e föltagozódás, vagyis munkamegosztás annál tökéletesebb, minél föllebb haladunk a szervezetek világában. Vagyis, amint APÁTHY magát kifejezi, az állati szervezet oly önkormányzattal bír, (érzés), ami a növénynél hiányzik, az ember pedig olyannal (okosság), amivel az állat nem rendelkezik. És minden magasabb fejlődési fokban új és tökéletesebb a munkamegosztás elvének érvényesülése is a szervezetben.

A társadalomtudomány magát a társadalmat is szerves lénynek, tehát magasabb szervezetnek ismeri. Nem lehet tehát kétséges, hogy a munkamegosztás egyetemes természeti törvénye a társadalmak életében is éppúgy, sőt tökéletesebb módon érvényesül, mint a szerves életben mindenütt. Amit különben azok vonhatnak legkevésbé kétségbe, akik az új tudományt (amelyet joggal nevezhetünk a társadalom természet-tudományának) egészen a MARX-féle gazdasági törvények alapjára tolták át. Mert ha valahol, akkor a gazdasági életben érvényesül a legapróbb finomságokig a társadalmi munkamegosztás alapvető törvénye.

Az emberi faj típusának föntartása volt-e a természet czélja, amint DARWIN mondja, avagy amint WEISMANN véli,

éppen ellenkezőleg, újabb variációk létrehozása volt a cél, amikor a fejlődés egyazon szervezeti egységből a férfit és nő kitenyésztette, (boncztanilag ez az ősi egység egészen bizonyos) vita tárgya lehet: a fejlődéstani valóság az, hogy a férfi és nő szervezete az életműködések tekintetében szét van választva és így e két nem a társadalmak életében is más és más föladatak ellátására van fölszerelve, amelyek, amennyiben különböznek a fajföntartás, az apaság és anyaság ösztönéből indulnak ki. És ezt az óriási munkamegosztást, mely az emberiség két részét a fejlődés ködös őskorában, még valamely állati lét idejében középen kettőbe szakította, és aminek bizonyítékai az embryum fejlődésében ma is szemlélhetők: ezt a nagy munkamegosztási okot semmiféle elmélettel és okoskodással eltüntetni nem lehet. Maga HERBERT SPENCER is a minimumát mondja ennek, amikor az egyenlősítő elméletekkel szemközt magától értetődő ridegséggel így beszél: »Hogy a férfiak és nők szellemileg egyenlők, éppen annyira nem igaz, minthogy testileg egyenlők. Amily bizonyos, hogy physikai különbség van köztük, mely az emberi faj föntartása körül őket különböző szerepre képesíti, épp oly bizonyosan van köztük psychikai különbség is, mely az utódok fölnevelése és védelménél való osztályrészükre vonatkozik.«

Minden habozás nélkül meg kell tehát állapítani, hogy a két nem között a *sexualis* különbség a társadalmi munka különbségét is szinte isteni eredetű törvényszerűséggel elhatározta. Elhatározta pedig a nőre nézve mindazokban a föladatakban, amelyek anyaságával függenek össze.

Nem jelenti ez azt, hogy a nő, egyenlő értelmű képesség mellett föltétlenül ki van zárva a férfinak osztott föladatak egész köréből (ilyen rideg elzárkózások a természetben sehol sincsenek), de annyit mindenesetre jelent, hogy a nő szellemi képességei minőségileg általában véve nem is lehetnek mindenben éppen olyanok, mint a férfi szellemi képességei. Nem kisebb rangúak, nem alábbvalók azok, hanem egyszerűen csak mások.

És ez a különbség nem mesterkéltnak, nem mondva csináltnak, nem a női nem elnyomásának, tehát nem a történeti múltnak a következtése, hanem egyszerűen a fajfejlődés vele-

járója, röviden: állandó jellegű és lényegében károk nélkül nem befolyásolható természeti különbség. Legyen tehát valamely feminista tan, elmélet vagy törekvés akármilyen tetszős, vonzó, elhíhető, vagy dicsőséges: üressé, értéktelenné, természetellenessé, sőt veszedelmessé lehet azonnal, mihamarabb a társadalmi munkamegosztás emez óriási tényével nem vet számot. Avagy ezt nem azzal a lelkiismeretességgel teszi, melyet az anyaság hatalmas természeti ténye mindenkitől megkövetel nemcsak a tudományos vizsgálódások terén, de talán még jobban ott, ahol ezek társadalmi propagandává tételnek.

III.

Nyilvánvaló mindezekből, hogy a nő agyvelejének és értelmi erejének szolgáltatási képességén (capacitás) túl, sokkal nagyobb, sőt szinte egyedül döntő fontossággal bír az a kérdés, hogy e két nem értelmisége minőség tekintetében miben különbözik egymástól?

E minőségbeli különbségek pontos természettudományi megállapítása az a határvonal, amelyen innen a feminizmus egyenlősítő törekvése jogos és hasznos lehet, de amelyen túl már beleütközik a társadalmi munkamegosztás törvényébe. Ez már nem a fejlődést, hanem a leromlást fogja szolgálni.

Valóban a feminizmus mozgalmait mindenkor párhuzamosan követték is az arra irányuló vizsgálódások, hogy a nő egyenlő intellectusának föltétele mellett, a férfi és nő értelmi képességeinek különbségét meg lehessen állapítani.

STUART MILL, SCHOPENHAUER, SPENCER, sőt maga MARX is, annyi száz más tudós elmével együtt fáradozott e különbségek feltüntetésén, bár valamennyi csak tapasztalatokra hivatkozva. Hogy e megállapításokat szétcibálta a szenvedélyesség, általánosan ismeretes, valamint az is, hogy maguk az empirikus megállapítások is nagyban különböztek egymástól és így már ellentmondásaiknál fogva sem voltak alkalmasak valamely kényszerítő közmeggyőződés kialakulására.

Azt az egyet azonban, hogy a két nem értelmi erejének minősége nem egyenlő, kivétel nélkül mindenki elismeri. Különös azonban, hogy ezt az általánosan elismert

igazságot STUART MILL-től kezdve minden agitator a szerint dobja a gyakorlatban sutba, vagy becsüli alá, amint éppen az agitáció célja magával hozza. Legtöbben még ma is azzal esnek túl ezen a nagy bökkenőn, hogy a minőség kérdését is a hosszas környezet hatásának számítják be és arra a sűrűn tele írt lapra jegyzik, amelyet a nő »hosszas rabszolgasága« számára nyitottak. Amely elbánás annyi más ezerrel együtt eleven jele annak, hogy a szenvedélyes okoskodásokban a legnagyobb igazságok is milyen könnyen tönkretutnak.

Noha a nő és férfi értelmi erejének mineműségbeli megkülönböztetése tulajdonképpen a psychologia föladata, mégis WUNDT psychophysikai módszere óta a természettudomány is közelebb tudott e kérdés magvához férközni. Különös, hogy ebben a munkában jelenleg éppen egy nő, Miss HELEN B. THOMPSON jár elől, aki a chicagói egyetemen körülbelül egykorú és egy élethivatású férfi- és nőtanulókon végezte kísérleteit. Munkálkodása általánosan föltűnést ébresztett és széltéfcen újabb kísérletekre serkentette a tudósokat.

Az eddig megállapított eredmények bizonyosan szűkösek, mégis kétségtelenné tették, hogy a két nem motorikus területe nem egyformaképpen fejlődött, vagyis, hogy férfi és nő nem egyformán reagál egyazon érzékbeli benyomásra. A férfi motorikus képességei jobban ki vannak fejlődve annyiban, amennyiben aránylag rövidebb idő alatt reagálnak, mint ez a nőnél történik. Egészen kétségtelen ez a hallási és látási ingereknél, ahol a férfiak nemcsak a kiváltott mozgás ideje, de pontossága tekintetében is előnnyel bírnak. Ellenben -a nők előnye a másodlagos, új motorikus kombinációk gyorsasága.

A kezűgyesség tekintetében ennél fogva a finom és az aprólékosságokig ellenőrzött mozgásobban a férfiak vannak előnyben (operáció, mértani rajz), ellenben a nőké az előny abban, hogy a hirtelen támadt ingerekre gyorsabban rendezett mozgással tudnak reagálni, ami a gyakorlatban a nők gyors és éles válaszadási képességében és a maguk hirtelen föltalálásában van kifejezve. Mondjuk, hogy a közmondásos »éles nyelv« és kimeríthetetlen vitatkozási képesség eszmeköre is idetartozik.

A tapintás érzésében a nők némileg finomabb képességgel bírnak és a nyomásra fájdalomérzésük elevenebb. Ez ama bizonyos asszonyi »kényesség«. Szintúgy a hangkísérleteknél is bebizonyosodott, hogy a nők megkülönböztetési képessége finomabb. Fényérzékük is nagyobb. Oly gyöngye fényhatásokat is észrevesznek, amelyekről a férfiak már nem vesznek tudomást. Mindent összevéve azt lehet mondani, hogy a nők érzékbeli érzése sokban fejlettebb, mint a férfiaké.

A szellemi képességek tekintetében Miss THOMPSON kísérletei szintén némely nem megvetendő eredményt mutatnak, noha e részben csak kezdetekről lehet még beszélni. Így pl., valóban mutatkozik a nők nagyobb emlékezőtehetsége, ami a kívülről-tanuláshoz javukra válik. Ez egyben magyarázata is annak a rég ismert állításnak, hogy a nők szellemi képessége kevésbé eredeti és inkább reproductív. Az eszmetársítás gyorsasága tekintetében a kísérletek támogatják a női elme általánosan ismert elsőbbségét. Ez az előnyük magyarázza meg azt az mondást, hogy amennyiben női tanácsra hallgat valaki, a legelső tanácsát fogadta meg, mivel ez a legjobb.

Általában véve úgy ezek, mint e tudósok többi megállapításai azt mutatják, hogy a férfi értelme inkább katabolikus (a változatosságra hajló), ami élelembeszerzési és védelmi kötelességeinek felel meg. Ellenben a női szellem a nabolikus (az állhatatosságra hajló), tehát reproductív, ami a háztartás és anyaság föladatainak sokkal jobban felel meg. Ugyanez a két tulajdonság található a férfi és nő termékenységi őssejtjében is. Különbözik pedig elég ha e részben a házassági és családi élet jól ismert jelenségeire gondolunk, ahol csakugyan a nő az állhatatosság conservatív elvének a képviselője, holott a férfi állhatatlansága szinte közmondásos. Ugyanezek a vonások észlelhetők különben az állatok világában is.

Mindent összevéve tehát igazat kell adni ama számos kiváló biológusnak (ORSCHANSKY, GEDDES, THOMSON, FOULLÉ stb.), aki a nő lényegét a fajfentartásban és a meglévő tulajdonságok megtartásának föladataiban keresi. Ehhez képest jelleme is a folytonosság és állandóság vonásaival dicsekszik. A női szellem előbbvaló a már ismert tények és általánosítások alkalmazásában, de hátrányban van, ha általánosí-

tások és új fogalmak létrehozásáról van szó. SPENCER is az elvont gondolkozásban és az ítélő erőben tartja a nőt a férfinél gyöngébbnek. Ez volt az oka annak is, hogy az Unió ama államaiban, ahol a nőt a bírói állásokra is képesítették, ezt a nyert tapasztalatok után csakhamar vissza kellett vonni.

Ha ezeket a mélyenjáró különbségeket már most az orvosi tudomány mindennapi tapasztalatainak körébe, sőt a közönséges műveltebb életismeretek közé állítjuk, még élesebb vonásokkal rajzolódik elénk a keresett biológiai igazság.

A női szervezet fejlődése köztudomás szerint a 12-16 éves életkorban sokkal gyorsabb, mint a férfié, de hamarabb is jut a nemi érettség teljességére. MARCHAND szerint a nő agyveleje 16-18, a férfié pedig 19-20 éves korában fejezi be fejlődését. Eltekintve attól, hogy e tény egymaga is döntő ok a serdülő fiúk és leányok együtt-iskoláztatása ellen, más-különbben is fontos következmények járnak vele. Mert ha kétes becsűnek tartjuk is azt az állítást, hogy a nő fejlődésének eme gyorsabb lebonyolódása következtében a nő agyveleje már az idő rövideje miatt sem juthat el a legnagyobb szellemi kifejlődésre, amilyen kivált az elvont gondolkozásra és új ítéletek alakítására való képesség (philosophia, bírászkodás), ez a tétel általában véve helytáll a nő sexualis és kivált anyai életföladatainak következtében.

A 16-18 éves leány már férjhez megy és az anyai föladatak foglalják el oly időben, amikor még a fiatal emberek éppen a magasabb iskoláztatásra, tehát a tudományos disciplinákra lépnek. A nő korán meginduló nemi életműködése s kivált a korai anyaság tehát részben biológiai, részben socialis jellegű ok, mely a nőt a magasabb, elvont jellegű műveltség megszerzésének munkájától elvonja. Lehet arról beszélni, hogy azok a nők, akik a férjhez menés és az anyaság helyett a Magasabb tudományok művelését választják, 26-30 éves korukig tovább tanuljanak és így elérjék a szellemi szolgáltatások ugyanazon fokát, mint a férfiak. Ámde ha az egyenjogúsításnak ezzel a kétségtelen kierőszakolt sikereivel szembeállítjuk azt a tényt, hogy a fiatal anyáktól származnak a legéletképesebb gyermekek, erős clausulák közé kell szorítanunk e tudományos egyenjogúsítás társadalmi használt. Még jobban akkor, ha meggondoljuk, hogy a »tudós nő« a férjekben rendkívüli

válogatók szokott lenni és így rendesen vagy nem megy férjhez, vagy pedig férjhez menve is inkább a gyermekáldást fogja megszorítani, mint tudományos pályáját vagy büszkeségeit. És ez a deficit éppen a népesség ama legjavánál támad, amelyet szinte praemiumokkal kellene propagáló erejében megtartani.

Igaz ugyan, hogy mindez éppenséggel nem elég bizonyíték arra, hogy az arra képes, kivételes helyzetű nőt is eltiltsuk az egyetemi pályáktól (kivételekkel nem lehet szabályt csinálni), de bőven elég ok arra, hogy a sociologiai igazságot épségben tartsuk a feminista rajongásokkal szemben. Más az, ha a nők tudják, hogy a tudományosabb életpályák tömeges ellepése reájuk is, a társadalmi életre is visszaeséseket hoz. És tudják azt is, hogy a legképeesebbeket kivéve, az átlagos nő élethivatásából és igazi életörömeiből sokkal többet áldoz föl a természeti hivatásából nem következő ambícióért, mint amennyit használ vele önmagának, vagy éppen magának a helyes munkamegosztáson alapuló társadalmi életnek.

De ezentúl is egész sorozata a biológiai akadályoknak az, ami bennünket a munkamegosztás nagy igazságaira figyelmeztet. A feminizmus egyenlőségi láza a nehezebb szellemi munkával járó életpályákat összeférőnek látja a nő sexualis és anyai hivatásával s így az előrebocsátott megfontolásokat jelentőseknek nem tartja. Legyen. Azonban a nő biológiai élete oly további változásokkal is jár, amelyek – akárki mondjon is mást – ismételve és mélyen zavarják őt szellemileg is, kivált a nagyobb felelőségekkel járó, önálló élethivatásokban. És itt megint a két nem szellemi képességeinek újabb egyenlőtlenségei állanak elő.

Nem is orvosi, hanem útszéli igazság, hogy a fejlett nő minden négy hétből egy hétig a nemével járó zavarok következtében szellemi képességeinek sincs kifogástalan birtokában. És ezek a múltó értelmi zavarok sokkal nagyobbak éppen a művelt állású, vagy éppen szellemileg kitűnően képzett nőknél, mint a testi munkából élő proletárnőknél. Sőt a szakorvosok állítása szerint legnagyobbak, olykor szinte abnormálisak azoknál a tanuló vagy tudós nőknél, akik sexualis hivatásuk helyett az önálló életet és szellemük szokatlan

.megterhelését választották osztályrészsül. Amíg tehát a nőket testi gyöngeségük egyáltalában kizárja bizonyos életpályákról (katonaság, tengerészet vonatszolgálat stb.), ismét egész sor olyan pálya van, ahol sexualis zavarai legalább is jóval képtelenebbekké teszik őket sűrű időközökben a férfiaknál. Mennyiben áll ez pl. az orvos-sebész pályán, maradjon kérdés, de alig hiszem, hogy volna valaki, aki szívesen elfogadna egy ily biológiai »zavarban« levő nőt bírójának, hivatalbeli főnökének, vagy éppen vasúti állomásfőnöknek, akinek kifogástalan szellemi éberségétől az induló vagy elindított vonatok végzete függ.

De még ezentúl is ott vannak az anyaság állapotával járó szellemi zavarok. Legsúlyosabbak rendszerint a terhesség állapotában, ahol a nőnek időszakai súlyos sőt legsúlyosabb elmezavarai nem éppen ritkaságok, kivált a művelt osztályoknál. Tudjuk, hogy a terhesség idejére a feminizmus az emberséges méltányosságot nem eredménytelenül szólítja sorompóba, de ha megfontoljuk, hogy a nő legalább három gyermeknek kénytelen életet adni, hogy a maga és férje helyét a népességben idővel pótolhassa, azonkívül pedig számításba vesszük, hogy egy-egy gyermek pusztán világra hozatala és szoptatása az asszony életéből legalább 18 hónapot foglal le; minimalis viszonyok közt is 54 hónap vagyis ötödfél esztendőre rug ez az idő, amelyet a nő hivataloskodásából, vagy másféle állásából pusztán e címen el fog veszíteni, nem is véve számba az anyasággal járó többi viszontagságokat.

Végül még egy homályos biológiai terület, amelyről a nőorvosok is csak óvatosan szoktak nyilatkozni. Az asszonyok legnagyobb része úgy 45 éves kora táján, amikor a meddségbe átlép, szellemi képességeiben, gyakran jellemében is szembetűnő változásoknak van alávetve, amelyek eredeti lényéből olykor meglepőleg kiforgatják. Ez is élettani tünet, amiről beszélni se nem szokás, se nem illik, de bizonyos, hogy a nők legnagyobb részénél a szellemi tehetségeket is fölötte hátrányosan befolyásolja. Nem megvetendő tétel tehát ott, ahol a két nem értelmi egyenlőségét minden irgalomra és minden ellenkező tényre való figyelem nélkül hirdetik.

IV.

Összefoglalva már most a biológiai kísérletek megállapításait, az orvosi tudomány által nyújtott tényeket és a kétség alá nem vonható köztapasztalatokat: ugyan lehet-e tárgyilagos jóhiszeműséggel elfogadni azt a tetszős feminista igazságot, hogy a két nem értelmi képességei mindenben egyenlők és csak éppen az asszony régi rabszolgaságba görnyesztése az oka, hogy a női nem emez egyenlőségét elérni nem tudta? Vagy nem inkább az-e a természettudományi igazság, hogy a két nem, egyenlő értelmi kapacitás mellett értelmi szolgálatképességre nézve nagyban különbözik egymástól s ennek is, annak is, a maga társadalmi hasznos szolgálatait nagy vonásokban maga a természet ősi munkamegosztása jelölte ki? Hogy tehát a nő, a kiváltképpen férfias életpályák legtöbbször – a kivételektől eltekintve, – végre is csak mint jóra való dilettáns szerepelhet, vagy ha komoly törekvéssel teszi, azt csakis a nagy természeti munkamegosztás rovására teheti. És ha tömegesen teszik meg a socialis test fogja megszínyni.

Fájdalom, a művelt polgári osztályokban anélkül is egynél több jel mutatja, hogy van bizonyos sociologiai törvény, mely egyazon osztálynak hosszas gazdagságát és hosszas műveltségét, fölfrissítéseket nélkül állandóan el nem tűri, A decadentia jeleit bizony észlelhetjük a feminismus szertelen siettetései nélkül is.

A biológiai alapon nyugvó vizsgálódásokat tehát azzal kéli befejeznünk, hogy a feminiszmusnak a két nem teljes egyenlősítésére irányzott törekvéseit a természettudományok nem igazolják. Sőt a nő magasabb értelmiségének férfias értelemben vett kitenyészése a természetes munkamegosztást a társadalomban hátrányosan befolyásolná. Még pedig oly értelemben, hogy a gyermekáldást mennyiségileg és minőségileg egyaránt csökkentené s ezzel a társadalom továbbfejlődésének lenne akadályává. De mindenesetre hanyatlásba sodorná azokat a társadalmi rétegeket, ahol ez az egyenlőségi mozgalom nagyobb mértékben diadalmaskodott. Hogy ez valósággal így is van, arról Amerikában a nők szertelen egyenjogúsági sikerei máris elég szomorú biztosítékokat szolgáltatottak.

Az uralkodó elméletek mellett visszatetsző ugyan az az jgzság, hogy a nő legnagyobb és legértékesebb socialis szolgálata az anyaságra utaltság, mely oka annak, hogy a „ő nem szerezheti meg a férfival egyenjogú értelmi kifejlődés biológiai föltételeit: de megváltozik e kép azonnal, mihelyest az anyaságot és az egészséges új nemzedékek fölnevelését nem tartjuk semmivel alábbvaló föladatnak, mint azokat a szellemi erőfeszítéseket, amelyekkel a férfiak a socialis fejlődést előbbre viszik, vagy legalább arra jól-rosszul törekszenek.

És még vigasztalóbbá, még fölemelőbbé válik a kép a nőre nézve, ha azt is tudjuk, hogy a sexualis és családi étellel, kivált pedig a gyermekek fölnevelésével a tudásnak, az értelmi munkának s egyáltalán a culturának oly megbecsülhetetlenül magas föadatai függenek össze, amelyekben a nő természetszerű kárpótlását találhatja, sőt azonfelül is nagyobb és tisztább értelmi kielégítéseket, mint amilyenek reá a férfias értelmi munkában bármikor is várakozhatnának.

Korunkban az élet erkölcsi fölfogása bizonyosan nem classicus. Valamelyest régi, durvább fölfogások átöröklése is hibás benne, ha a férfiak a női tisztaságot, a női erényt és az asszonyi szolgálatokat, kivált pedig az anyai méltóságot a maga értéke szerint nem becsülik. Olyan elmaradás ez, ami ellen küzdeni, méltó föadata a feminis musnak és ami e részben történik, nem is illethető a kifogásnak még csak lehetével sem.

De vajjon, nem-e a modern emberiség egyik legnagyobb öröme, culturájának legszebb virágja ez a nemes és finom lelki élet, a kedélynek és szívnek ama csudás fejlettsége, a szépnek, gyöngédnek és a társadalmi együttérzésnek ama fönséges cultusa, amely szinte kizárólag ama női világnak köszöni létét, mely természetes föladatkörében, mint leány, feleség vagy anya teljesítette eddig is föadatait és jóformán csak azóta érzi magát elégedetlennek, amióta belebeszélék, így mindez emberhez nem illő »rabszolgá«-állapot?

Nem arról van szó, hogy a nőt jogos művelődési ambitioiban akárki is megakadályozza. Arról sem, hogy a társadalom a családi élet nélkül szükölködő nőtől a megélés és érvényesülés kivételes eszközeit durván megtagadja: de szó van arról, hogy a socialis életet mozgató nagy törvényeket

minél tisztábban fölismerjük és ne engedjük meg azt, hogy a haladás nevében hibás vagy éppen hazug és mindenekfölött komoly bírálat híján való tételekkel magát a haladást, a fejlődést megnehezítsék.

A természet úgy akarja, hogy a socialis fejlődés a férfi és a nő egymásra utalt, de lényegében megosztott munkája által jöjjön létre. Egészséges minden törekvés, mely a természet eme termő erejét törekszik előmozdítani vagy fölhasználni és beteges minden törekvés, mely e törvények ellen, akármilyen bravúros emberi kitalálásokkal akar szolgálatára lenni a társadalomnak. Nincs tehát benne kétség, hogy a feminismus, amennyiben a munkamegosztás ellen, a két nem merő socialis egyenlősítésére dolgozik, nem áll a természeti igazságok alapján, hanem súlyos tévedésben van.

Férfi és nő igenis egyenrangú, egyforma becsű tényezője minden társadalmi életnek, de egyenlő, tehát mindenben egyforma és közös jogú tényezője nem lehet.

Lehangoló eredmény, mondhatják sokan. Én pedig azt mondom, hogy ellenkezőleg: biztató és fölemelő.

Ha végignézzünk azon a hihetetlenül élénk eszmehullámmáson, mely minket hol erre, hol arra, de untalan magával akar ragadni: kevés bölcseséggel is fölismerjük, hogy a szenvedélyesen föllépő új eszméknek éppen legcsábítóbb része nem a meglevő életörömök és életbiztosítások továbbfejlesztésére, hanem azok fölbontására és az egész társadalmi rendszer lerongálására dolgozik.

Hogy új és szebb világot ígérnek: mit tesz az!? Az emberi társadalmak legnagyobb szenvedéseit mindig új, mesevilágok Ígérete idézte elő és a csodás boldogságok örömkönnyei helyett százszor és ezerszer is hullott már sűrű véreső.

Így vagyunk ezekkel az eszmékkel is. Az igazság tudása nem termő-erejüket fogja elvenni, csak veszedelmességüket. Aki nem a revolútiós, hanem az evolúciós igazságok szilárd alapján áll, szintén fölismeri a női nem hiányzó jogait és szintén feminista, a maga jobb tudása szerint. De ez nem vezeti az amúgy is könnyen hevülő női nemet a csodák elérhetetlen tündérországa felé, hanem csak az elérhető legnagyobb új életörömök biztos virányaira.

Adalékok a magántulajdon közgazdasági szerepének kérdéséhez.

Írta: HELLER FARKAS.

II.

Mindeddig csak arról volt szó, hogy a magántulajdon intézménye mily feladatokat teljesít a magánvállalkozáson nyugvó gazdasági rend keretében. Azt azonban, hogy miként teljesíti ezeket, még nem vizsgáltuk. Jól vagy rosszul felel-e meg ez intézmény a társadalom gazdasági szervezése és irányítása körüli feladatoknak; ha pedig, amint az előrelátható, hatása közben előnyökkel épp úgy találkozunk, mint hátrányokkal, melyek vannak ezek közül túlsúlyban? Azt is jogosan kérdezhetnők, ismerünk-e oly intézményt, mely mindazokat a feladatokat, melyeket ma a termelés szervezése és irányítása körül a magántulajdon teljesít, esetleg jobban, kevesebb hátrány kíséretében tudná elvégezni? Minthogy azonban szigorúan a magántulajdoni intézmény működésének a vizsgálatára kívánunk szorítkozni, ez utóbbi kérdést mellőzni fogjuk. Egyébként arra a magántulajdon előnyeinek és hátrányainak alábbi vizsgálata is némi világosságot vet.

Legrégibb idő óta a magántulajdonnak a jövedelemoszlás terén játszott szerepe van támadásoknak kitéve. Az egész socialistikus bírálatban ez a fennálló gazdasági rend ellen irányuló támadásoknak a középpontja.

Midőn a magántulajdon intézményének a jövedelemeloszlásra gyakorolt hatásának a vizsgálatához fogunk, mindenekelőtt azt kívánjuk hangsúlyozni, hogy nem fogunk oly kérdé-

seknek bonczolásába bocsátkozni, mint aminő pl. az a sokat vitatott kérdés, hogy a munkás igényt tarthat-e az általa előállított termék teljes értékére? Általában nem óhajtások és eszmények azok, melyeket itt tárgyalni akarunk, mert részünkről a jövedelemeloszlási elmélet újabb alakulásának legnagyobb vívmányát éppen abban látjuk, hogy annak kutatása helyett, miképp kellene egy eszményi társadalomban, melynek azonban – ezt ne felejtjük – eszményi emberekből is kellene állnia, a termelés eredményén való osztozkodásnak végbemennie, inkább azt vizsgálja az elmélet, hogy mily tényezők alapján és mily törvények szerint történik tényleg a nemzeti jövedelem szétosztása. Ebben a szellemben kívánjuk mi is a magántulajdon és a jövedelemeloszlás közti összefüggést megvilágítani.

Ami azokat a hátrányokat illeti, melyek a jövedelemeloszlásnak a magántulajdon alapjára helyezésével járnak, azok kétségkívül elég számosak. A tulajdon intézménye mint a nemzeti termelés eredményén való osztozás főelve kétségtelenül az embereknek sokszor személyes érdemeik és közreműködésükre való tekintet nélkül a legkülönbözőbb mértékkel mér. Hiszen ez természetes folyománya minden oly jövedelemeloszlási elvnek, mely nem közvetlenül az egyéni közreműködés fokát és az egyén érdemét – melyet azonban, mellesleg megjegyezve, ki volna hivatva pártatlanul és igazságosan megállapítani? – veszi a termelés hányadainak az egyes közreműködött egyének közt való szétosztásnál zsinórmértékül. A magántulajdon mint jövedelemeloszlási elv kétségbevonhatlanul csak elég távolról függ össze az egyén személyes érdemeivel, kivált ha, ami ismét természetéből folyik, a vagyon átöröklésével jár karöltve. Az összefüggés nagyjában arra szorítkozik, hogy a gazdasági erények, minő a vállalkozó szellem, a rátermetség, alapos szakképzettség, de épp oly fokban a tisztesség, józanság, megbízhatóság és szorgalom is, a tőketulajdon szerzésének az eszközei közé tartoznak. De ez az összefüggés nem oly szoros és közvetlen, hogy ily erények nélkül ne lehetne vagyonhoz jutni, és a mindennapi élet ezer meg ezer példát mutat arra, hogy emberek ily erények hijján is nagy vagyonra tehetnek szert. E mellett a tulajdon mint a jövedelemeloszlás főelve vak minden nyomorral szemben, származott légyen az az egyén hibájából vagy teljesen

hibáján kívül. Habár ez elv általában mindenkivel szemben érvényesül, ha a maga elvontságában tekintjük, az életben tényleg mégis a viszonyok, az üzleti esélyek szerint igen különböző elbánásban részesíti az egyéneket.

Az is kétségszoros, hogy amidőn a magántulajdon elvén megy végbe a jövedelemeloszlás, óriási vagyonkülönbségük támadnak, mert ez elv a termelésből eredő nyereségeket első sorban a tulajdonosok közt osztja szét és a vagyonnal nem rendelkező munkások részét alacsony színvonalon taitja. Ahogy magánügygyé teszi a magántulajdon elvén nyugvó gazdasági rend a termelést, épp úgy a magánszerződéseknek engedi át a jövedelemeloszlást is és ezt a felek erőviszonyainak szolgáltatja ki. E mellett az így végbemenő jövedelemeloszlás a vagyonegyenlőtlenségek fokozása felé haladó irányzatot teremt. A javak tömörüléséről szóló törvény, melyet WORMS hirdet*) és deductive igyekszik igazolni, inductive nincs bizonyítva, és távolról sem olyan bizonyos, mint azt egyesek állítják, hogy a gazdagok mindig gazdagabbak és a szegények mindig szegényebbek lesznek. Mégis sok helyt tagadhatlanul felismerhető a vagyoni különbségek kiélesedése.

Mindehhez járul azután a legsúlyosabb vád: a magántulajdon mint a jövedelemeloszlás alapelve sokaknak a munka nélkül való megélhetés lehetőségét biztosítja és pedig nemcsak akkor, ha az illetők előző fáradságos munka árán szereztek azt, hanem akkor is, ha a társadalomnak teljesített szolgálatok nélkül jutottak is annak birtokába. Ezzel szemben az emberiség nagyobb részét munkára és pedig sokszor igen súlyos munkára kényszeríti. Ha azonban ezt minden vonakodás nélkül el is ismerjük, mégsem szabad kettőt felednünk. Először is azt, hogy az igények és a termények árának növekedésével mindig magasabb lesz a tulajdonnak az a minimuma, mely munka nélküli megélhetést biztosít. A tulajdon magában még nem teszi lehetővé a munka nélkül való megélhetést; ahhoz a tulajdonnak igen tetemes és egyre emelkedő foka szükséges. Másodszor a pusztán tulajdonból való megélhetés lehetőségének megszorítása irányában érvényesül a járadékok

*) Das Gesetz der Guterconcentration in der individualistischen Wirthschaftsordnung, I. kötet. Jena 1901.

tőkésítésének a folyamata, mely abban áll, hogy amint a tulajdon más kézbe megy át, azért az új tulajdonos olyan árat fizet, mely rája nézve az így szerzett vagyon jövedelmezőségét aránylag kisebbé teszi. Aki drágán vásárolja a földjára emelkedése folytán árban emelkedő földet, az abból a befektetett tőkéhez viszonyítva kisebb jövedelmet húz, mint az, aki hozzá olcsón jutott. Ennélfogva egyre több kell ahhoz, hogy valaki oly megélhetési forráshoz jusson, mely őt munka nélkül is eltartja.

Minthogy alább fogunk azzal foglalkozni, hogy nem bír-e a magántulajdon mint jövedelemeloszlási elv a fenti hátrányokat ellensúlyozni alkalmas irányzatokkal is, avagy ily irányzatok magának az elvnek a fentartása mellett nem érvényesülhetnek-e, itt ezt most nem vizsgáljuk és egyedül annak a kiemelésére kívánunk szorítkozni, hogy azok a maguk teljében általában csakis a feltétlenül a »laissez-faire« elvén nyugvó társadalmi rendben érvényesülhetnek.

Egyébként nézetünk szerint mindannak fontossága daczára, amit a jövedelemeloszlás terén a magántulajdon irányító szerepének szemére vethetünk, ezek mégis aligha lehetnének döntők a magántulajdon intézményének a mai társadalmi rendben kifejtett működésének megítélésére nézve. A magántulajdon intézményének a hatását ugyanis szerintünk helyesen nem lehet minden vonatkozásában külön-külön, hanem csakis az egész közgazdasági élet összességére való tekintettel elbírálnunk. Ha el is kell ismernünk, hogy a jövedelemeloszlás terén számos és igen jelentékeny hátrányai vannak, ezt a körülményt mint az intézmény hatásának egyik irányát csak az annak megítélésénél mérvadó szempontok egyikének tekinthetjük, melyet mielőtt elhamarkodott ítéletet mondanánk azon alapvető intézményről, melyen mai gazdasági életünk, amint fent láttuk, a legtöbb nyilvánulásában nyugszik és melynek hatása épp ezért részlegesen nem korlátolható, össze kell vetnünk az intézmény egyéb, talán még fontosabb hatásaival, mert hiszen a magántulajdonnak az egyik vonatkozásában kifejtett hatása a másik irányú eredményeivel szorosan összefügg.

Vizsgáljuk tehát már most tovább, hogy a termelés szervezése, az egész gazdasági életnek társadalmi szerkezetűvé

tétele tekintetében mikép végzi feladatát a magántulajdon intézménye?

Nem kell sokáig vizsgálódnunk, hogy e tekintetben is tetemes hátrányokat fedezzünk fel. Ezeknek a nagy része szorosban kapcsolatos az intézménynek a jövedelemelosztás terén mutatkozó hátrányaival, ami igen természetes. Mert, mint tudjuk, szervező, kényszerítő hatását éppen a jövedelemelosztás szabályozása útján fejt ki az intézmény. A tulajdonosok, a vagyonosak részére biztosított túlsúly a termelés irányítását illetőleg nem volna magában olyan nagy hátrány. Igaz, hogy az emberi haladás azt kívánja, hogy a legkiválóbbaké legyen ez a vezető szerep, ezt pedig a tulajdon éppenséggel nem biztosítja az egész vonalon. Hiszen annak az utódokra átruházhatóságánál fogva birtokába olyan egyének is gyakran jutnak, akik érdem és képesség által a termelés vezetése tekintetében arravalóságukat nem igazolták, és még a nagyobb tulajdon szerzése, tehát, ha az egyén maga szerezte is vagyonát, az sem bizonyítja azt, hogy tényleg érdemes, kiváló emberről van szó, mert a szerencse, sőt gyakran egyenesen erkölcsi hiányok is erősen befolyanak a vagyonszerzésre. Mindazonáltal a magántulajdon intézménye, amidőn a vagyonosoknak túlsúlyt biztosít a gazdasági életben, ezt mégis legalább jelentékeny részben, az esetek elég nagy számában a gazdasági érdemek alapján teszi és a fenti szempontból már csak azért sem vádolható túlságosan, mert olyan mértéket találni, mely társadalmi vagy állami közegek mindig subjectiv ítéletének döntése nélkül egészen tárgyilagos alapon határozz meg azt, hogy kié legyen a gazdasági élet terén a vezető és irányító szerep, igen nehéz.

Sokkal jogosabban éri a magántulajdon intézményét az a vád, hogy egyeseknek a javak óriási mennyisége feletti rendelkezést engedvén meg a legnagyobb nyomorban levők javakban szűkölködése mellett, ezeknek aránytalan nagy hatalmat ad az utóbbiak felett. Az a célzat, hogy a tömeg a termelés irányítására hivatott vállalkozók vezetése alá álljon, bizonyára kisebb vagyoni különbségek árán, az aló osztályok kiszolgáltatásának kisebb veszélye mellett is megvalósulna. A vagyontalan munkás akkor is kénytelen volna a vállalkozó szolgálatába állni, ha a kettő szükségletkielégítése közt a ma

sokszor létező óriási úr nem volna meg, és erőviszonyaik nagy különbsége az alkalmaztatás feltételeit nem alakítaná a gyengébb félre nézve oly kedvezőtlenül, mint ahogy számos esetben látjuk. Azt lehetne tehát a magántulajdon intézményének a szemére vetni, hogy a cél elérésére, a társadalom közkatonáinak a gazdasági élet vezérei irányításának alávetésére túlszigorú eszközt használ az óriási vagyon különbségek létrehozásában, olyant, amely nélkül az azzal okozott baj és szenvedés mellőzésével is el lehetne talán érni a kívánt célt.

E mellett a túlságos nagy vagyonok egyeseknek a termelés egész irányítására aránytalan és az összesség érdekeit sértő befolyást engednek, amennyiben azoknak saját szükségletkielégítésüknek túlságos előtérbe tolását engedik meg. Távol legyen tőlünk olyan már felmerült, TOLSTOI elveihez hasonló állítást kockáztatni, hogy a dísz tárgyak, fényűzési cikkek és ékszerek készítése feltétlenül kárhóztatandó, mert elvonja a munkát a hasznos javak előállításától. Valamint minden közgazdasági tudás és érzék nélküli felfogásról tanúskodik, ha valaki abból, hogy virágot, bort stb. és nem mindenhol gabonát termelnek, érvet akar kovácsolni gazdasági rendszerünk ellen, épp oly jogtalan és téves a fényűzési tárgyak előállítására alapítani hasonló vádat. Ha azonban magában az ellen, hogy a kevésbé és legkevésbé sürgős szükségleteket kielégítő tárgyak előállítása is számos kezet foglalkoztat, kifogást jogosan nem is emelhetünk, úgy másrésztől abban mégis hátrányt és pedig nem jelentéktelen hátrányt kell látnunk, hogy a magántulajdon által lehetővé tett vagyonfelhalmozódás könnyen ennek kelleténél nagyobb mértékben nyit teret. Ahol a jogosulatlan fényűzés kiszolgálása – mert a közgazdaságtan tudvalevőleg távolról sem tart minden fényűzést elvetendőnek, hanem csak annak bizonyos kinövéseit, – a munkások ezreit és tízezeit foglalkoztatja, ott kétségkívül a közgazdasági élet egészségtelen befolyásolásáról kell szólnunk.

Talán még ennél is nagyobb és súlyosabb hibája a magántulajdon intézményének a termelés szervezése terén, hogy a szükséglet és az előállított javak közti egyensúly megállapítására a szervezésnél tekintettel nincsen és így a sokat hangoztatott termelési anarchiához vezet. Teljesen igaza van

e tekintetben WAGNER ADOLF-nak, amidőn a következőket mondja: »Hogy a mai termelés tervszerűtlenségében közgazdasági szervezetünknek, mely a javak előállítását majdnem kizárólag a magángazdasági rendszerre bízva, egyik legsúlyosabb visszássága fekszik, azon az üzérkedés túlkapásai, a szabad verseny némely hátrányos hatása, az időnkint visszatérő túlüzérkedés, válság, tunyaság, a conjuncturák uralkodó hatalmának láttára aligha kételkedhetünk.«*) Mindez az intézménynek az egyén souverainitását tiszteletben tartó jellegéből folyik. Egészen egyes egyénekre, a vállalkozókra bízva azt, hogy mit és mennyit termeljenek, de a szükséglet megállapítására csak igen közvetett segédeszközt nyújt nekik a javak árának az alakulásában. Ebből tudhatja meg főképp a vállalkozó, hogy melyik cikkben miképp áll a kereslet és a kínálat, a szükséglet és a készlet egymáshoz való viszonya. Habár az nem áll egész általánosságban, amit néha hallunk, hogy a magántulajdonon alapuló gazdasági rendben egyik vállalkozó a másik tudta nélkül termel és csak a készletek piacra dobásakor, tehát akkor, amikor már késő van, derülnek ki a termelési hibák, ez mégis elég gyakran előfordul. Hiszen egy nagy gyártelep alapításakor p. o. a viszonyok az illető szakmában kedvező képet nyújthatnak, ha az annyi tényezőtől függő szükséglet csökkenése vagy az ugyancsak sokszor nehezen kifürkészhető készletek növekedése már küszöbön áll; ha azután a telep fennáll, abba óriási tőkebefektetések történtek, akkor a termelés minden megszorítása már veszteséget jelent. Mert ha minden adat, mely a termelés mennyiségére vonatkozik, a vállalkozó tág látóköre és jó ítélete folytán ismeretes is, mi - a piac folytonos tágulása és világpiaczi jelleget öltése folytán egyre nehezebb lesz, akkor még mindig nincs elhárítva a szükséglet és a termelés összhangbáhozásának az az akadály, mely abból származik, hogy a szükséglet folyton változó terjedelme ismeretlen és biztos támpontot a vállalkozó a szükséglet nagyságára nézve alig nyer. így azután a vállalkozók még a készletek és fennálló vállalatok termelőképességének az ismerése mellett is számos esetben mégis csak post testa, a termelt

*) Grundlegung der Politischen Ökonomie. 3. kiadás, II. rész; 316. oldal.

készletek piacra kerülése alkalmával tudják meg biztosan, indokolt volt-e bizonyos készlet előállítás vagy nem?

Az tehát, ami egyébként a magántulajdon szervezési tevékenységének egyik főelőnye, hogy közvetlenül az egyéni érdekköre hatva fűzi össze az embereket társadalomgazdasági szervekké, minő a vállalat, hogy közvetlenül csak egyéni érdekköre hatva társadalmi működést vált ki, az ez irányban igen hátrányosan nyilvánul, mert a szükséglet egységes felkutatása és a termelés összhangzatos megosztása tekintetében nem tartalmaz gondoskodást, sőt a szabad verseny elvével kapcsolatban bizonyos irányban a termelés disharmoniáit mesterségesen idézi elő.

Ezen, amint látjuk a termelés szervezése terén is épen-, seggel nem jelentéktelen hátrányaival szemben már most vizsgáljuk azt, bír-e a magántulajdon intézménye, mint a gazdasági élet alapja, előnyökkel is? Vagyis helyesebben, mint-hogy ezen aligha kételkedhetünk, mily fokúak az intézmény előnyös hatásai?

Kétségkívül az egyik és pedig nem utolsó előnye az intézménynek a termelés szervezésénél most említett ama jellegéből folyik, hogy az egyént legközvetlenebbül saját érdekénél ragadja meg, midőn azt közgazdasági összeműködésre készíti. Ez által biztos hatást idéz elő s az egyén és a köz érdekének öntudatlan egybefolyását eredményezi. A magántulajdon intézménye az egyéniség szabad kifejtésével és érvényesülésével hozza szoros összefüggésbe a gazdasági tevékenységet. Az egyéniség kifejtését a javak tulajdonával elválaszthatatlanul összekapcsolván, az embert elemi erővel sarkalja gazdasági tevékenységre, mely a capitalismus uralma alatt álló mai világban csak társadalmi összeműködés alakjában gyakorolható eredményesen. A javak és az egyéniség között szorosabb összefüggést, mint amilyent a magántulajdon intézménye teremt, el sem gondolhatunk. Az önmagunk, céljaink és vágyaink, családtagjaink iránti szeretet, minthogy ezek megérezkítése a legtöbb esetben az anyagi javak segítségével történik, mind a magántulajdonban rejlő gazdasági rugó megerősítése irányában hatnak és az intézmény mindemez erős érzéseket segítségül veszi, azok részéről támogatásban részesül az emberek gazdasági összeműködésének

kikényszeresítésére. Az ember a dolog természeténél fogva sohasem azonosítja magát annyira cselekvésével, mint hogy ha az legközvetlenebbül a saját egyéniségével és annak majdnem minden nyilvánulásával össze van kapcsolva. Erről pedig a magántulajdon intézménye a legjobban gondoskodik. Épp ezért a javak gazdaságos felhasználásának, a pontos gazdasági számítás és a javakkal való legmesszebbmenő takarékoskodásnak második olyan hatalmas és biztos rugója, minő a magántulajdon, alig is. létezhetik. A javak fölötti uralomnak a szükségletek égető voltára való tekintet nélkül pusztán bizonyos szerzési címnek alapján való odaítélése párosulva a tulajdonban rejlő kizárási elemmel az emberek sorsát annyira a kezükben lévő javakéval fűzi össze, hogy azok leggazdaságosabb felhasználása az egyén igen fontos érdeke lesz.

Ezzel igen szoros kapcsolatban áll az a körülmény is, melynek szempontjából itéli meg p. o. WAGNER ADOLF a magántulajdon közgazdasági jelentőségének az egész kérdését: az intézmény befolyása a tőkegyűjtés folyamatára. A magántulajdon éppen az egyén jólétének a gazdasági kezdeményezéssel oly szoros összefüggésbe hozásával rendkívül erős rugót teremt a tőkeképzésre, a társadalom tőkeállagának növelésére, mely a társadalmi gazdálkodás jövedelmezőbbé tétele szempontjából oly fontos. E tekintetben kétségkívül a magántulajdon igen jól végzi feladatát, mert a tőkeképzést is fontos egyéni érdeké teszi, a termelők teljes erélyét és leleményességét biztosítván ez által a tőkegyűjtés folyamata részére. Bár egész joggal lehet azt az ellenvetést hangoztatni, hogy hiszen nem állnak rendelkezésünkre abban az irányban tapasztalatok, melyek intenzív volna a tőkegyűjtés folyamata a javaknak köztulajdonban léte esetén, mégis a valószínűség a mellett szól, hogy az egyén közvetlen érdekeltiségének megszűnése esetében az ösztönzés ez irányban sokkal kisebb volna.

Azonban – véleményem szerint – a magántulajdon intézményének minden egyebet túlszárnyaló előnye a gazdasági kényszer gyakorlásának a módjában, a gazdasági szervezkedésre való kényszerítés mikéntjében van. Az az előnye, hogy a gazdasági gépezetet mintegy magától, külső behatások és hatósági beavatkozás nélkül működésbe hozza és folytorios mozgásban tartja, minden téren nagy jelentőségű.

így p. o. ez a természete a magántulajdon hatásának a jövedelemeloszlás terén is szinte megbecsülhetetlen. Mindig részrehajló fórum helyett a saját törvényei alatt álló forgalomra, a termelésben közvetlenül és közvetve résztvevő egyénekre magukra bízva a termelés eredményén való osztozást. Igaz, hogy az egyéneket a legkülönbözőbb arányviszonyok közt löki ki a termelés eredménye körüli harciba, igaz, hogy e harc eredménye iránt közömbös, ha mindjárt az egyének százainak és ezreinek a legnyomorúságosabb tengődésével is azonos az, de legalább azt biztosítja, hogy a jövedelemeloszlás egy személyi részrehajlást nem ismerő biztos tárgyi alapon megy végbe, melyet a küzdő felek megfelelően kiismerve, az annak természetéhez való alkalmazkodás által igyekezhetnek saját érdeküknek megfelelően kihasználni. Egy szóval konkrét hatósági intézkedések helyett elvi alapot ad a jövedelemeloszlásnak, melyen az önmagában rejtett törvényszerűséggel megy végbe.

De az az előny, melyet a magántulajdon intézményén nyugvó gazdasági rend az által nyer, hogy mozgató erejét önmagában hordja, sehol sem bír olyan igazán óriási jelentőséggel, mint az embereknek gazdasági szervezkedésre való kényszerítését illetőleg. Ez a következőkből tűnik ki.

Minden társadalmi működés az egyéni akaratnak az alárendelését, társadalmi célzatok javára való több-kevesebb feláldozását kívánja, amit természetesen az egyén mindig többé-kevésbé fájdalmasan érez. Már most a dolog természetében fekszik, hogy az alávetettség érzete minél közvetlenebb, annál fájdalmasabb. Egy egyénnek fájdalmasabb szolgálni, mint p. o. egy önválasztotta törvényhozó testület parancs-zavának engedelmessé válni. Kétségkívül azonban még könnyebb az akaratnak a körülményeknél fogva szükségessé váló alárendelése, ha közvetlenül parancsot egyáltalában nem érzünk, hanem egy intézmény, amely mindenkivel szemben egyforma, az, ami akaratunk alárendelését megkívánja. A magántulajdon intézménye által képviselt gazdasági kényszer ilyen alakban hat. Egyes egyének vagy bizonyos testületek parancsoló szava helyébe az intézmény működését, annak a kényszerítő szövegét állítja.

Semmiféle jogi kényszert a munkára nem ismer. Azt, hogy ki mennyit és mit akar dolgozni, egészen az egyénre bízta. Megengedi a munka nemének és részint mennyiségének is egészen az egyén hajlamaihoz és igényeihez simulását (természetesen az adott körülmények által szabott korlátok között). Ez a simulékonyság, az egyén igényei szerint való idomíthatóság e kényszer elviselhetőségét ugyancsak tetemesen enyhíti. A nagy igényű ember nehéz, hosszú előkészületet igénylő munkákra vállalkozik, míg a szerény igényű beéri előképzettséget nem kívánó szerény jövedelmet hajtó foglalkozással. Nem állít tehát mindenki számára egyforma, az illető egyéni hajlamaival és szükségleteivel nem számoló mértéket a társadalmi gazdaság részére teljesítendő munkát illetőleg, hanem kinek-kinek egyéni elhatározására bízta, hogy az adott viszonyok közt választható munkák közül melyikre vállalkozik. Hogy e tekintetben teljesen szabad kezét nem ad az egyéneknek és nem engedi a foglalkozásoknak mindenre való tekintet nélkül az ember szeszélye szerint való választását, az márcsak abból is következik, hogy a végzendő munkák önmagukban rejtik az azokra való vállalkozás bizonyos feltételeit.

A magántulajdonban rejlő kényszerítő erő még mint intézményszerű kényszer is csak közvetve érvényesül, mert a tulajdon nem kizárólag kényszerítő, hanem első sorban a dolgok feletti rendelkezést biztosító intézmény és így akkor, amidőn kényszerítő hatása érvényre jut, ez is csak az által történik, hogy más számára jogot biztosít és ebből a többieket kizárja, de nem az által, hogy valakit közvetlenül másnak alárendel. A kényszerítettek tömege jórészt nincs is tisztában azzal, hogy mi az, ami őket a társadalmi munkában való részvételre kényszeríti. Ezért mondja a magánvállalkozási rend munkakényszeréről ROBERTUS, hogy a rabszolgaság és jobbagyság közvetlen munkakényszeréhez az úgy aránylik, mint a tettetés a brutalitáshoz.*) Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a kényszer által mindenkor okozott kényelmetlenség! érzet mennyire függ lélektani mozzanatoktól, akkor érthetjük csak meg igazán a kérdés emez oldalának a valódi jelentő-

*) Schriften Bd. I. Das Kapital. Herausg. v. A. Wagner und Th. Kozak Berlin 1899.

ségét. A jelzett körülmény hatásának közvetett módja ugyanis a gazdasági összeműködés kényszerének szóban forgó alakját sokkal elviselhetőbbé teszi, mert a dolog természetében rejlő ténynek tünteti fel azt, hogy mindenkinek dolgozni kell és pedig a társadalmi gazdálkodás keretein belül. Nem egy magasabb hatalmi szózat akarátát, hanem a viszonyok folyamányát látjuk ebben a munkakényszerben, mely mintegy belső és a társadalmi rend szerkezetéből folyik.

És ez egyik mérhetetlen előnye az intézménynek mint a gazdasági élet alapelvének, mert ennek köszönhető az egész gazdasági gépezetnek az automatikus, külső erőt, egy nem gazdasági szerv vagy akarat befolyását nem igénylő működése. A magántulajdon ugyanis minden hatalmi tényező közbelépése nélkül megindítja és mozgásban is tartja gazdasági gépezetünket. Egészen és kizárólag gazdasági alapra helyezi azt és az idegen, a közvetlen közhatalmi kényszerszertől függetleníti. Az egyéneknek pusztán gazdasági viszonyait állítja azok személyes függőségi viszonyai helyébe a nélkül, hogy ez által a társadalmi munkában való részvételtől mentesítené az egyént.

Amint fent már érintettük, lehetővé teszi, hogy a társadalom gazdasági tevékenységében az egyéni érdekelttség közvetlenségével vegyenek részt annak tagjai. Teszi pedig ezt az által, hogy a társadalmi és az egyéni gazdasági tevékenység közt oly kapcsolatot létesít, mely a társadalmi és egyéni érdek közt levő természetes ürt áthidalni alkalmas. Az egyéni érdeknek a társadalmi gazdálkodási folyamatba való ilymódú beillesztése azt eredményezi, hogy az egyén, amidőn saját egyéni szükségleteitől sarkalva, gazdasági tevékenységhez fog, azt a társadalmi gazdálkodás keretében fejti ki. Ilyképpen ez az első gazdálkodási rendszer, mely külső hatalmi kényszer nélkül önmagában is megáll, mert önmagában saját szerkezetében rejti a mozgató erőt, mely a tulajdon intézménye folytán egyéni keletkezése és eredete daczára is társadalmi eredményeket vált ki. Nem szorul tehát többé társadalmi gazdálkodás létrehozása végett külső hatalmi kényszerre és pedig azért nem, mert az egyéni és társadalmi érdek közt a fentjelzett szoros kapcsolatot sikerült létesítenie. Ezen önműködő jellegénél fogva a magánvál-

latalati rendszer társadalmi gazdálkodást jelent, erre való közvetlen, az egyént személyileg megkötő kényszer nélkül. Vagyis társadalmi termelést jelent az egyén oly szabadságának megóvásával, amilyen csak mai fogalmaink és mérlegelésünk szerint a dolog természeténél fogva bizonyos fokú kényszert okvetlen megkívánó társadalmi termelés lényegével megfér. Ezt eredményezi a gazdasági élet amaz önműködő lefolyása, mely csak abban az irányban tartalmaz kényszert – természetesen első sorban a vagyontalanok tömegével szemben – hogy dolgozni kell, abban az irányban azonban, hogy mit és mennyit kell dolgozni, közvetlenül intézményszerűleg tartalommal nem bír, magára az élet alakulására bízván a kényszer-blanquetta kitöltését. Az, hogy emez űrlap kitöltése miképp történik, fent foglalkoztatott; itt csak az érdekel, hogy az tényleg társadalmi gazdálkodásra kapcsolja össze a társadalom tagjait a nélkül, hogy kötelező jogszabály léteznék, mely kimondja, hogy a társadalmi gazdálkodásban mindenkinek részt kell vennie és mely azt a módot megállapítaná, mely szerint ennek a részvételnek történni kell.

Gazdasági életünknek a magántulajdon által nyújtott eme jellegét behatóbban vizsgálva, részünkről éppenséggel nem csodálkozunk azon a mértéket alig ismerő bámulaton, melyet a capitalismus és a magántulajdon intézményének szövetsége alapján keletkezett gazdasági renddel szemben Smith Ádám és az egész individualistikus iskola, a laissez-faire hivei, a gazdasági összhang hirdetője, Bastiat és számos más író iratai visszatükröznek. Igen érthetőnek tartjuk ezt a nagyfokú bámulatot, mint annak az érzésnek a természetes kifolyását, mely a gondolkodót akkor kellett, hogy eltöltse, midőn még a társadalom gazdasági tevékenységének közhatalmi kikényszerítése korszakához közel állva, az ily közhatalmi kényszer nélkül működő társadalomgazdasági életet látta, mely épp úgy tűnhetett fél az eme gondolatot még meg nem szokott kutatók előtt, mint amilyen benyomást tesz egy csupán állati erővel hajtott kocsit ismerő emberre az automobil megpillantása. Eme korszak kutatói részéről egész érthető az a hiedelem, hogy az erőknél a magukra hagyása, szabad kifejtésük minden akadályának elhárítása, az állam beavatkozásának minél

szűkebb térre szorítása a legelőnyösebb mindenkire nézve és hogy ez fog gazdasági egyensúlyt, gazdasági összhangot teremteni. A már felismert, de a társadalomtudományi vizsgálódásnak emez erő hatását illetőleg még hosszabb korszakra nem támaszkodhatása folytán még kellőleg meg nem ismert bennrejlő erőnek, a capitalismussal párosult magántulajdoni intézménynek egyszerű túlbecsülése ez, mely épp ezért igen érthető. A valóság ezzel szemben természetesen az, hogy ez a gazdasági rendünkben bennrejlő erő igenis szépen irányítja és tartja fenn gazdasági életünket, de éppenséggel nem hibák nélkül. Ezeknek a hibáknak, melyekkel fent bővebben megismerkedtünk, a fel nem ismerése, mely – ezt hangsúlyoznunk kell – a magánvállalkozási rendszer életének első évszázadában érthető, az individualistikus iskola tévedése. Mikkik már e rendszer érvényesülésének hosszabb korszakára tekinthetünk vissza, annak behatóbb vizsgálatának segítségével annak nagy előnyeit épp úgy felismertük, mint számos tagadhatatlan hibáját, az individualistikus közgazdaság képviselőinek mérhetetlen bámulatán és elragadtatásán, a gazdasági szabadság szélső követelésén épp oly kevésbé csodálkozhatunk, mint azon, hogy azok, akik, mint a socialisták, eme határokat alig ismerő bámulat hallatára a magánvállalkozási rendszer hibáit felismerték, a másik végletbe estek és a magántulajdon szerepének megértése iránti érzéket teljesen elveszítették.

Azoknak a megfontolása után, miket a magántulajdon és a mai gazdasági szervezet közti összefüggésről mondtunk, mindenkinek arra a végkövetkeztetésre kell jutnia, hogy a magántulajdon intézménye számos óriási hibája és hátránya daczára egyik és pedig a legkényesebb téren, az egyéneknek a társadalmi termelésben való részvételre kényszerítése, a termelés szervezése terén igen szépen felel meg feladatának. Kemény, vasmarkú kényszerítéssel, amely azonban ennek daczára tág teret enged az egyén akarata érvényesülésének. A kényszer minden szigorúsága daczára lehetőleg simul az egyén hajlamaihoz és igényeihez, és nem egy tekintetben az egyénre bízza, hogy mily mértékben veti magát annak alá. Ezek a tulajdonságai többé-kevésbé ellensúlyozni alkalmasak

azt a fájdalmas nyomást, amelyet a magántulajdonból származó kényszer is, mint minden kényszer az egyéni akarat erősfokú korlátozása által okozhat.

Mindennek folytán, ha a magántulajdon intézménye más előnyökkel nem is rendelkezne, mint a munkára kényszerítés mikéntjé terén, most kifejtettel, akkor is oly intézményt kellene abban látnunk, mely a legmagasabb fokban érdemes arra, hogy az abban rejlő értékes magnak a tökéletesítésére minden lehetőt megtegyünk. Pedig, amint ugyancsak fent láttuk, a jelzetten kívül egyéb tetemes előnyökkel is rendelkezik az, melyek közül ismét első rendű fontosságú a társadalmi és egyéni érdek szoros összefűzése, melynél fogva az egyénnek saját önző érdeke írja elő, hogy a társadalom gazdálkodási folyamatába milyen szereppel lépjen be, és nem szükséges, hogy ezt is egy felsőbb, emberi voltunknál fogva oly könnyen tévedő és egyébként is az egyén önállóságára és szabadságérzetére nyomasztóan ható hatalom írja elő. Kétségtelenül jogos tehát annak a kutatása, vajjon a jelzett nagy előnyök mellett a magántulajdon intézményének kíséretében járó jelentékeny hátrányok mind elválaszthatlanok-e attól, avagy megszüntethetők, illetőleg enyhíthetők-e azok valamilyen módon az intézménynek magának a fentartása mellett is? Mert ez a körülmény a magántulajdon intézményének megítélésénél igen súlyosan esik latba. Ha arra az eredményre jutnánk, hogy a szóban forgó hátrányok a magántulajdon lététől elválaszthatlanok, annak a lényegéből következnek, akkor még mindig arról lehetne szó, hogy a magántulajdon előnye, amint azok a magánvállalkozási rendszer terén jelentkeznek, főképp a szervezés kényes kérdésének oly sikeres megoldása folytán felülmúlják a részünkről egy pillanatig sem alulbecsült hátrányait. Ha azonban vizsgálatunk eredményét abban állapíthatjuk meg, hogy e hátrányok enyhíthetők, akkor ez az eredmény bizonyára csak arra lehet alkalmas, hogy a magántulajdon intézményének a jelentőségét fokozott mértékben tüntesse fel ottunk, természetesen anélkül, hogy ez által annak a lehetőséget kizárnók, hogy valaki más intézménynek vagy intézmény éknek a társadalom gazdasági szervezetének megindítására és mozgásban tartására alkalmasabb voltát bizonyíthassa előttünk. Magától értetődik azonban, hogy ily irányú

bizonyítást csak akkor fogadhatnánk el meggyőzőnek, ha annak sikerülne kimutatnia, hogy egy másik intézmény vagy más intézmények kapcsolata jobban képes a ma a magántulajdon által betöltött szerepnek megfelelni.

Nézzük tehát ezek után, hogy a magántulajdonnak fentemlített hátrányai mennyire vannak magával az intézménynek a lényegével összefüggésben és mennyiben választhatók el esetleg attól?

Ez irányú vizsgálatainkat nagyon megkönnyíti az a körülmény, hogy a magántulajdon jelentékeny és leginkább megfontolást érdemlő hátrányai egy kivétellel közös alapra, annak a hatalomnak a magas fokára vezethetők vissza, melyet a magántulajdon intézménye némelyek kezébe ad. Ebből származik ugyanis a hatalmi túltengés, mely a trustkirályok és Rothschildek képében jelentkezik, csakúgy, mint az a körülmény, hogy a nagy vagyonnal rendelkező elemek saját szükségletkielégítésük túlságos előtérbe tolásával a társadalmi termelést nem ritkán helytelen irányban befolyásolják. Ugyancsak erre az okra vezethető vissza a magántulajdonnak az az annyiszor és nem jogtalanul szemére vetett járuléka, mely a társadalom ellenkező érdeke daczára is a munkanélküli megélhetés lehetővé tételében áll, mert ha a magántulajdon egyeseknek nem bocsátana, oly jelentékeny gazdasági erőt, a társadalmi termelés eredményén való osztozásnál tetemes részt rendelkezésre, akkor azoknak nem állna módjukban egyéni tevékenység nélkül is, jólétben élni. Hasonlóképp a vagyonosoknak és tehetőseknek maga ez az előnye a termelés eredményének megosztásánál szintén abból származik, hogy tetemes gazdasági erőt ad a kezükbe a magántulajdon intézménye, melyet azután a vagyontalanok rovására érvényesíthetnek.

Ha tehát lehetséges olyan eszközt találni, mely a vagyon által egyeseknek kölcsönzött túlságos gazdasági erőt csökkenti, akkor a magántulajdonból származó legjelentékenyebb hátrányok enyhítése várható. Ugyanily hatása kell, hogy legyen annak is, ha az egyesek kezében levő jelentékeny gazdasági hatalommal szemben az eme hatalomnak különben kiszolgáltatott elemek kezében is olyan hatalom keletkezik, mely azt ellensúlyozni alkalmas.

Eddig az elmélet. Már most lássuk magát az életet. Mit szól az arra nézve, hogy ily irányzatok a magánvállalkozási rendszer fejlődésében észlelhetők-e, avagy legalább lehetőségek-e? Azt hisszük, nem kell sokáig keresnünk, hogy gazdasági fejlődésünk számos igen határozottan előtérbe lépő jelenségében a fentjelzett irányzatoknak úgy egyikét mint másikat felismerjük. Csak hasonlítsuk össze a tulajdon uralmát a capitalismus és a magánvállalkozási rendszer első évtizedeiben annak mai érvényesülésével és erről meg fogunk győződni. A magántulajdon uralmának, akkori korlátlan és kíméletlen érvényesülésével szemben ma mit látunk? Nem ugyan azt, hogy a vagyon felhalmozásnak szabott volna a törvény korlátokat, hanem igenis azt, hogy eme hatalmat teljes és kíméletlen érvényesülésében, a gyengékkel szemben teljes erejében való érvényrejutásában az államhatalom jelentékenyen korlátozza. Itt van az immár terebélyes fa képét mutató socialis politikai törvényhozás, mely bátran behatol a tulajdonos jogkörének területébe számos irányban, ahol az még néhány évtized előtt »visszat«-t kiáltott az államhatalomnak. Mi más lényegileg a socialis politika, mint a tulajdonos jogkörének a tetemes korlátozása? Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint a manchesterismussá kiélesedett individualismus uralma alatt álló Anglia vezérférfiainak idegenkedése az első socialis politikai lépésektől. A szerződési szabadságnak a gyengébbnek, az összességnek az érdekében való korlátozása egyértelmű a magántulajdonban rejlő uralom korlátozásával. A tulajdonos többé nem élhet tulajdonával, az abban rejlő hatalommal tetszése szerint. Az állam parancsoló szava akkor, amidőn elrendeli, hogy a munkásoknak vasárnapi munkaszünetet kell adni, hogy azok csak bizonyos feltételek közt és csak meghatározott ideig foglalkoztathatók, hogy mérges anyagokat csak megállapított feltételek mellett szabad feldolgoztatni, mi egyéb, mint, hogy az egyént tulajdonának a közösség, az összesség érdekeivel ellenkező, a munkaerőt a rablógazdaság módjára kizsákmányoló kihasználásában gátolja? Nem szünteti meg az egyénnek a tulajdonából származó jogait, de azért azokat az összesség érdekében tetemesen korlátozza.

Ilyen körülmények között a tulajdonban rejlő hatalom tetemes leszállításban részesül még akkor is, ha a capitalis-

tikus vagyonszerzés másrészt éppen e hatalom alapját, a tulajdont annyira növelni alkalmas. Legalább is bizonyos irányokban, bárhogyan nézzük is a dolgot, a socialis politikai törvényhozás még a folyton növekvő nagy tőke tulajdonosainak, a milliomosoknak a hatalmát is tetemesen korlátozza, mert ha szükségletkielégítésük fényesebb és pazarabb is lehet a növekvő vagyonszerzés folytán, mint volt régebben, a vagyonszerzésből származó hatalmukat a munkássággal szemben mégsem éreztethetik már korlátlanul, mint ahogy azt a capitalismus első évtizedeiben tehették.

Hasonlóképp a tulajdon hatalmi túltengésének a korlátozása és gyengítése irányában hat egy másik tényező is: a munkások szervezkedése. Ezzel nem szándékozunk itt bővebben foglalkozni. Eredményei köztudomásúak. Csak arra kívánjuk a figyelmet felhívni, hogy minden eredményes strike, minden collectiv egyezmény, minden békebírói eljárás a magántulajdonban rejlő erő egyoldalú érvényesülésének gátolása és a magántulajdonban rejlő, eddig kevesek részére fentartott gazdasági hatalom gyengítése. Az erő és hatalom ugyanis igen viszonylagos fogalmak. Az erős csak addig az, míg nálánál erősebb nem jön, a hatalmas fensősége is csak addig tart, míg még hatalmasabb meg nem jelenik. Amidőn a tulajdonossal szemben az elszigetelt munkás állott, rája a maga egész súlyában nehezedett a tőkés gazdasági hatalma. Nem így van az. ma, legalább is ott, ahol a munkásság szervezve van. Itt a tulajdon hatalmával a munkások összetartásának az ereje lép szembe, mi a kölcsönös erőviszonyok tetemes megváltozását jelenti. A szervezett munkássággal szemben a tulajdonszerzésből származó fölény számos vonatkozásában megszűnik. És, ha eddig, és a szervezetlen munkássággal szemben sok tekintetben még ma is a tulajdon parancsoló szava érvényesült, hangoztatván, hogy ha a munkás nem alkalmazkodik a vállalkozótól szabott munkafeltételekhez, nincs kenyér: úgy ma itt-ott már megfordult a koczka, midőn a szervezett munkásság nem hiába kiáltja oda a munkaadónak, hogy ha nincsenek meg a kívánt munkafeltételek, akkor nincs munka és az üzem megáll! íme a viszonyok változásának a képe, melyen a tulajdon hatalma az utolsó évtizedeken keresztül ment.

Azokon a hátrányokon kívül, melyek a magántulajdon intézménye által egyesek kezébe adott túlságos hatalomra,

mások, illetőleg azok termékei fölötti túlságos rendelkezési jogra vezethetők vissza, a magántulajdoni renden nyugvó gazdasági rendszer még egy igen lényeges és súlyosan latba eső hátránnyal bír, melyet ismét a socialistikus bírálókat helyezett éles világításba, és melynek lényege az, hogy a magánvállalkozási rendszer termelési anarchiát teremt. Az okát eme fönt bővebben méltatott körülménynek kétségkívül abban kell keresnünk, hogy a termelők közvetlenül nem a társadalmi gazdálkodás szervei a magánvállalkozási rendszerben, hanem csupán közvetve, és így a társadalmi szükséglettel sincs közvetlen kapcsolatuk. Ezért veszíti el a termelés gyakran az összhangot a szükséglettel, mi gyakran túltermelésben és válság felidézésében nyilvánul. Itt a társadalmi gazdálkodásnak a magántulajdoni rendre alapításával járó legnagyobb előnye, az egyéni függetlenség, önállóság és szabadság lehető megővése látszik a rendszer legnagyobb hátrányát magában rejtetni, mert a társadalmi termelést atomizálja, annak egysége helyett száz irányú vezetését és szétfolyását vonván maga után. Az egyes termelő nem tekintheti át a társadalom egész körét, de egyéni érdekeltsége az ezer meg ezer kistermelőnek eddig sokszor nem is terjed, mert ha e nélkül is boldogulást remélhetnek, az őket bizony kevésbé érdekli, hogy más termelő árui eladatlanok maradnak-e, és ezek termékeire a társadalomnak szüksége van-e?

Hogy ez a hátránya a magánvállalkozási rendszernek meg van és erősen éreztette ismételten hatását, a fölött nem is lehet vitatkozni. De tényleg elválaszthatlan-e ez a nagy hátrány a magántulajdon rendszerétől és a magánvállalkozásra épített társadalmi gazdálkodástól?

Ha a gazdasági* fejlődés irányzatát figyelemre méltatjuk és az utóbbi évtizedek tényeit vizsgáljuk, minden jel oda mutat és a deductív okoskodás is azt látszik igazolni, hogy a magánvállalkozási rendszer eme hátránya enyhülő félben van. Két irányban is eme cél felé hajtja a capitalistikus fejlődés a viszonyok alakulását. Először is az üzemconcentratio folytonos térfoglalása, a termelés még mindig tartó capitalisálása után. A keletkező óriási üzemek hatása nemcsak abban nyilvánul, hogy a termelés tetemes részét összpontosítják ezek tulajdonosai kezükben, hanem abban is, hogy a fogyasztásnak

is mind nagyobb részét ily üzemek szolgálják ki. Ennek azután az a természetes folyamánya, hogy a fogyasztás áttekintésére is sokkal alkalmasabbak lesznek, mint a számos apró üzem. A termelés anarchiája egyáltalában inkább az apró, szétforgácsolt termelés hátránya és velejárója, mint a nagy üzemeké. így tehát az üzemconcentrációnban határozottan a termelési anarchiának correctivuma rejlik.

Ehhez járul egy másik, részben a capitalistikus fejlődés most jelzett irányával közlelő összefüggő jelenség. Ez a termelők egyesülése, a trustök és cartellek képzésére irányuló törekvés. Az ily egyesülések, amint azok leírásaiból tudjuk, mihelyt tökéletesebb alakot öltenek, első sorban a szükséglet felkutatásának és nyilvántartásának a feladatát kívánják megoldani és ez irányban, kivált a nemzetközies, bizonyára eredményesebben járnak el, mint a hogy eljárhatna, p. o. egy, az egész nemzeti termelés összes ágaira kiterjedő hivatalos szerv. Hiszen itten ismét éppen a magántulajdonban rejlő nagy feszítő erő, a magán- és közérdeknek általa létesített szoros kapcsolata jut érvényre, mely saját érdekükben a szükségletek felkutatása tekintetében a legeredményesebb és legintenzívebb eljárásra indítja az ily egyesüléseket. Ebben a munkájukban okvetlenül segítségükre van az a körülmény is, hogy egy-egy termelési ág körén belül ez a tevékenység általában a dolog természeténél fogva sokkal sikeresebb lehet, mint ha p. o. egy egész ország vagy akár csak egy kisebb körzet összes termelésére, minden termelési ágára terjedne az ki.

Ha ezeket tekintetbe vesszük, akkor a termelés anarchiáját nem szabad oly hátránynak tekintenünk, mely a magántulajdonon nyugvó vállalkozási rendszertől mindenképp elválaszthatatlan. Legalább is azt el kell fogadnunk, hogy e hátrány tetemesen gyengülhet. Jelentékeny mérséklésére máris látunk sikerült példákat és az egész közgazdasági életnek ily irányú fejlődésére az irányzatot határozottan meg kell állapítanunk.

Vajjon teljesen megszüntethető lesz-e a magánvállalkozási rendszer keretében a termelés anarchiája? Ki tudna erre felelni. De vajjon bármily más rendszernek sikerülni fog-e a szükségletnek oly pontos megállapítása, hogy a gazdasági válságok teljesen kiküszöbölhetőek legyenek? Kérdezzünk csak

egy háziasszonyt, hogy háztartása szűk keretében képes-e a szükségletet pontosan eltalálni és a család szükségletének aránylag könnyű áttekinthetősége daczára is mindent épp oly mennyiségben készíteni, amilyenben arra szükség van? Hiszen az egyén sem ismeri és alig ismerheti folyton változó és ezer meg ezer tényező által befolyásolt szükségleteit, melyek folytonosan ingadoznak.

Ha ezek után fenti vizsgálatainkból a következtetéseket akarjuk levonni és eredményeinket csak a leghatározottabban megállapítható tényekre kívánjuk szorítani, legalább is annyit bebizonyítottak kell vennünk, hogy a magántulajdon intézményének érvényesülését kísérő hátrányok megfelelő intézkedésekkel igen tetemesen enyhíthetők. Úgy a termés, mint a jövedelemmegoszlás terén mutatkozó hátrányok czélszerű intézkedésekkel jelentékenyen ellensúlyozhatók, sőt részben e célra még különös intézkedések sem szükségesek, hanem egyszerűen az ily irányban mutatkozó egyes áramlatok támogatása vagy csak szabad fejlődésükben nem gátolása is elegendő.

De hajlandó-e az államhatalom ily lépések megtételére? Hiszen annak a vezetésében és irányításában a tehetőseknek, tehát azoknak van a döntő súlyuk, akiknek a tulajdonban rejlő hatalom korlátozása korántsem érdekük. Ezt halljuk a magántulajdon ellenfelei részéről hangoztatni. Mít látunk ezzel szemben? Hogy az államhatalom a művelt országokban a tulajdonos jogköre megszorításának a jelzett körülmény daczára sem szegülhetett ellene, hanem kisebb-nagyobb mértékben a tulajdonnal való élhetés határait szűkítette. Ott, ahol ezt korábban nem tette, sietve igyekszik azt új szociális politikai alkotásokkal pótolni. A közvélemény nyomása, mely hovatova nemzetközi alapot nyer, a népnek a törvényhozásban emelkedő befolyása, de maga a közgazdasági kényszerűség,^a nemzeti munkaerővel való takarékoskodás is erélyesen rászorítja erre az államhatalmat.

Es e jelenségeknek a magyarázata igen természetes. A gazdasági fejlődés menete maga az, mely ily irányba tereli a viszonyokat. A capitalistikus fejlődés első phasisai tényleg a magántulajdon kíméletlen érvényrejutásával jártak. Ez intézmény, ha úgy szabad magunkat kifejezni, legdurvább alakjában, egész meztelenségében jutott akkor érvényre és ez szük-

séges is volt ahhoz, hogy a capitalistikus gazdasági rend a régi, csak részben cseregazdasági jelleggel bíró gazdasági alukulatokból kibontakozzék. De éppen a capitalismus további térfoglalása az, mi a magántulajdonnak és a rája épített közgazdasági rendszernek akkor oly élesen kidomborodó hátrányait a rendszer kiépülésével kell hogy enyhítse.

Távolról sem akarjuk ezzel talán azt állítani, hogy a capitalistikus magánvállalkozási rendszer teljes kiépülésével a fent jelzett hátrányainak egészen el kell enyészniük. Hol van oly emberi intézmény, melynek hátrányai nem volnának? Bármily rendszer is jusson uralomra, hátrányai mindegyiknek lesznek. A különbség csak az, hogy az egyiknek ezek, a másiknak azok a hátrányai vannak. De lehetnek az egyik hátrányai nagyobbak, mint a másikéi. És ez az, amiről, még néhány szót kívánunk szólni.

Az a tételünk, hogy a magántulajdon hátrányai a capitalismus kialakulása korszakában sokkal erősebbek voltak, mint amilyeneknek azokat a rendszer további kiépülése folyamán ismerjük, a magánvállalkozási rendszer fönt bővebben elemzett előnyeivel összevetve szemünkben kétségkívül igen nagy mértékben emeli a magántulajdon intézményének és az arra alapított gazdasági rendszernek a jelentőségét. Ha azonban ez a tételünk, minthogy kezdettől fogva kizártuk más mint a magántulajdoni intézményen nyugvó gazdasági berendezkedés vizsgálatát, nem is akar összehasonlító ítélet lenni, bizonyos viszonylagos eredményt mégis megállapíthatunk fejtegetéseinkből. Nevezetesen a magántulajdon által betöltött szerepkörből egyrésztől, abból a módból pedig másrésztől, melylyel feladatának az megfelel, megállapíthatjuk azt, hogy mily követelésekkel kell minden más szervező erővel szemben fellépniük, hogy ha azt a magántulajdonnal egyenrangúnak kívánjuk elismerni és annak helyettesítésére alkalmasnak akarjuk tartani.

Eme követelmények megállapíthatása végett foglaljuk össze a magántulajdon mai szerepkörét. Úgy hisszük fejtegetéseink során sikerült megfelelően kidomborítani, hogy azt a mozgató erőt, mely a mai gazdasági rendet, a capitalismus alapján felépült magánvállalkozási rendszert működésben tartja, a magántulajdon intézményének általános alkalmazása szolgáltatja. Ez az a feszítő erő, mely az egyéneket a gazda-

sági tevékenységnek mai alakban való gyakorlására, gazdasági kezdeményezésre, pontos számításra és takarékos gazdálkodásra bírja. Ez az a tényező, mely a nemzeti termelés eredményén való osztozás folyamatát megindítja, mozgásban tartja és annak, ha nem is minden irányban hibátlan, de mégis tárgyilagos alapokon és a termelés érdekeit előmozdító-irányban való lebonyolítását eredményezi olyképp, hogy az az emberiség haladásához elkerülhetlenül szükséges tőkegyűjtés folyamatát erősen elősegíti. Ami azonban mindennél fontosabb: ez az intézmény rendkívül nagy horderejű szervező erőt tartalmaz, melynek köszönhető a mai gazdasági élet társadalmi szervezetének a lényege. Ez az intézmény szolgáltatja azt az erőt és kényszerítő hatalmat, mely az embereket társas összeműködésre kényszeríti és így a gazdasági életnek mai alakjában a társadalmi szervezetet kölcsönzi.

Talán azt is sikerült eléggé kidomborítanom, hogy minden elvitathatlan hibája, számos igen jelentékeny, de tetemesen enyhíthető hátránya mellett is éppen a társadalmi szervező erő kifejtésében legtökéletesebb a működése, amennyiben minden határozottsága daczára a legkevésbé sem merev, és az egyéni viszonyokhoz való nagy alkalmazkodási képessége és ruganyossága folytán hatásában az eddig működött szervező erőknél enyhébb és minden közvetlen kényszernél kevésbé nyomasztó. Az intézmény hátrányainak a fentjelzett irányban való ellensúlyozása természetesen hatásán még sokat enyhíthetne.

Ha tehát bármely okból a magántulajdon intézménye akár csak a javak egy részén, pl. a termelési javakon megszűnnék, akkor ez csak úgy történhetnék a gazdasági élet társadalmi szervezetének továbbra való fentartása mellett, ha az új gazdasági rend is megfelelően gondoskodnék oly szervező erőről, mely az embereket gazdasági összeműködésre bírja, mely őket társadalmi gazdálkodásra egyenesen kényszeríti. Hogy azonban egy másik gazdasági rend a magántulajdonon alapulót megfelelően helyesítse, ahhoz nem elegendő, hogy ily szervező erőt foglaljon magában, hanem az is szükséges, hogy azt az egyéni szabadságnak legalább is a Magántulajdon által kifejtett ily irányú erőhöz hasonló kímélése mellett fejtsse ki. Csak ily feltétel mellett tarthatunk egy

új gazdasági szervező erőt a magántulajdonban rejlővel egyenrangúnak.

Egy másik követelmény, melyet minden oly rendszerrel szemben támasztanunk kell, mely a magánvállalkozási rendszernél nagyobb tökéletességre tarthatna igényt az, hogy a társadalmi gazdálkodás fentartása mellett az egyénnek oly közvetlen érdekelttségét biztosítsa a gazdasági folyamatban, aminőt ma észlelhetünk. A társadalmi munka megfelelő elvégzése, a javakkal, a termelési erőkkel való takarékos bánásmód, valamint a tökéleződés szükséges foka, mely nélkül a társadalmi jólét óriási veszedelemnek volna kitéve, ettől függ. Azért ez a körülmény oly életbevágó fontossággal bír az egész gazdasági élet menetére nézve, hogy nélküle a társadalmi garázdálkodás megfelelő szervezését nem tudjuk elgondolni. Addig míg nem létezett társadalmi, hanem családi gazdálkodás, az érdekelttség a termelésben közvetlen volt. Mihelyt a társadalmi gazdálkodás kialakult, ez a közvetlen érdekelttség a dolog természeténél fogva megszűnik, ha csak nincsen valami erő, mely az egyén érdekét a társadalom számára teljesített szolgálataival mégis szoros kapcsolatba hozza.

De ezek még mindig nem elegendők ahhoz, hogy a magántulajdon esetleges kikapcsolása az emberiség általános érdekeinek sérelme nélkül történhessék. Ehhez a nemzeti jövedelmen való osztozkodás megfelelő elvének a felállítása is elkerülhetetlen. Láttuk, hogy a magántulajdon intézménye eme kényes folyamatot is teljesen kormányozza és az egyéni viszonyokhoz alkalmazkodó, elég tágítható keretekben irányítja. Kikapcsolása tehát ezen nehéz kérdésnek új, a termelés érdekeit hasonló fokban megóvni alkalmas szabályozását is szükségessé tenné.

Fejtegetéseim végére értem. Nem kívántam jelen értekezésem szűk keretében a magántulajdon kérdését a maga egész terjedelmében felvetni, csupán nézőpontokat óhajtottam nyerni a mai közgazdasági életet mozgató intézmény, a magántulajdon működésétől azoknak a követelményeknek a megállapítására, melyeket, ha a társadalmi gazdálkodás terén már elért színvonalunkat nem akarjuk kockára tenni, támasztanunk kell azon szervező erővel szemben, melyre esetleg egy tökéletesebb gazdasági rendet kívánunk alapítani. Alaposabban

kívántam megvilágítani a magántulajdon által végzett működést, hogy áttekinthessük azt, hogy mai gazdasági rendszerünk megingatása milyen problémákat hozna felszínre és hogy bármely másik szervező erőnek mily sokféle követelménynek kellene megfelelnie. És főképpen rá akartam mutatni arra, hogy a magántulajdon kérdésének csak egyik, talán nem is a legfontosabb oldalát vette eddig figyelembe az irodalom, midőn annak jelentőségét főképp a tőkefelhalmozódás és tőkeképzés folyamatának a szempontjából ítéli meg. Azt óhajtottam kimutatni, hogy a magántulajdonnak van még egy másik, az előbbivel legalább is egyenrangú szerepe, melynek jelentőségét eddig az irodalom közvetlenül kellően nem méltányolta, holott e nélkül az intézmény jelentőségének alapos megítélése nem lehetséges.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közművelődés, nevelésügy.

A szellemi proletariátus kérdéséhez.

Míg ezelőtt a magyar politikai élet és a közvélemény alig mutatott valamelyes érdeklődést e nemzeti társadalom szerkezetének változásai iránt, újabban e téren öröndetes haladás észlelhető. A szellemi proletariátus kérdése is egyike volt ezeknek az elhanyagolt problémáknak, jóllehet a hivatalbatódulás, valamint a szabad szellemi foglalkozást űzők tevékeny részvétele a velük tulajdonképp osztály ellentétben álló ipari munkásság socialdemokratikus mozgalmaiban, elég erős intőjel gyanánt szolgálhatott volna közvéleményünk és vezető köreink számára a tekintetben, hogy eme rendellenes fejlődés okait és orvosszereit komolyan kutassák. Érdekes jelenség, hogy most majdnem egyidőben s részben egymástól függetlenül keresik a megoldást a különböző foglalkozási ágakban tevékeny vezető férfiak. HALÁSZ LAJOS a képviselőházban mutat rá a hivatalnoki pályázatoknál észlelt azon sajnos jelenségre, amely nemcsak a pályázók túlságos nagy számában, hanem a követeltnél sokkal magasabb minősítésben is nyilvánul. Az észlelt hiányok megszüntetését a minősítési törvény reformjától várja. Fejtetései visszhangra találnak CSERHÁTI JENŐ műegyetemi tanár cikkében, ¹⁾ aki a szellemi proletariátus okát a jogászelem túltengésében látván, a minősítési törvénynek az ipari előkészültség javára leendő módosítását és az ipari szakiskolák szaporítását javasolja. Mindkettőtől teljesen független BUDAY BARNA, országgyűlési képviselő előadmánya az Országos Magyar Gazdasági Egyesület oktatásügyi szakosztályában az újonnan szervezett mezőgazdasági academiák túltermeléséről szól. Az ő óhaja is a minősítési törvény megváltoztatása és

¹⁾ »Budapesti Hírlap« 1908 decz. 23. szám.

az egészséges oktatási reform, nevezetesen a budapesti mezőgazdasági főiskola felállítása.

Ezekben az állásfoglalásokban nemcsak a kérdés fölvetése a fontos, hanem az is, hogy a felszólalók a probléma lényegét megértették s bár teljes megoldás az általuk megadott irányelvek alapján nem remélhető, ezek mégis magukban hordozzák a gyökeres javulás elemeit.

A szellemi proletariátus kérdésénél mindenekelőtt vissza kell nyúlnunk a genusra, ha a species természetével tisztába akarunk jönni. A szellemi foglalkozás közgazdasági szempontból épp olyan bér munka, mint a fizikai, a kettő között belső különbséget csak a fokozott minősítés képez – eltekintve attól a külső különbségtől, amely a kétféle munka végzési módjának természetében fekszik. A szükséglet egyrészt ilyen munka után, a kényszer és belátás másrészt a lex minimi alapján kenyeret keresni, adja meg azt a keretet, amelyben ezen foglalkozás sajátos jelenségei kialakulnak. E sajátosságok között legfontosabb a minősítvény, amely a kereslet szempontjaiból állapíttatik meg s főleg annak érdekeit védi, azután a munka túlnyomó részénél a bérrendszernek bizonyos megállapított fokozatossága, amely a munkakínálat érdekeit volna hivatott védelmezni a tartalékhad sereg bérnyomása ellen. Hogy a szabad bér munka korszakában ilyen szilárd bértarifák védik a szellemi foglalkozást üzők nagy részét, annak oka az alkalmaztatás állandóságához s a munka minőségéhez fűződő keresleti érdekekben gyökerezik, másrészt pedig abban a tényben, hogy a munkaadó maga az állam, illetve a törvényhatóság, amelyet magángazdasági szempontok nem vezetnek. Nem kis szerepet játszik továbbá e kérdésnél az a körülmény is, hogy a hivatalnokok többnyire az államhatalomra közvetlen befolyást gyakorló osztályok soraiból kerülnek ki. A szellemi foglalkozást üzők sajátos bérrendszerének következménye aztán, hogy a tartalékhad sereg versenye egészen másképpen nyilvánul e foglalkozás körében, mint a fizikai munkát végzőknél. Nyomása nem egyenlően nagy a szellemi foglalkozást üzők egész osztályára. Mindenekelőtt a közlekedő edények törvénye érvényesül ez osztály két főcsoportja: a hivatalnoki és szabad szellemi foglalkozást üzők között. Ha az egyik csoportban kedvezőbbek a viszonyok, mint a másikban, a minősítéssel bíró szellemi munkás összevetve a jövedelmi és boldogulhatási kilátásokat, a másik csoportban keres érvényesülést. Minthogy pedig a hivatalnokok csoportja többé-kevésbé zárt, a szabad szellemi foglalkozást üzők csoportja kétségkívül az a terület, amelyen a verseny érvényesül egyrészt a két előbb említett csoport bért kiegyenlítésére, másrészt pedig az egyes itt helyt foglaló szellemi munkások jövedelem utáni törekvése következtében. Mindazok, kik kellő minősítéssel bír-

nak, de sem hivatali alkalmazást, sem biztos kereseti forrást nem találnak, e csoport legalsó rétegében helyezkednek el. Ezek gyakorolnak nyomást első sorban a biztos keresettel rendelkező szabad szellemi foglalkozást űzőkre, ezek rohanják meg azután a hivatali pályázatokat is. Többnyire fiatal emberek, akikre nézve a boldogulás csak idő kérdése volna, ha újabb és újabb csoportok nem özönlenének be folyvást a minősítés kapuján. Minthogy azonban ezek a kapuk nincsenek valami magas sánczczal körülvéve, a beözönlés túlságos nagy s e miatt és az alább kifejtendő okok következtében, e csoporton belül az anyagi boldogulás föltételei jelenleg oly minimálisak lettek, hogy a szabad szellemi foglalkozást űzők legalsó csoportja, vagy hogy köznyelven szóljunk a szellemi proletariátus, kezdi azt az osztályöntudatot és összetartást elveszteni, amit nemrég még a diploma megadott.

A szellemi proletariátus kialakulása és socialistikus irányzatainak gyökere tehát a képzettség és a jövedelem aránytalanságán, továbbá a boldogulási kilátások minimalis természetén alapul s bár a nemzeti társadalom mai szerkezete, valamint ez osztály jelenlegi tagjai szempontjából sajnos változást és sok gyűlékony anyagot képvisel, lényegében a demokratikus fejlődés és az új középosztálykialakulás előjelének tekintendő. Nálunk eddig középosztály modern értelemben nem volt. A mezőgazdasági válság, iparunk, kereskedelmünk fejletlensége, továbbá népműveltségünk elmaradottsága okozták azt, hogy a középosztály, a polgárság, nem az önnálló termelőkből, hanem bizonyos műveltségi minimummal rendelkezőkből alakult ki. Az az általánosan ismert séma: »úri foglalkozás és nem úri foglalkozás« nálunk semmi mást nem jelentett, mint olyan quasi, osztályalakulást, amelynek alapját nem a gazdasági erő (a gazdag paraszt nem úr – a napidíjas úr), hanem a minősítési törvény által külsőleg, az iskolai rendszer által belsőleg megteremtett műveltségminimum képezte. A szellemi proletariátus kialakulása tehát semmi egyéb Magyarországon, mint kezdete egy gazdasági, tehát a kellő alapokon nyugvó, középosztály kialakulásának, amidőn többé nem az alaki műveltségminimum (a diploma, vagy képesítés), hanem a gazdasági önállóság és a jövedelem bizonyos minimuma dönti el az osztályhoz tartozást. És bármily fájdalmas legyen is e társadalom-gazdasági fejlődéstől sújtottakra nézve ez újabb alakulás, kétségtelen, hogy megfelelő culturalis és gazdasági reformok mellett a nemzet érdekeit előmozdítja, mert az eddigi kezdetleges capitalismus állapotából a fokozottabb iparosodás, belterjesebb mezőgazdaság és a nagyobb szabású kereskedelem felé tereli Magyarországot népességét. Ez a demokratikus fejlődés, a magyar középosztálynak productiv irányú átalakulása, az állam-

hatalomtól és a conjuncturak változásaitól lehetőleg független existenciák számának szaporodása annyira nemzeti érdek, hogy a célzt az államnak – mivel az alább méltatandó gazdasági beavatkozás igen körülményes és hatásában mégis kiszámíthatatlan eszköz – főként a sokkal könnyebben és biztosabban kezelhető beavatkozási móddal, iskola- és tanítási rendszerének átalakításával föltétlenül támogatnia kell. Egész iskolázásunk vezető motívuma – természetesen az erkölcsi és esztétikai motívumok kellő tiszteletben tartása mellett a gazdasági boldogulás útjainak fölismérésére, másrészt pedig annak elismerésére irányuló nevelés legyen, hogy a gazdasági munka nemcsak anyagi tekintetben jövedelmező, de művelődési tekintetben is teljesen egyenértékű az értelmi foglalkozással

E cikk szűk keretei nem engedik meg, hogy művelődéspolitikai felfogásunkat részletesen kifejtsük s azért e helyütt csak annyit jelzünk, hogy a középoktatásnak állampolgári irányba leendő terelésétől és felsőfokú oktatásunk gyakorlati irányú fejlesztésétől várjuk ezt a változást. A mai középoktatás humanistikus irányú s ez a rosszul megemésztett műveltségirány képezi a választóvonalat az »úri és nem úri« foglalkozások között, ez a melegágya a szellemi proletariátusnak egyrészt s ez akadály miatt nem vehet részt a vagyonosabb paraszt, jobb jövedelmű kereskedő és kézműves a nemzeti műveltség consumptiojában oly arányban, mint ezt jövedelme megengedné, sőt követelné. Mihelyt sikerül a classikus oktatás caricaturáját képviselő gymnasiumot, az ezt majmoló reáliskolát és a lenézett polgári iskolát oly középfokú tanintézeté egyesíteni, mely a mellett, hogy a felsőfokú oktatásra is előkészít, egyenest az életre nevel, vagyis mindazt a műveltség-elemet minden tanulójának egyformán megadja, mely a nemzeti műveltségben való részesedés és az állampolgári jogok helyes gyakorlásának előföltétele: azonnal megszűnik az a választóvonal, amely az úri és nem úri foglalkozásokat egymástól elkülöníti, megszűnik a szellemi proletárság is minden kellemetlen mellékhatásával, mert a quasi osztályalakulást előidéző műveltség azonos lévén a gazdasági téren tevékeny egyének műveltségével (a szakképzettség persze más lesz) monopolistikus jellegét elveszti s ettől kezdve nem az alaki képesítéssel fog eldőlni az ember társadalmi hovatartozandósága, hanem a folytonos munka, az igyekezet, a termelés által. E reformmal természetesen karöltve kell haladnia felsőfokú szakoktatásunknak a conjuncturákhoz alkalmazkodó és a mainál sokkal gyakorlatibb fejlődésének is. CSERHÁTI nagyon tisztán és világosan látja azt, hogy a szellemi proletariátus kialakulása mily szoros kapcsolatban áll jogi oktatásunk túltengésével a többi

felsőfokú szakoktatás rovására. BUDAY szintén erre az eredményre jut, a mezőgazdasági főiskolát követelvé. Akár magasabb társadalomfejlődési szempontból tekintjük a kérdést, akár ha megmaradunk a szellemi proletariátus problémájának közkeletűen elfogadott szűk keretei között, be kell látnunk azt, hogy főiskolai szakoktatásunk mai állapota nem kedvez a megoldásnak. Egész felső oktatásunk az államnak és az egyéb hatóságoknak, mint munkaadóknak az érdekéből indult ki, amidőn az oktatás súlypontját a jogi szakra helyezi. Mert bármit mondjanak is a műszaki emberek, aki ismeri az állami és municipalis közigazgatást, nagyon jól tudja azt, hogy a műszaki és gazdasági ismeretek csak elenyésző csekély részét képezik a tudnivalóknak s még ott is, ahol az intézkedés közvetlenül ezeken alapul, maga az intézkedés szabatos keresztülvitele és a jogkövetkezmények mérlegelése, valamint az esetleges sanctio sokkal több jogi, mint műszaki tudást követel. *) Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy éppen a munkaadó érdekéből kifolyólag a jogi képezés elméleti tanterve sokkal egyetemesebb, mint bármely más szaké. (A nemzeti műveltség túlnyomó részét képviselő állampolgári,, közigazdasági, socialpolitikai stb. ismereteken kívül bölcsészeti és történelmet is kötelezőleg előír, míg ezzel szemben úgy a tanár, mint az orvos stb. kiképzése valóságos Fachsimpelei. Ezzel különben nem azt mondjuk, mintha mindezeket jobban tudná a jogász, mint a tanár vagy az orvos stb. De ennek oka a jogi oktatás pedagógiai szempontjainak durva elhanyagolásában keresendő, nem a tantervben. A jogásznak mindezt tudni kellene, az orvos stb. pedig csak esetlegesen,, magánszorgalomból tudhatja.)

Ez a tanítási rendszer abból az időből származik, amidőn az állami berendezkedés szükségessége s ezzel kapcsolatban a szabad szellemi foglalkozást űzők utáni kereslet (ügyvéd) fölötté nagy volt. Azóta az állam hivatalnok utáni kereslete tetemesen csökkent, a szabad szellemi foglalkozást űzők csoportja veszedelmesen megnövekedett, minden megváltozott,, csak a közönség balhite nem, amely ma is a főiskolai, különösen a jogi kiképzésben látja a felemelkedés lehetőségét fiai számára és nem változott a főiskolai rendszer sem: külsőleg ma is túlnyomó a jogi karok száma, belsőleg pedig sem a jogi oktatás nem törekszik közigazdasági irányú önálló mun-

*) Különben a közigazgatási tevékenységre leendő egyenes felhatalmazás hatáskör szempontjából nagyon is kétes értékű lenne éppen a műszaki közegekre nézve. Ma egy XI. fizetési osztályú segédszakközeg véleményét szentírásnak veszi a vármegye első tisztviselője, vagy a miniszeriumi osztályvezető, míg a magasabb rangosztályú (VIII., VII.) jogi tisztviselők munkái többszörös revisionnak vannak alávetve.

kára terelni a hallgatókat, sem a többi kar nem kíséri meg, hogy hallgatói számára állampolgári tudást adjon.

Az iskolának és a tanításnak a felsőfokon oda kell törekednie, hogy ne csupán az állam és a municípium, mint munkaadó, hanem a gazdasági élet fejlődése folytán más, évről-évre fokozottabb jelentőségű munkaadók érdekeinek és szükségleteinek megfelelő irányba vezesse a kiképzést. Ma különösen az ipar, mezőgazdaság, kereskedelem, a szövetkezeti és gazdatársadalmi irány kivan évről évre több és több szakképzett erőt. Nemsokára az itt alkalmazottak száma meg fogja haladni többszörösen a közszolgálatban állók és a szabad szellemi foglalkozást űzők legfelső csoportjának létszámát. De éppen mert ennek a specialis magasabb képzettségnek szakiskolái hiányoznak, illetve nem elégségesek, szellemi proletárjaink magát az alkalmaztatást sem tudják kellőleg értékelni s míg jogtudori oklevéllel díjtalan gyakornoki állásért könyörögnek, az alatt a gazdasági élet kénytelen négy középiskolát és egyéves kereskedelmi tanfolyamot végzett egyéneknek háromszor annyit fizetni, mint egy joggyakornok illetménye. A szellemi proletariátus mai nyomorán első sorban iskolával lehet segíteni; a minősítési törvény megváltoztatásával és az állam közigazgatási hivatalainak a műszaki emberek előtt leendő megnyitásával egyáltalán nem. Akik ezt kívánják, azok nem ismerik: 1. a hivatali munka bérmunkatermészetét; 2. előttük csak a szellemi proletariátus egy részének az érdeke lebeg, míg a többi éhes emberről megfeledkeznek; 3. nem ismerik az állam teherbírásának a határait sem, amely oly arányú alkalmazást, hogy ez által a szellemi proletariátus megszűnjék, nem bír el. Magyarországnak teljesen mindegy, hogy a díjtalan gyakornokok ezrei jogi, technikai vagy gazdatiszti oklevéllel bírnak-e. Az illető technikusként és gazdatisztként is mindegy, hogy az egy-két évi ingyenes szolgálat után elnyerendő s négy-öt évig élvezhető dús 1000 korona segélydíjért*) az államot szolgálja-e, vagy valami magánfelet. Sőt esetleg hátrányára lehet ez a nagy »vívmány«, mert a magánüzemben dolgozó egyénből gyakran lesz gazdag vállalkozó vagy bérlő, de államhivatalnokból sohasem.

Nem arra kell törekednünk, hogy a már amúgy is agyonterhelt és ezerszeresen ostromlott munkaadókra: az államra és a törvényhatóságokra újabb proletárcsoportokat szabadítsunk rá, hanem arra, hogy 1. az állami és municipalis szolgálatról visszatartsuk azokat, akiknek megélhetése és sokkal Productivabb működése más alapokon is biztosítva van; 2. hogy gondoskodjunk újabb, lehetőleg önálló munkaalkalmakról a

* Az utcazseprők napi 3 koronát kapnak.

szellemi foglalkozást üzök számára az állami alkalmaztatáson kívül. Mindkét irány felé ugyanaz a két út vezet: egyik a gazdasági megerősödés és megerősítés, amely azonban oly bonyolult jelenség, hogy mesterséges döntő befolyásolására gondolni sem lehet; a másik az iskolázás kérdése, közelebből megjelölve a felsőoktatás oly irányú átalakítása, amint azt BUDAY és CSERHÁTI is kívánják. A főiskolákat összhangba kell hozni a tényleges gazdasági viszonyokkal. A reformot az egyetemen kell elkezdni. Minden kar számára tegyük lehetővé a gazdasági és socialispolitikai ismeretek necsak névleges, de tényleges elsajátítását. A jogi karon pedig igyekezzünk különösen a közgazdasági és társadalomtudományi szakok olyatén specializálására, mint ez ma a német egyetemen történik. *) Cél legyen az egyetemen is a gyakorlati szellem s a tárgyias ismeretszerzés. Csakis ily módon nyer kellő megértést a hallgató a gyakorlati élet iránt s nyer kellő tudást és kedvet az önálló termelésre, vagy legalább is a gazdasági munkában való részvételre. Igyekeznünk kell ezenkívül olyan specialis főiskolák megteremtésére is, amelyek hivatvák bizonyos, meghatározott irányú szaktudást adni az ifjúságnak. Ennek haszna kettős: positiv, mert új megélhetési alkalmakat nyit meg a magasabb képzettség számára, egyben pedig sokakat elterel a hivatali pályáról. CSERHÁTI igen érdekesen mutatja ki azt, hogy az ipari főiskolák hiánya mily kártékonyán hat az ifjúság pályaválasztására. Szaporítani kell a már meglévő gyakorlati gazdasági iskolák számát, de persze mindig kellő tekintettel a munkaadók részéről kívánt kiképzésre és az alkalmaztatási esélyekre. A budapesti mezőgazdasági főiskolának BUDAY által sürgetett mielőbbi felállítása is ez alá a szempont alá esik. Évről-évre több és több tisztviselőt igényelnek a gazdasági egyesületek és a szövetkezetek. A legújabb kereskedelmi szerződések óta a mezőgazdaság is kezd jövedelmező foglalkozás lenni, úgy hogy 100-200 hold föld belterjes kezelés mellett ma ad annyi jövedelmet, mint a 25-30 évi szolgálat után elérhető hivatali fizetés. És mégis mit látunk? A vagyonos földbirtokosok fiai is jogot végeznek, hivatalt vállálnak, jóllehet könnyen kiszámíthatják az anyagi veszteséget, amely ebből reájuk és gazdaságukra hármaslik. Németországban még az is, akire késő vénységében szállott valamely birtok kezelése, beiratkozik a mezőgazdasági főiskolára rendkívüli hallgatónak. Nem hiszem, hogy ha

*) A közgazdaságtan már nemcsak elméleti és gyakorlati részre oszlik, de külön előadói vannak az agrár-, ipar , kereskedelmi, gyarmatügyi politikának, a közlekedésügynek, biztosításnak, pénzügynek, az ipari, mezőgazdasági socialpolitikának, szövetkezeti ügynek, úgy, hogy mindez az ismeret a főiskolai tanulmányok keretében kényelmesen elsajátítható.

Budapesten, a magyar közműveltség középpontján egy mezőgazdasági főiskola felállíthatnák, ne terelne el egy csomó olyan fiatalembert a hivatalnoki pályáról, akik ezt éppen a kettős irányú tevékenység következtében csak félfoglalkozásnak tekintvén, egész életükön át sem a gazdasági termelésben, sem a hivatalnoki pályán a közepesnél tovább nem jutnak, és nem szeretnének meg velük azt a foglalkozást, amely a sors különös kegye folytán adatott nekik s amelyen működve, többet tehetnek a nemzeti haladásért, mint bármely más téren. Épp így a jogi fakultás és a gazdasági főiskola egyidejű látogatása az évről-évre növekvő jelentőségű gazdasági társadalmi és szövetkezeti alkalmaztatás részére is kiváló erőket nevelne.

Nem szabad természetesen azt sem elfeledni, hogy a gazdagabb (különösen a földbirtokos) osztály fiainak egy része nemcsak kenyérkereseti szempontból lép hivatali pályára, hanem részben azért is, hogy ambícióját, tennivágyását kielégítse és a gazdasági munka mellett fölmaradt bőséges szabadidejét közhasznúan értékesítse. A vármegyei és a ministerialis szolgálat reájuk nézve a politikai pálya előiskolája. Ennek a csoportnak is a modern jóléti és socialis politikai oktatás volna hivatott megmutatni azt a teret, amely a jövőben a közszereplésnek legméltóbb, legtanulságosabb és leghasznosabb előiskolája lesz. A socialis charitativ, szövetkezeti és sok más társadalmi intézmény megfelelő jövedelem híján ma nem tud gondoskodni alkalmas személyzetről, oly hivatalnokokról, akik az alsóbbrendű irodai munkán túl, a magasabb irányító és végrehajtó teendőket ellátnák. Ha főiskolai oktatásunk világosan föltárná az ifjúság előtt a helyzetet, rámutatna arra a korszakalkotó változásra, mely a gazdasági viszonyok fejlődése folytán külföldön a társadalmi és politikai erőviszonyokban végbe ment, ha rámutatna arra a nemes törekvésre és komoly munkára, amelyet a külföld történelmi osztályai PERIKLES és a nagy hellén demokratikus állam többi aristokrata vezetőinek példája nyomán kifejtének, hogy a hagyomány és a magasabb tudás vezetőszerpét ne hatalmi eszközökkel, de a jobb meggyőződésből fakadó önkéntes elismerés útján biztosítsák az alsóbb néposztályok előtt, bizonyára a vagyonilag független s magasabb tevékenység és érvényesülés után vágyó ifjúság is a socialis, egyesületi és szövetkezeti munkában keresné ambíciójának kielégítési eszközét s nem a hivatalnokkodásban, ahol teremtő ereje és önálló munkája folyton a régi gyakorlat szűk korlátaiba ütközik. Főiskolai oktatásunk irányú változása egyben a sokak által annyira felpanaszolt és aggályosnak talált állami beavatkozás legegészségesebb correctivumát: a nem dilettanskodó, de alaposan képzett és részletkérdésekben is az állam lelkiismeretes szabadságával

dolgozó társadalmi munkát megteremténé. Mert ne feledjük: a magyar állam beavatkozása azért oly erős gazdasági és társadalmi téren, mert olyan munkát kénytelen végezni, melyre senki más nem vállalkozik, daczára, hogy ez az alsóbb osztályokra nézve életszükséglet.

A főiskolai oktatás iskolarendszerének és tantervének átalakításával azonban megfelelő belső paedagogiai reformoknak is társulniuk kell, mert a szellemi proletariátus egyik vastag gyökere éppen az egyetem jogi karán észlelhető paedagogiai fonák-ságokban keresi táplálékát. Tagadni nem lehet, hiszen tények bizonyítják, hogy a két tudományegyetem jogi karai oktató intézményekből vizsgáztató intézményekké váltak. A hallgatóknak, sőt a vizsgázóknak 10%-a is alig jár az előadásokra, nagyrészüket az ország minden városában szétszórva ügyvédi irodákban vagy hivatalokban körmöl, kisebb részük pedig élvezi a vagyon által biztosított semmittevés összes előnyeit és hátrányait. Így nevelkedik az igazi szellemi proletariátus, amelynek nemcsak a zsebe, de a feje is üres. Addig, amíg a gazdasági és társadalmi felemelkedésnek egyedüli útja és módja a diplomás pálya volt, antisocialis intézkedés lett volna ezt a látszólagos tanulást korlátozni oly rendszabályok által, melyeknek következménye a tényleges tanulás, előadáshallgatás lett volna. Most azonban, mikor a szellemi foglalkozás anyagiak tekintetében e gazdasági foglalkozás mögé hanyatlott, itt az idő, hogy a magyar művelt élet szempontjából életkérdést képező eme reformot komolyan megvalósítani törekedjünk. Az egyetemi oktatás súlypontja a privatissimumokra és gyakorlatokra helyezendő. Ezek neveljék azokat az erőket, kik a nemzeti közműveltség előbbrevitelében tevékeny részt fognak venni. Ennek a tudományos képzésnek legyen meg a teljes tanítási és tanulási szabadsága. De a felső fokú szakoktatás többi részénél, akár egyetemi, akár akadémiai jellegű legyen is, vegyük elő az angol egyetemek szigorú fegyelmét s hogy úgy mondjam, középiskolás tanrendszerét. A főiskolai tanártól is kívánjunk paedagogiai szakismeretet, azt, hogy ne csak előadni, de tanítani is tudjon.*) A hallgatótól pedig szigorúan követeljük meg, hogy az előadásokat ne csak szorgalmasan látogassa, de azokon szellemileg is együtt dolgozzék a tanárával. A legszigorúbb rendszabályok léptetendők e téren életbe. Az állam, a törvényhatóság még napidíjasnak se alkalmazzon egyetemi hallgatót abszultoriumának elnyerése előtt, és pedig nemcsak azért, mert ezek a

*) A német egyetemeken is, pedig ezek a világ összes főiskolái között a legintenzívebben küzdenek a »t u d o má n y«-egyetem névért, azok a legkitünőbb és leghíresebb professorok, akik a tudomány művelése mellett a tanítás művészetét is kitünően értik! Schmoller, Conrad, stb.

szellemi proletariátushoz tartozó végzett emberek elől veszik el a kenyeret, hanem főleg a hiányos képzettség lehető megakadályozása szempontjából. A vizsgáztatás szigorú mértéke, a kötelező colloquium s ha mindez nem használ, catalogus-olvasás útján kell megszorítani az iskolakerülést s a mulasztókkal szemben a fegyelmi eljárás összes eszközeit alkalmazni kell.

Szinte hallani vélem a felzúdulás moráját ez ellen a »reactios« terv ellen. »A cultura közös kincs, annak forrásait a szegéinek elől épp oly kevésbé szabad elzárni, mint a boldogulás útját.« Az imént láttuk csak, hogy a boldogulásnak ez az útja mily ingoványos és mennyire nem vezet célhoz. A felsőbb osztályba való juthatás elzárásának, a társadalmi kiemelkedés megakadályozásának vádja pedig azért nem érheti ezt a tervet, mert az annak a törekvésnek észszerű folyománya, amely a középosztály megerősödését nem a szellemi, de a gazdasági foglalkozás terén kívánja létrehozni. És ki tagadhatná, hogy a mai egyéni kiemelkedés (szellemi foglalkozás, illetve a diploma révén) egyik gátló akadályát képezi az osztályemelkedés társadalmi folyamatának? Ha az a sok szellemi erő, amely ma diplomájára hivatkozva, 1000 – 1200 koronás kenyérért koldul, a mezőgazdaságban, iparban, kereskedelemben érvényesülne, vajjon hol volna ma Magyarország gazdasági termelése? Erős, képzett, az önálló gazdasági termelés terén tevékeny középosztály a legjobb ellenszere a szellemi proletariátusnak s aki a demokratizmus szent nevében minden áron minden tehetséges fiút a hivatalnoki és szabad szellemi foglalkozást űző pályákra akar terelni, az éppen ezen kívánsága által árulja el leginkább, hogy az »úri és nem úri« foglalkozások tarthatatlan és antidemokratikus eszmekörének a rabja.

Hátra volna még a közműveltség kérdése, amelynek szentelt berkeiből senkit kitiltani nem szabad még azon az áron sem, ha ez által a szellemi proletariátus súlyos társadalmi problémáját megoldhatnók. Csakhogy a cultura és les kenyérkereseti ismeret, ha nem is állanak egymással ellentétben, nem is fődik teljesen egymást. És ahogy a főiskolai hallgató a vizsga számára megtanulhatja a kitézett anyagot az esti órákban, épp oly módon sajátíthatja el ezt az üzletember is az élet számára. Ma már egy sereg szabadtanítási intézmény, könyvtár, folyóirat stb. teszi lehetővé az önképzést azok számára, kik ennek belső szükségességét érzik, a nélkül, hogy tudásukat mindjárt apró pénzre kívánnák felváltani. Ha ezt a törekvést azoknál, akikben megvan a kellő képesség és tehetség a tudományos kutatás terén nemcsak fogyasztók, de termelők gyanánt közreműködni, azzal jutalmazzuk, hogy a minősítő vizsgából tudományos fokozattá emelt doktori mélt-

tóság elnyerését (ezt a ma teljesen hitelvesztett tudományos kitüntetést) megnyitjuk előttük, ezáltal a culturalis szempontnak is teljesen eleget tettünk.

A probléma megoldását egy mondatban lehet összegezni: a magyar szellemi proletariátust az iskolarendszer és a gazdasági (alkalmaztatást) viszonyok össze nem hangzása teremtette meg, a kettőnek összhangbahozatalából kell az orvoslásnak is kiindulnia.

Czétényi.

Falusi szabadoktatás

Nap-nap után szemmel láthatóan emelkedik a szabadoktatás jelentősége. Intézmények alakulnak mindenfelé s a népesség összes rétegeire kiterjesztik munkásságukat. Ez általános fellendüléssel szemben Magyarországon két akadálya van a szabadoktatás nagyobb arányú fejlődésének, tudniillik a falusi népesség mellőzése és az állam féltékeny gyámkodása. Magyarországon alig támadhat gazdasági, társadalmi vagy culturalis mozgalom, máris megjelenik az állam gyámkodó, ellenőrző hatalmával s korlátok közé szorítja az új jelenséget. Valósággal túlteng az állam gyámkodó és ellenőrző tevékenysége, ami a szabadfejlődés természetes akadályát képezi. Az állami tevékenység túlságos kiterjesztése, sem az ország, sem az államhatalom szempontjából nem üdvös. Nem üdvös az ország szempontjából, mert útját állja a természetes fejlődésnek s nem üdvös az államhatalom szempontjából, mert az óriási terhek összeomlással fenyegetik az állami colossust. Az állam gyámkodása számos esetben hasznos, sőt szükséges lehet, mert a kulturintézmények a legritkább esetben gazdaságosak s ezért fenmaradásukat csupán az biztosíthatja, ha az állam segíyezi azokat.

E segíyezés szükségessé teszi ugyan, hogy az állam az intézmény rendeltetését előzetesen megismerje, nem teszi azonban szükségessé, hogy működését állandóan ellenőrizze. Magyarországon pedig az a baj, hogy az államsegélyt állami felügyelet nélkül nem tudják elképzelni. Bőséges példákat nyújthat erre Magyarország könyvtárügye s meg vagyunk róla győződve, hogy mihelyt a szabadoktatás intézményei rendszeres állami támogatásban fognak részesülni, menten állami felügyelet alá kerülnek. Már pedig lehet állami segélyt adni állami felügyelet nélkül is, amint ezt a szabadoktatás terén Dánia és Svédország példái igazolják. Dánia fél millió koronával, Svédország 120 000 koronával segíyezi évenként

szabadoktatási intézményeit s nem tart számot egyik állam sem a felügyeletre.

A magyarországi szabadoktatás fejlődésének másik akadálya, hogy csupán a városi népességgel foglalkozik s egyáltalán nem törődik a falusi népességgel. Pedig a falusi népesség éppen úgy rászorul az iskolai ismeretek továbbfejlesztésére és a hiányos műveltség pótlására, mint a városi népesség. Különösen Magyarországon nagyjelentőségű a falusi szabadoktatás szervezése, mert a nemzetiségi terjeszkedés főtámasza a falu, s ha a magyar cultura kellően érvényre emelkedik a falvakon, akkor elveszti a talaját a nemzetiségi izgatás. Érdekes tünet, hogy a népkönyvtárügy szervezése terén már észrevették, hogy mennyire fontos nemzetiségi területeken a magyar műveltség terjesztése, de olyan szerencsétlenül szervezték a népkönyvtárügyet, hogy a népkönyvtárak nem felelhetnek meg hivatásuknak. Azt a holt anyagot, amit a nemzetiségi területeken elhelyezett népkönyvtárak képviselnek, csupán oly módon lehetne életképessé tenni, ha a szabadoktatás intézményeit fejlesztenők ki mellettük, amelyek a népkönyvtárak culturanyagát feltárnák s a nép érdeklődését reájuk irányítanák.

Főleg a falusi szabadoktatással foglalkozott az 1908. évi április 27-én Dresdenben tartott Deutscher Volkshochschultag, melynek tárgyalásai felette érdekes adatokat tartalmaznak.*)

Dánia szabadoktatási intézményei a falusi népesség számára vannak szervezve s nemzeti célokat szolgáló internatusokkal kapcsolatban működnek. Az intézmények száma 1844/45-től 1905/6-ig 71-re emelkedett, melyek közül 58 magánosoké, 13 pedig egyesületeké. A tanulók száma 1905/6-ban 6689 s ebből csupán 6% városi, a többi falusi.

A svéd intézetek száma 1907-ben 75, 2101 tanulóval. A férfiak télen, a nők nyáron járnak a tanfolyamokra s a tanfolyamok a dánokkal ellentétben, inkább gyakorlatiak.

Az albersdorfi intézet működését, melynek tanulói túlnyomóan parasztszülők gyermekei, bőven ismertette a nevezett congressuson LEMBKE igazgató. A rendszeres tanítás a történelmet, gazdaságtant, törvényismeretet, német helyesírást és fogalmazást, könyvvezetést, természettudományokat és testgyakorlatot öleli fel az albersdorfi intézetben s ezeken kívül hetenként külön előadások is voltak. Az intézetet megfelelő könyvtár és szakgyűjtemények egészítették ki.

A dán intézetek mintájára alakult Ausztriában a Scharping melletti otterbachi intézet, amely főleg a természettudományi és gazdasági ismeretek fejlesztésére van hivatva.

*) Bericht über die Verhandlungen des lit. Deutschen Volkshochschultages. Leipzig: Teubner, 1908. (71 lap.)

Az előadások azonban csupán a vasárnapokra szorítkoztak s az írás, olvasás, számolás stb. tanítása egészen figyelmen kívül maradt. Az előadások hallgatására jutalmak kiosztásával buzdították a hallgatókat s az innsbrucki hadtestparancsnokság a katonai legénységet is kirendelte hallgatókul. A hallgatók száma évenként 2700–3200 között váltakozik.

LEMBKE albersdorfi igazgató külön előadásban méltatta a falusi szabadoktatási szervezetek (Bauernhochschulen) jelentőségét s különösen az albersdorfi intézet eredményeiből meríti előadásához adatait. Albersdorf 1400–1500 lakossal bíró község s az intézetet szállodaépületből alakították át. Az internátus átlag 20 növendéket fogad be egyszerre s az 5 hónapos téli tanfolyam összes költségei 260 márkát tesznek ki, a 3 hónapos nyári tanfolyam pedig csupán 160 márkába kerül. A heti órák száma télen 54, nyáron pedig 60, de a tanítás kizárólag előadás minden vizsgálat nélkül. Az intézet célja az általános műveltség emelése s nem képesít semminemű szakfoglalkozásra.

LAMPA bécsi egyetemi tanár a bécsi főiskolai tanfolyamok falusi működéséről beszélt. A falusi tanfolyamok mindenkor 6 előadásból állottak s a bécsi főiskolai tanfolyam bizalmi emberei voltak hivatva az előadások számára érdeklődést kelteni. Az előadások iránti érdeklődésről tanulságosan számoltak be az előadók s e beszámolók eredményeképpen megállapíthatjuk, hogy az általános tárgyakat szívesebben hallgatják a falusiak.

A világegyetem szerkezete, a földtan, az általános élettan, az őstörténelem a legkedveltebb tárgyak s ezek komoly tudományos ismertetése annál fontosabb a nép számára, mert a könyvpiacot elárasztják olyan munkákkal, melyek e kérdésekkel szakismeretek nélkül foglalkoznak.

Amint az elmondottakból láthatjuk, a szabadoktatás falusi intézményei két irányban fejlődtek. Ausztriában a főiskolai tanfolyamokat (University Extension) vitték ki a falura s ezzel nem csupán a nép tanítását célozzák, hanem az egyetemeken virágzó tudományok számára a nép tiszteletét is biztosítani kívánják. Németországban és a skandináv államokban pedig a falusi nép számára külön intézeteket honosítottak meg, amelyek többnyire internatusokkal állanak összeköttetésben.

A culturának a nép közötti terjesztése óriási fontosságú, mert minél műveltebb a nép, annál kevésbé fenyeget azon veszedelem, hogy a szakszervezetek rabszolgáivá süllyed. Örömmel látjuk a munkásság szakszervezeteit a gazdasági téren, de a cultura terén szabadságot követelünk mindenki számára s tiltakozunk minden néven nevezendő járom ellen.

Fejlődjék Magyarországon is minél erősebb ütemben a szabadtanítás, részesítse áldásaiban nem csupán a városi,

hanem a falusi népességet is s ellensúlyozza a gazdasági alapon keletkezett társadalmi ellentéteket az igazi műveltség amely nem áll osztályok vagy pártok szolgálatában, hanem amelynek egyetlen alapja a tudományos igazság. Ez a műveltség nem lehet meg az emberszeretet nélkül s ennek melege tetőzi be az igazság örök derűjét.

G. A.

Közgazdaság.

Néhány szó a hitbizományokról.

(Hitbizományokról. Pálffy János gróf Végrendelete.
Írta: Králik Lajos. Budapest, Franklin-Társulat, 1909. 70. 1.)

A hitbizomány intézménye nem magyar eredetű; legalább abban az alakjában, melyben napjainkban beszélünk arról. De az ősiség régi keletű volt hazánkban, ahol az adományi rendszerrel kapcsolatosan I. Lajos 1351-dik évi egyetlen törvénye óta mind határozottabb uralma fejlődött ki (1. a 11. §-t). Azóta tudvalevőleg ősi birtokát, kivéve a végső szükség, esetét, senki sem adhatta el. Később fejlődik ki az a tétel, hogy a királyi adományt nyert első szerző – a primus aquisitor – oly jogutódlást állapíthat meg kezdetben, aminőt akar. III. Ferdinánd király, midőn az első hitbizományi létesíti hazánkban, a törvényen kívül jár el ugyan, de voltaképp nem tesz mást, mint az adomány első élvezőjének rendelkezési jogát intézményszerűen állapítja meg.

Így keletkezett 1651-ben a gróf Pálffy Pál két hitbizománya; a senioratus a pozsonyi grófsággal és az első szülöttségi. Az 1651. évi márczius 22-én kelt szokatlanul díszes adománylevélben tudatja vele a király, hogy ősei dicséretes eljárása szerint az ország kiváló, hősi embereit meg akarja jutalmazni. Lapokon keresztül magasztalja a Pálffy családját, mely az urlkodó háznak rendíthetetlen híve volt mindig. Most újból Pálnak adományozza sok faluval együtt a pozsonyi várat, melyet még Rudolf király adott volt gróf Pálffy Miklós-nak. Ezt a várat, mely el nem adható, a család bizonyos tagjai in, ordine senioris örökké elidegeníthetetlenül bírják. Gróf Pálffy Pál utódai még egy primogeniturán alapuló hitbizományt kaptak. Ez a két első magyar fideicommissum, melyeket a maga fejedelmi hatalmával létesít.

A magyar nemzet ezt a joga keretében ismeretlen új intézményt nem ellenezte, hanem tisztelettel fogadta. Nem szólalt fel az ellen senki sem, és az ország teljesen érvényesnek ismerte el a királyi elhatározás folytán életbe lépett későbbi hitbizományokat szintén, melyek ma is fennállanak. Ilyenek az I. Lipót által a Pálffy-családdal női ágon rokon Harrach Károly grófnak 1663-ban és Königsegg Lipót Vilmos grófnak 1681-ben adott hitbizományok. Azok is hű emberei lehettek a királynak: az, hogy külföldiek voltak, nem vétetett figyelembe, hanem ezt az újabb két hitbizományt is tisztelettel fogadták. De ez a király tovább ment atyjánál. Nyilván népszerűsíteni óhajtván ez új intézményt, azt törvénybe foglalta s megalkotta az 1687. évi IX. törvényczikket, az első magyar törvényt, mely elrendeli, hogy ha az első acquisitor végrendeletileg állít hitbizományi és azt a király jóváhagyja, a hitbizományi javak az acquisitionalis tőke erejéig sem zálogba nem adhatók, sem el nem idegeníthetők. A törvény bevezető szavai ennek a rendelkezésnek azt az okát adják, hogy a mágnások lábrakapott féktelen pazarlását kívánja megfékezni. Ez új törvény alapján a király 1687–1723-ig összesen csak három még ma is fennálló hitbizományt hagyott helyben, köztük 1693-ban az Eszterházy Pál herczegét.

A magyarok nem igen folyamodtak hitbizományért, amit meg lehet érteni, ha az akkori állapotokra, Eperjesre és sok más nemzeti sérelemre gondolunk. Ez az első hitbizományi törvény sem hódította meg a vagyonos magyar urakat. Újabb kísérlet következett azért a szóban levő intézmény népszerűsítésére. III. Károly, az utolsó Habsburg-házi király, meghozza az 1723. évi 50-dik t.-czikket és ebben nagyon megkönnyíti a hitbizományok alapítását. Négy rövid szakaszban kimondja, hogy a hitbizományok ezentúl nemcsak végrendeleti úton, hanem hiteles fassiók és királyi adományok révén is állíthatók fel. De a hitelezők kijátszásának megelőzése végett az ilyen elhatározások a megyei gyűléseken kihirdetendők. Azontúl minden nemes – tehát nemcsak mágnás – folyamodhatott hitbizományért. De azok ekkor sem lelkesedtek érte. II. József, a kalapos király, tiz évi uralkodása alatt csak egy hitbizományt ad az indigena gróf Migazzi Kristófnak.

E két törvény képezi a magyar hitbizományi jog alapját, de ez az intézmény egész a legújabb korig voltaképp nem tudott meghonosodni. Ugyanis 1651-től egész 1867-ig, tehát 216 év alatt, összesen 29 ma is fennálló hitbizomány alakult. Népszerűvé nem vált sem a nemesség, sem a jogászok körében. Régi híres jogászaink közül többen, akik az ősiség mellett szólnak róla, nem értik, hogy az tulajdonképp mire való. Mások egyszerűen létesíthetésüket említik fel és csak

exegetice tárgyalják. Az 1790. évi országos küldöttség többsége ellene nyilatkozik, s azt javasolta, hogy a hitbizományok kiváltságos minősége töröltessék el és a hitbizományi javak az ősi javak kategóriájába soroztassanak. A kisebbség nem akarta eltörölni a hitbizományokat, csak számukat kívánta meghatározatni.

A törvényhozás a múlt században kétszer foglalkozott vele behatóbban. Először, midőn az 1825/27. évi országgyűlés egy választmányt küldött ki a majorátusok és senioratusok dolgában. E választmány munkálata azután sok érvet sorol fel a hitbizományok eltörlése mellett, de végre mégis azok fentartását javasolja – némely nemzetségre való tekintettel, de csak úgy, ha 500 jobbágytelekre szoríttatnak.

Az országgyűlés kerületi ülése 1834. évi július hó 12-én foglalkozott a választmány e munkálatával. Deák Ferencz és Kölcsey Ferencz a lehatározottabban a hitbizományok ellen nyilatkoztak. Deák Berzsenyivel szólva azt mondta, hogy most, mikor a nemesség »sybaritismusba merült, letépte fényes nemzeti bélyegét és hazája feldúlt védfalából rak palotát heverő helyének«, nincs ok, miért kelljen a pusztá névnek hazánk kifejlődését, a nemzeti közérdeket szükség nélkül feláldozni. Azért ő a természet rendjével és az igazsággal ellenkező, hazánkra káros fideicommissumok eltörlésére szavaz. Kölcsey Ferencz arra utalva, hogy ez az intézmény a háznépi legszentebb viszonyokat dúlja fel, hogy eltépi a szeretet kötelekeit atya és gyermek, testvér és testvér között, szintén elítéli azt. Nem holt birtokra, de a birtokot gyümölcsötető kezekre van az országnak szüksége. A hitbizomány azért már eredetében bűnös; azt gyökerestől ki kell irtani. Törvényeinket € régi szennytól meg kellene tisztítani.

A választmány javaslatát erre a kerületi ülés, igaz nem nagy többsége, 25 szavazat 22 ellen, elvetette és kimondta, hogy a majorátusok és senioratusok örök időre eltörltessenek.

Ez a szavazás azonban egyszerű kijelentésnél nem volt egyéb. Azóta 75 év múlt el és a hitbizományok rendezésének kérdésével az országgyűlés máig sem foglalkozott komolyan. Most azonban már elérkezett ennek is az ideje. A ma létező 91 hitbizomány nem oly csekélység és ezek legnagyobb része – 62 – 1867 óta jött létre. Területük már 1889-ben 2,313.429 hold.

KRÁLIK LAJOS azt mondja, hogy a vagyonos nemesség lo48-ban mintha nem lett volna megérve a szabadságra. forradalom befejeztével megindult annak eladósodása és pusztulása abból a fényes állásból, melyet az 1848 előtti jognál fogva elfoglalt. A nemességnek nemcsak közép rétege, a nem vagyonosabb része is lesülyedt. Ez a mozzanat változ-

tátott a hitbizomány népszerűtlenségén annak köreiben. Tudták, hogy ez az egész családot nem menti meg, de legalább egy-egy tag révén megmarad annak fényes neve. A közigazgatási jog újabb fejlődése és a főrendiház 1885-ben keresztütvitt reformja a virilismus, által a vagyoni erőnek, ez utóbbi esetben a nagyobb földbirtoknak bizonyos családok kezében különös fontosságot kölcsönzött. Így történt, hogy nagynevű családok a hitbizományosok közé kíváncsoztak. A Károlyi-adnak kétszáz évig nem kellett a hitbizomány, de 1874 után már hatot állítottak fel. Az Andrássyaknak hét bizományuk van jelenleg. A magyar főurak nézete a hitbizományról íme mennyire, megváltozott.

Ily körülmények közt nem közömbös dolog, hogy hitbizományi jogunk milyen. Azelőtt a fejedelemnek tett akármínő szolgálat volt adományozásának alapja. Hiszen 1854-ben a gyászos emlékü br. Haynau Gyula is kapott egyet. A plutokratia telhetetlenségének kielégítésére akkor sem használták fel, de adományozásánál a nemzetnek tett szolgálatokra sem,, vagy legalább nem első sorban voltak tekintettel.

Az újabb időben más a felfogás. Szilágyi Dezső mint igazságügyi miniszter egy nem magyar honos, habár régen itt lakó, gazdag család eziránti kérelmét elutasította, mivel szerinte a hitbizományos urnák magyar hazafinak kell lenni. A Wekerle Sándor első m. miniszter elnöksége alatt kimondta a magyar minisztertanács, hogy hitbizományi ezentúl csak erdőbirtokra engedélyez.

Nagy baj azonban, hogy a felfogásnak eme jelentékeny és üdvös fordulata számára sehol sincs biztosíték. Az adományozás kellékei nincsenek a törvényben megállapítva. Tisztán a király kegyétől függ minden. Teljesen igaza van KRÁLIK LAJOS-nak, hogyha a hitbizomány intézménye fentartatik, aminthogy most hamarjában nem is igen van eltörlésére kilátás, annak törvényes szabályozása múlhatatlanul szükséges. »Elengedhetetlen kellék, hogy ma már csak a haza iránti érdek fejében adhassák a hitbizományi privilégiumot; ami eddig nincs kimondva.« Abbeli véleményéhez azonban, hogy az érdek persze akármilyen kategóriába tartozhat; lehet pusztán személyes áldozatkészség is, egy kis szó fér. Szerintem a hitbizományos családnak a közérdek javára nyújtott áldozataiban a szolgálatkészség és tettek által kimutatott hűsége a nemzet iránt a fődolog. Az, hogy csak jelentékeny vagyon, amely azonban ingókból is állhat, képezheti anyagi alapját, természetes. De nagy kérdés, hogy vajjon örök időkre adományoztassék-e? Mert egy-két valóban érdemes családtag miatt nagy területeket századokra lekötni, különösen, ha ezért még semmit sem kap a közügy a jövőben, nagyon aggályos.

Méltán felmerül az a szempont, melynek KRÁLIK LAJOS is kifejezést ad, hogy »miután a törvény nekik (a hitbizományosoknak) fényes kivételes állást biztosít, úgy élnek-e, amint ezt a privilégium megköveteli?« »Nézzük csak, mondja ő, hol vannak ma nagy törvényhozóink, status férfiaink közt a hitbizományi urak? Hol vannak a hitbizományos urak az ország ministerei, adminisztrátorai közt? Hol vannak tábornokaink sorában?« És hozzátehetné: hol vannak csak a főrendiház tanácsstermeiben és a nemzeti culturalis mozgalmak élén is? KRÁLIK szerint az összbenyomás nem lélekemelő. A vitán kívül áll, hogy a hitbizományos uraknak van valami ideális létjoguk. Ő azt gondolja, hogy az országban levő 91 hitbizományost törvény nyel valami felügyelőbizottság féleiben kellene szervezni, mely a rangszerű (erkölcsileg és politikailag is helyes) életre felügyeljen. Ennek a bizottságnak ő fegyelmi hatóságot is adna. Meg kellene szerinte próbálni, össze lehet-e a nagy urakat ily bizottságba hozni? Hosszabban fejtegeti ezután, hogy a hitbizományokon igen sokszor minő helytelenül gazdálkodnak, hogy a várományosok viselkedése gyakran mily kevésbé dicsérhető, hogy ez az intézmény a családi vonzódás helyett a legellenségesebb indulatot fejleszti ki. E mellett a hitelviszonyokra kártékony befolyást gyakorol, amire saját ügyvédi gyakorlatából hoz fel példákat. Tehát ez az intézmény, úgy, ahogy van, nálunk sem vált be. Annak törvényes úton való és lélektani alapon felépülő tüzetes szabályozása immár halaszthatatlan már közgazdasági szempontból is. Hiszen az, ha erdőbirtokok az ország határszélein köttetnek le, nem baj, ellenben a szaporodó népesség sík területein az a közveszély jellegével bírhat. Minden tekintetben a közérdek szempontjából kell tehát a hitbizományi jogot átalakítani. És KRÁLIK LAJOS e részben sok figyelemre méltó támpontot lát az 1907-ben elhunyt gróf Pálffy János 1908. évi június hó 3-án kihirdetett végrendeletében, melyben ő hitbizomány alapításának keresztülvitelét mondja utolsó megokolt kívánásának. Hogy ezt teljesítsék, fejedelmi áldozatkészséget tanúsít a magyar nemzet közművelődési érdekeivel szemben. Ő abból a nézetből indul ki, hogy manapság a hitbizomány alapítója a hazának tegyen nagy szolgálatokat. Szolgáltatta életében a közügyet is. Volt áldozatkész, igen bőkezű főispánja Pozsony vármegyének. Nem tett a fejedelemnek a nemzetre nézve még csak egyoldalú vagy gyanús szolgálatokat sem. Nem nevelkedett a királyi kegy sugaraiban, hanem a nagy visszavonás idejében az alkotmány visszaállítása előtt birtokán élt, de sokat utazott s tudományos és művészeti hajlamainak tett eleget, vagyónát pedig hosszú nőtlen élete alatt megtízszerezte.

E magyar főúr 1890-ben egy iskolai ösztöndíj-alapítványt tett. Ennek okmányában így nyilatkozik: »úgy voltam és vagyok meggyőződve, hogy a magyar államnak, mint ilyenek feltétlenül szüksége van arra, miszerint a törzsét képező magyar középosztály fentartassék és mindinkább gyarapítva erősbítettessék.« Ennek a magyar középosztálynak fiai részére valláskülönbőség nélkül $1\frac{3}{4}$ millió korona értékű birtokot hagy, hogy 700 és 1000 koronás ösztöndíjakat kaphassanak a közép- és főiskolákon folytatandó tanulmányaikhoz. Mintegy 50-60 tanuló kaphatna ilyen, egy nemzedék alatt tehát 1800. E mellett gondoskodik a középiskolai tanárok számára remek üdülőhelyről egy gyönyörű birtokán. Ennek az alapítványnak birtokai $3\frac{1}{2}$ millióra becsültetnek, mert szerinte »a középosztály nevelésén és felemelésén kell dolgoznunk, ha hazánkat boldoggá akarjuk tenni.«

Ezen alapítványai szellemében végrendelete még további 5-6 millió értékű alapítványt tesz a főiskolákat végzett oly jeles tehetségű ifjak részére, akik 4000-6000 korona segéllyel évenként külföldi főiskolákon, műhelyekben és gyárakban magukat a magasb igényeknek is megfelelő módon ki képezni akarják. Ilyen ösztöndíj 15-20 maradt utána.

Továbbá egy nagy vagyont érő képtárt, 178 eredeti classicus műfestsményt, hagyományoz a nemzetnek. Vidéki és városi palotái berendezésének museumként való megtekintését biztosítja a műkedvelő közönség részére. Ezenkívül több millió értékű más közhasznú alapítványokat tesz. Ezek révén Budapest számottevő művészi várossá lesz. Pálffy János gróf alapítványainak Amerikában igen, de Európában alig van párjuk. Ilyen szellem hatja át öt nagy hitbizományát is, melyek által ez intézmény átalakítására hatalmas lökést adott.

Egy második koridősbégi hitbizományt létesít a Pálffy-család második legidősb tagja számára. Ezenkívül négy majorátust. A prosenioratus birtokainak értékét 16 millió koronára teszik. De ennek élvezete nem egy, hanem a két legidősb tagnak jut. Azonkívül a szegényebb Pálffy-grófnők is igen szépen kieszelt segélyt kapnak belőle. És pedig nem egy pár, hanem 30-40 részére van fedezet Gondoskodott megfelelő hozományok gyűjtéséről is. Végül a szegény Pálffy-grófo 4000-8000 koronára emelkedő nevelési ösztöndíjat kapnak.

A négy elsőszülöttségi hitbizomány birtokainak terjedelme 47.500 m. hold. Magszakadás esetében itt is sok oly intézkedést tesz, mely családi érzékéről tanúskodik. A hitbizományok által nyújtott előnyöket a családi tanács adja, de folyományoknak van helye a hitbizományi hatósághoz. Pálffy János gróf családját előkelő, anyagilag független, de rendesen gazdálkodó, művelt, tanult, képzett, hazafias és közszolgálatokra képes családnak kívánja beláthatatlan időnkig. Nem egy

nagy úr élvezi hagyatékát, hanem 40-60 jól nevelt fiú és leány.

Ma a hitbizományok csak a családi név fenmaradását, a Pálffy János gróféi a jeles családot vannak hivatva biztosítani, melyből a haza és emberiség szolgálatára való jeles, sőt nagy emberek kerülhetnek ki. Jól mondja KRÁLIK LAJOS, hogy nincs család, melyről így gondoskodtak volna, de alig is volt ember, aki a családja iránti kötelességeket oly nemesen, oly előrelátással és hazafiasán teljesítette volna, mint ez az örökhagyó. És mindehhez járul, hogy hitbizományai 54.000 holdnyi területének legnagyobb része erdő, mely éppen ilyen kötött birtokokra való és erdőhatósági felügyelet alatt áll.

Legjobb volna, ha minden erdő az államé lenne, de ha ez nem lehetséges, legyen ilyformán megkötve. A hitbizományos azt nem adhatja, nem pazarolhatja el, hanem rendeltetése, hogy erdőit 60-100 évig híven ápolja és fentartsa, mi alatt az zavartalanul folyton nő a birtokos és az ország javára.

Új rendelkezés e végrendeletben az, hogy a hitbizományosok tartalékalapot tartoznak gyűjteni egész addig, míg annak értéke meg nem üti a vagyon értékét, ami ma körülbelül 50 millió korona. A takarékoskodást örökösinek a rendes formában nem hagyhatta meg, hát ilyen alakban kényszeríti őket a gazdaságos eljárásra.

Gondoskodik végre arról is, hogy rendelkezései valóban foganatosíttassanak. A hitbizományi gondnok nem lehet családtag, hanem azt a régi magyar középosztályhoz tartozott családok ivadékaiból kell választani.

KRÁLIK LAJOS szerint ez a végrendelet egy nagy kiáltvány, mely azt hirdeti, hogy szeresd hazádat és áldozál érte. Szeresd családodat, de okosan, igazságosan és nemesen, szeresd birtokodat és gondoztasd. Az osztálykülönbségek fölé emelkedjél és az arisztokratia megújulására a demokratikus elv felhasználásával hass. Terjeszd a műveltséget és észszerű gazdálkodást.

KRÁLIK LAJOS most elemzett műve kis terjedelmű és nem lép fel más tekintetben sem nagy igényekkel. Ő azt írta egy hozzám intézett magánlevelében, hogy tárczacikkszerűen van tartva. Én ennél sokkal többre becsülöm azt és úgy vélekedem, hogy könyvének megírása és közzététele által a Magyar hitbizományi jog fejlődésének határozottan érdemes szolgálatot tett. Tartalmának bővebb ismertetése által én csak azt kívántam előmozdítani.

Gaal Jenő.

Új nemzetgazdaságtani rendszer.

(Dr. G. Ruhland: System der politischen Ökonomie ez. könyvéről.)

Néhány hónappal ezelőtt egy figyelemre méltó munka kellett feltűnést a berlini könyvpiaczon. Ez a munka, amelynek első kötete 1903-ban, második kötete pedig 1906-ban jelent meg, a nemrég kiadott harmadik kötetével vált újra aktuálissá és adott alkalmat arra, hogy a bíráló újból és-részletesen foglalkozzék vele. Címe: System der politischen Ökonomie, szerzője pedig DR. G. RUHLAND, a nemrég nálunk is járt kiváló svájci tanár.

Aki ezt a három kötetet figyelmesen elolvassa, az egyrészt egy hatalmas theoretikus elme munkájában foggyönyörködni, másrészt azonban egy sajtóságos fölfedezésre kell hogy jusson. Tapasztalni fogja ugyanis, hogy ez a kiváló nemzetgazda aki a nálunk szélében reactiós jelleggel vádolt agrarismusnak egyik lelelkesebb előharczosa, méltán sorolható azok közé, akik korunkban legtöbbet tettek az igazi socialis haladás érdekében. Az ő eszméi, az ő gyakorlati elvei korántsem felforgatók, de megszívlelendők és alkalmasak socialis sebeink gyógyítására. Nem új alapokon akarja ő felépíteni a jövő társadalmát, hanem a régi kipróbált törzsnek fattyúhajtásait akarja csupán lenyesni, hogy helyükön új, egészséges rügyek fakadjanak.

Rendszerének alapját egy valóban érdekes megfontolás képezi. RUHLAND ugyanis a nemzetek romlásának okát a kereskedelem és iparnak a mezőgazdaság hátrányában való ama túltengésében látja, amely legjobban Angliában, de ujabban már Németországban is észlelhető. Hogy ezt a betegséget alaposan megismerjük, ahhoz a modern nemzetgazdaságtan vizsgálódási módszereit nem tartja alkalmasnak. Szerinte nem elégséges a modern népek gazdaságának történetét tanulmányoznunk, hanem meg kell vizsgálnunk ezenkívül »ama néphullámokat is, amelyek a történelem bonczasztalán fekszenek.« A társadalmi gazdaságtan, mely eddig csupán »a nemzetgazdasági jelenségek tana« volt, ezután »az egészséges és beteg nemzettest tana« kell, hogy legyen. Egészséges a nemzettest, ha »a kenyérhez szükséges gabona és a tömegesen termelt legfontosabb nyersanyagok beszerzése, továbbá a legfontosabb tömegtermelvények kelete »az á l l a m i h a t á r o k o n belül van biztosítva.« »Ezen n o r m a l i s n e m z e t g a z d a s á g i v i s z o n y o k h o z tartozik még jelentékeny uralma a középosztálynak, mely termelési eszközeinek tulajdonosa és elég jómódú ahhoz, hogy a termelés folya-

mata alatt maga tartsa fenn magát.« Ily körülmények között RUHLAND szerint »a népmozgalom lépést tart az élelmiszerek szaporodásával. Itt nincs se tőke, sem kamat, sem pedig földjára-
járadék!«

Ámde beteg lesz a nemzettest, »ha ezen normális nemzetgazdasági viszonyokat a tőke jelentékeny terjeszkedése és uralma megzavarja.« »A tőke kisajátítja a vagyontalan munkát és a termőföldet és a nemzeti termelésnek eddig osztatlan eredménye tőkekamat, munkabér és földjára-
járadékra oszlik. A proletariátusnál határozottan észlelhető a MAURAUS-féle túlszorodási irányzat, amely annál veszedelmesebb, mert az üzérkedő tőke uralma nemzetközi munkamegosztáshoz vezet és így a nemzetgazdaság jóléte az egész földkerekség bonyolult gazdasági viszonyainak függvénye lesz. Miután azonban a világgazdaságot időszakonként visszatérő válságok szokták megzavarni, ezek alatt a nemzet ártatlan magángazdaságai is súlyosan szenvednek az állam engedékenysége, bűne miatt.

»Itt tehát – mondja RUHLAND – a mentésnek csupán egy módja lehetséges: térjünk vissza a normális nemzetgazdasági viszonyokhoz U

Íme röviden vázoltuk RUHLAND rendszerének elméleti alapjait, amelyekről már itt ki kell jelentenünk, hogy azokat általánosságban helyeseknek tartjuk. Nem fogadhatjuk ugyan el azt a szigorú bírálatot, amelylyel a kitűnő író a nemzetgazdaságtan használatos módszereit sújtja, sem pedig azt a czélt, amelyet ezen tudománynak kitűz. Amint ugyanis KLEINWÄCHTER igen helyesen jegyzi meg, a nemzetgazdaságtan egyrészt eddig is törekedett orvosolni a társadalmi és gazdasági bajokat másrészt azonban a már letűnt népek gazdaságának történetéből nyert tanulságok csak nagy ritkán alkalmasak arra, hogy azokra gyakorlati socialpolitikai elveket építsünk fel. Mindamelllett újólag ki kell jelentenünk, hogy RUHLAND ezen módszerével néhány igen helyes eredményre jutott.

Tény, hogy socialis bajaink legnagyobb részét a spekuláló tőke túltengése okozta. Az is tény, hogy a tőke túltengésének eme térfoglalása más oldalról nézve nem egyéb, mint az ipar és kereskedelem térfoglalása a mezőgazdaság hátrányára. Eddig tehát feltétlenül el kell fogadnunk RUHLAND tételeit.

Ezen helyes alapból azonban RUHLAND igen helytelen következtetésre jut akkor, amikor felépíti az egészséges és a beteg nemzettest meghatározását. Nézetünk szerint ugyanis lehetetlen a huszadik században oly államot elképzelni, amelyben az összes tömegszükségleteket a nemzetgazdasági termelés látná el. Világos, hogy például Anglia nem lehet el gabona-bevitel nélkül s hogy Magyarország sohasem fog a tömeges fogyasztás számára elegendő rizst termelni. Föltéve azonban,

hogy egy ilyen állam elképzelhető, úgy a következő eredményekre kell jutnunk.

Ha valamely modern nemzet összes tömegszükségleteit saját erejéből elégíti ki, úgy a magasabb műveltséggel járó és szükségletté vált ipari terményeket vagy magának kell ugyancsak előállítania, vagy le kell azokról mondania, vagy pedig oly államoktól kell azokat beszereznie, amelyek a kérdéses iparcikkekből saját szükségletük méretein túl, kivételre termelnek. Az első eset ma phsyikai lehetetlenség, mert hisz. nem képzelhetünk el olyan államot, amely lakosságának évezredekén át kialakult összes szükségleteit saját erejéből tudná kielégíteni. A második eset annyit jelentene, mint lemondani ama culturalis kincsekről, amelyeket az emberi elme, az emberi energia évezredek nehéz munkájával felhalmozott. Ez viszont az emberi természettel, az emberi lét legfőbb céljával ellenkezik. A harmadik eset végül odavezet, hogy az egészséges nemzettestnek létezéséhez legalább egy beteg nemzettestre van szüksége. Ez azonban minden társadalmi erkölccsel ellenkezik.

RUHLAND-nak ez a sarkalatos tévedése a modern nemzetgazdasági írók egy közös hibájából ered. Ezek a jeles írók ugyanis belátták, hogy a deductiv módszer nem elégséges és nem mindig alkalmas a gazdasági jelenségek vizsgálatára. Mikor azonban a régi irányzattal szakítva a történeti módszert kezdték alkalmazni, nem vették észre, hogy a rendelkezésükre álló sovány empíriákra még nem lehet egy teljesen átfogó absolut nemzetgazdaságiam rendszert felépíteni. így történt azután, hogy a legtöbben közülük helyes alapból kiindulva helyes módszerrel a leghelytelenebb eredményekre jutottak. Nézetünk szerint ez a MARX rendszerének eredendő hibája is.

Visszatérve azonban RUHLAND-ra, meg kell adnunk, hogy az ő elméletében nagyon értékes elemek is rejlenek. Nem vitatható el például ama tétel igazsága, miszerint boldog az az ország, mely a legfontosabb tömegcikkeket maga állítja elő. És viszont jaj annak a nemzetnek, mely televény földjét az üzérkedő iparnak és kereskedelemnek engedte át.

Ez a két tétel a legmegszívlelendőbb a kitűnő tanár munkájában, amelynek értékes része különben is ott kezdődik, ahol a ködös elméleteket elhagyva a gyakorlati gazdasági politika számára tűz ki elveket.

Kitűnő például, »a beteg nemzettest« jellemzése, mely nem egyéb mint szocialis sebeink kimerítő felsorolása. És kitűnőek azok a panaceák, amelyeket alkalmasaknak tart a sebek gyógyítására.

Ha a népelet minden beteges tünete, – úgymond – a capitalismusra vezethető vissza, ha ezen capitalismus lényege

a nyilvánvaló többletérték elsajátításban rejlik, úgy kóros nemzetgazdasági állapotaink gyógyulása csupán ezen értéktöbblet szerződésszerű elsajátításának teljes megszüntetésével érhető el.«

A capitalismus legyőzésére szolgáló intézkedések alapelve már most szerinte a következő: »Minden olyan szerződésből, amelynek alapján szolgáltatás és ellenszolgáltatás nem megfelelő, a károsult fél az értéktöbblet iránti igényét keresettel érvényesítheti ... A szolgáltatás és ellenszolgáltatás egyenértékűségének megállapítására nézve pénzszolgáltatásnál a szokásos kamatláb, árukánál és ingatlanoknál pedig az átlagos előállítási, illetőleg beszerzési költség irányadó.«

A kereslet és kínálat összeegyeztetésére RUHLAND syndicusok törvényhozási alakítását javasolja Továbbá lehetővé kívánja tenni, hogy a bérmunkás önálló iparüzővé emelkedhessek. Végül pedig arra az eredményre jut, hogy »a javak forgalmának az egyenérték szerint való rendezése, valamint a nemzettagok összhangzatos fejlődésének biztosítása csupán a magánhitel és magánbiztosítás megszüntetése és az összes pénzintézeteknek nemzeti syndicatussá való egyesítése útján képzelhető.«

Lehetetlen egyébként e cikk keretein belül a könyv emez érdekes részleteivel egyenként foglalkoznunk. Hiszen minden egyes gondolat megérdemli, hogy önálló értekezésben tárgyaljuk. Mi csupán általánosságban akarjuk emez igen érdekes munkára a figyelmet felhívni.

Riesz Sándor.

Társadalmi politika.

A munkásbiztosítási törvény reformja.

Alig iktatták törvénybe a munkásbiztosítás ügyét, mintha láthatatlan szellemek izgatták volna a lelkeket: az új rend ellen valóságos izgatás indult meg. A munkások alamizsnatörvénynek nevezték, a nagyvállalatok az administratív nehézségeket támadták, a kisiparosok még ki sem rótt és nem is ismert terhek ellen lázongtak. Mindez érhető azok előtt, akik a munkásbiztosítás ügyével behatóan foglalkoztak. Hiszen ezek a jelenségek ugyanazon gyermekbetegségek tünetei voltak, melyeken a munkásbiztosítás ügye a fejlett műveltségű Németországban is átment. Annál természetesebbnek kell ezeket találni nálunk, ahol a törvény tényleg megelőzi általános

műveltségi állapotunk fejlődését. A hozzáértők előtt tehát éppen nem volt csodálatos, sem kétségbeejtő az az általános izgalom, mely a törvénynek életbelépésekor keletkezett, annál kevésbé, mert a törvény azonnali életbeléptetése annak végrehajtását sokszorosán megnehezítette és oly átmeneti nehézségeket is okozott, melyek egyébként elkerülhetők lettek volna, de melyeknek múlt jellege szembetűnő volt s melyek – bár csak részben – máris kiküszöbölődtek.

Annál meglepőbb volt, hogy a képviselőházban egyesek magukévá tették a pillanatnyi elégedetlenséget s akik tegnap tapsolva fogadták el a törvényt, melylyel a socialis biztosítás terén egész Európát megelőzni vélték, ma, mint friss sütetű »szakértői« az ügynek, annak sürgős reformját követelik és hogy nem eredménytelenül, azt az illetékes köröknek a képviselőházban tett nyilatkozatai és egy napilap révén közzétett novella-tervezet is mutatja. A közzétett novelláról ugyan kijelentetett, hogy az csak előadói tervezet, mégis az ügy, melyet érint, sokkal fontosabb, semhogy mellőzni lehetne munkásbiztosításunk codificatiójának tárgyas bírálatát.

A novella tervezete azt igazolja, hogy a sürgetett reform nem szakembereknek az ügy érdemét illető bírálatát követi, hanem politikai befolyásokon alapul, amennyiben kizárólag a jelenleg önkormányzati alapon szervezett intézménynek erősen bürokratikus átalakítását kívánja, különösen annak irányításában résztvevő munkásság érvényesülésének erős megszorításával.

Önkénytelenül tolul fel a kérdés, vajjon tényleg oly hibás-e a törvény, hogy az, végrehajtásának még be nem fejezett állapotában is már javításra szorul; másrészt, hogy ha bajok vannak, orvoslásuk módja helyesen van-e contemplálva.

Hogy bajok és nehézségek vannak, ezt tagadni balgaság volna. De azt is balgaság állítani, hogy ezek a bajok az intézménynek önkormányzati szervezetéből folynak. Hiszen aki csak némileg is figyelemmel kísérte az elmúlt másfél év történetét, az meggyőződhetett, hogy a munkásbiztosító pénztárak önkormányzata az eddigiekhez képest az új törvényben máris nemcsak hogy lényeges megszorítást szenvedett, hanem a végrehajtás során eddig nem is érvényesülhetett, mert a törvény gyér önkormányzati életét is falánk molochként emésztette fel az állami legfőbb felügyeleti hatóságnak, a munkásbiztosítási hivatalnak mindent felölelő tevékenysége.

De ettől eltekintve is, amíg, mint említettük, a törvény teljes végrehajtása befejezve nincs és a munkásbiztosító pénztárak az új törvény rendelkezéseinek megfelelőleg át nem alakultak, addig legalább is időelőtti az önkormányzat csődjéről beszélni. Ma tehát tárgyilagosan nem indokolható a tör-

vénynek olyan reformja, mely az önkormányzati tevékenységet csorbítja, annál kevésbé, mert a külföld és első sorban Németország nagyszerű eredményei mind az önkormányzati alapon álló intézmények tevékenységét dicsérik s mert nagyon igaz volt és van az 1907. évi XIX. t.-cikk törvényjavaslati indokolásának, úgy a javaslat tárgyalásakor a vitát vezető minister és államtitkára nyilatkozatának, melyekkel a munkásbiztosítás ügyének önkormányzati jellegét, mint sarkalatos követelményt hangsúlyozták.

A novella tervezete szerint a munkásbiztosító pénztárak önkormányzati jellege, talán észrevétlenül is, erős csorbulást szenved. A novellának az a javaslata, hogy a pénztárak összes személyzete állami kinevezés alá esik, kétségtelenül a pénztárak önkormányzati jellegének teljes elhalására vezet. Ezt nagyon jól tudják Magyarországon, ahol egy fél emberöltőn át folytatott küzdelem után még az elvet is kitörölték a törvénykönyvből, hogy a közigazgatás államosíttassék és a megyei tisztviselők állami kinevezés alá essenek, azon biztos tudatban, hogy kinevezett tisztviselők mellett az önkormányzat fája kiszárad. Ugyanez áll nemcsak a munkásbiztosító pénztárakra, hanem minden önkormányzati szervezetre is. A választási eljárás örömei, izgalmi, a velük járó befolyás az, mely az érdeklődést az intézmény iránt ébren tartja. Bizonyos, hogy a választási eljárás is visszaélésekre vezethet, ámbár a választási esélyeket a pártok változó erőviszonyai könnyebben egyensúlyozzák, mint a kinevezés eredményeit. Ha a választási rendszer visszaélésekre vezet: azokat orvosolni kell, jogosulatlan szempontok érvényesülését meg kell akadályozni, de nem kell magát a választási rendszert a maga egészében megsemmisíteni, mert ez teljes bizonyossággal az önkormányzat elhalására vezet, pedig ennek szükségességét még a reform bejelentésekor is nyomatékosan hangsúlyozták.

A kérdésnek a novellatervezetben foglalt megoldását tehát igen szerencsétlennek kell tartani mindazoknak, kik a kérdések lényegét vizsgálják és felületes tünetek által magukat tévútra vezetni nem engedik.

Ha voltak és vannak, aminthogy tényleg vannak visszás helyzetek a pénztárak tisztikarának választásaiból eredőleg, ezért nem a választási rendszert kell megbolygatni, mely a pénztárak önkormányzati tevékenységének életet ad, mert a kinevezés mindig nélkülözni fogja azt a bizalmi és erkölcsi támasztékot, amit egy választás nagy többségű eredménye a tisztviselőnek nyújtani képes. Ha tehát választások olykor-olykor meg nem felelő eredményt hoznak létre: akkor ezek ellen kell megfelelő szabályokat alkotni és eljárást alkalmazni, nem pedig a pénztáraknak már-már rendes kerékvágásba jutó gesz igazgatási rendszerét megváltoztatni.

Bár ezek a dolgok kicsinységeknek látszanak, a dolgot ismerő azok mély jelentőségét méltányolni fogja. Felületes szemlélődésre alig is lehet elképzelni, hogy az a körülmény, hogy az intézmény alkalmazottai milyen rendszer szerint nyerik el alkalmaztatásukat, mélyreható befolyással legyen annak egész működésére. Pedig úgy vélem, hogy úgy van. Zöld asztal mellett kiesztelt elveket gyakran csekélységek, gyakran politikai momentumok képesek halomra dönteni. Ha nem is állana meg tárgyias következtetésünk, mégis bizonyos, hogy a pénztárak keretébe tartozó kereken millió főre rúgó biztosított tag, legalább is azok túlnyomó többsége, ezt a felfogást tenné magáévá; és úgy tekintené, úgy érezné, hogy az új rendszer és filléreivel való hozzájárulással fentartott intézményben való befolyásának teljes kiküszöbölését célozza. Ennek pedig messzemenő következményei vannak. Mihelyt a munkások idegenül érzik magukat a pénztárakban, megszűnik minden kötelék, mely őket a pénztárak anyagi egyensúlyához kösse, hanem azt egyszerűen egy olyan »kasszának« nézik, mely nem az övék, hanem mindenkié, vagy ami még rosszabb senkié, s ami csak arra való, hogy abból mindenki annyit meríthessen amennyit tud – nem amennyire igénye van. A munkásoknak ez a passiv resistantiája pedig éppen elég a pénztárak olyan anyagi megterheléséhez, melyet kétséges, hogy kitartani képesek lesznek-e. Hiszen ha csak 10%-nyival emelik igényeiket, elpalástolások révén, amit ily mozgékony elemnél alig lehet ellenőrizni, máris évi 2 milliót meghaladó tehertöbbletet okoznak a pénztáraknak! Ennek a laikusok előtt csekélynek látszó kérdésnek tehát nagyfontosságú gyakorlati következményei vannak, amivel mindenki, aki csak egy kevésbé ismeri a nagy tömegek pszichológiáját, tisztában lehet. A biztosításra kötelezettek milliónyi tömege előtt sohasem lesz érthető, hogy kizáratnak annak az intézménynek a vezetéséből, melynek fentartásához évenként kereken 10 millió koronával járulnak, annál kevésbbé, mert ezt a befolyást eddig: törvényes alapon bírták.

Elégé világos immár, hogy a novella tervezetének ez irányban való intézkedései a gyakorlati követelményeknek semmiképpen sem felelnek meg, s nagyon kívánatos az ügy érdekében, hogy a hivatalos tárgyalások rendjén az előadói tévezett módosulást szenvedjen.

Ez annál is inkább kívánatos, mert nemcsak az orvos-szert találom czelszerűtlennek, de a bajok alapvető okait is másban keresem mint főleg az érintett szervezeti és személyzeti kérdésekben.

Ha van hiba, mely gyakorlati nehézségeket okoz, úgy az abban van, hogy a munkásbiztosítási törvénynek javaslatában foglalt azon a l a p v e t ő elvi rendelkezést, mely a

betegsegélyezés és balesetbiztosítás igazgatását teljesen egységessé tette, erősen megbolygatták avval, hogy a baleset esetére való biztosítás körét – eltérőleg az eredeti javaslattól – másképp állapították meg, mint a betegség esetére való biztosítás körét. Ezzel a javaslat alapvető eszméje van megtámadva. A betegség és baleset esetére való biztosítás biztosítási szempontból teljesen önálló üzletágak, ezeket csak úgy lehet célszerűen egy szervezet által ellátatni, ha az adminisztratív egyesítés az egész vonalon érvényesül s így az igazgatási költségekben lényeges megtakarítás érhető el. Ezt azonban lehetetlenné teszi, hogy a két biztosítási ág köre egymástól különböző, ami új nyilvántartásokat, statisztikákat stb. tesz szükségessé, és az adminisztratív egyesítés előnyeit lényegesen lecsökkenti. Ezt tetézte az eredeti javaslatnak olyan módosítása, mely meghatározta, hogy a kisipar a betegsegítő-üzletágban csak 2%-os járulékkal terhelhető meg, holott mindenki előtt aki csak némileg is tájékozott volt a dolgokban, teljesen világosan állott, hogy a 2%-os járulékkulcs mellett a törvényben előírt minimalis segélyek, melyek a családtagok gyógyellátását is felölelik, fejletlen iparunk alacsony munkabérei mellett nem fedezhetők. Így is van. Szükséges volt tehát a nagyipar terhét egy egész százalékkal emelni, ami, ha nem is a munkaadók, de az egyenlő keresetű munkások szempontjából vastag igazságtalanság. De ezen felül még újabb nyilvántartásokat tesz szükségessé, és a törvényjavaslat eredeti conceptioját: az adminisztratív egyesítést teljesen megdönti. Ezek az alapvető bajok, ezeken kell segíteni a javaslat eredeti rendelkezéseinek visszaállításával! Ez fogja lehetővé tenni, hogy az administratio gyors, olcsó, pontos legyen – míg ma a bajok túlnyomó részének éppen az adminisztratív nehézségek az okai, melyeken a pénztárak bureaukratisálásával segíteni nem lehet.

Jól tudom, hogy mindkét rendbeli módosításnak az volt az oka, hogy a kisipar terhei könnyíttessenek. De hát sikerült-e ez? Merem mondani, hogy nem. A 2%-os járulékkulcs fel van emelve a napibérosztályzatok új megállapítása által, a balesetbiztosítás körébe bevont kisipari alkalmazottak után pedig 3 K-ban megállapított fix díj, magasabban van számítva, mint azt az illető üzemek kockázata indokolná, amellel azzal az igazságtalansággal jár, hogy a kiskockázatú kárpítő mester éppen olyan terhet visel, mint pl. egy kovács. Ha tehát a kisiparon méltányosan akarunk segíteni, anélkül, hogy^a pénztárak szervezeti egységét megbontani kívánnók, önként kínálkozik az a megoldás, hogy a betegsegítő járulékok mértéke tekintetében felállított korlát elhagyassék, és ennek fejében a kisipar baleseti terhei az állam terhére vállaltassanak át. Evvel a megoldással valószínűleg átlagosan 2½%-os

járadékkulccsal fedezni lehetne a betegégyezés terheit, de a 3%-os kulcs minden esetre oly bő forrásokat nyitna meg, melyekkel a biztosítottak nagy tömegének közegészségügyi viszonyait alapvetően meg lehetne javítani. Az államkincstárra pedig elenyésző teher háromolnék, ha a kisiparosok helyett nem a fejenkinti fix 3 K-s hozzájárulást térítené meg a pénztár számára, hanem a tényleges költségeket, ami ennél lényegesen kevesebb. A pénztárak pedig felszabadulnának a különféle üzletágak párhuzamos igazgatásának terhetől.

Sőt nemcsak az eredeti javaslatra való visszatérés szükséges, hanem még messzebb kell menni és az adminisztratív egyesítés kiterjesztendő volna a jelenleg külön működő Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztárra is. Kicsiny ország, szegény nemzet vagyunk, igazán nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy kétféle országos szervezetet fizessünk egy cél szolgálatában. A két szerv egybeolvasztását az is parancsolólag követeli, hogy fejletlen ipari viszonyaink mellett a biztosítottak nagy száma nyári foglalkozásuknál fogva a cselédpénztárba, téli foglalkozásuknál fogva a munkásbiztosító pénztárba volna felveendő, ami újlagos kezelési nehézségeket és igazságtalan teherátolódásokat okoz. Emellett ez volna az egyedül lehetséges módja a rokkantbiztosítás fokozatos kifejlesztésének, mely a cselédpénztár keretében máris, bár nagy óvatossággal, de viszonyainkhoz mért megoldást talált, amelynek az ipari munkásokra való kiterjesztése, mint köztudomású, csak állampénzügyi okok miatt késik. Ez a kiterjesztés ebben az alakban ugyan nem oldaná meg végleg a kérdést, de a legalkalmasabb bevezető volna a végleges megoldás megérleléséhez.

Nem lehet egyetlen komoly és tárgyias érvet ez ellen felhozni. Nem is tárgyias okokon múlik ezek megvalósulása, hanem a szakministerek azon természetes törekvésén, hogy ki-ki saját tárczája körében alkosson maradandót. De ennek döntő tényezőnek lenni mégsem szabad. A biztosítás, és nevezetesen a kötelező socialis biztosítás tárgyi természeténél fogva sem a földművelés, sem az ipar és kereskedelem körébe nem tartozik, hanem önálló ügyág természetével bír és az állami tevékenységet folyton fokozódó szintérben veszi igénybe. Látjuk, hogy ahol a socialis biztosítás ügye s evvel kapcsolatosan általában a munkáskérdés megoldására irányuló köztevékenység nagyobb lendületet vett: külön ügyággá alakult át. Legutóbb Ausztriában is felállították a munkaügyi ministeriumot. Erre nálunk is előbb-utóbb szükség lesz. Az ipartörvény tervezete annyi socialis tevékenységet ró ismét az államra, hogy önként vetődik fel az eszme egy munkaügyi ministerium létesítésére, melynek keretébe tartoznék a munkásbiztosítás ügye is. Az állam ezen ügyág adminisztrálására és

a pénztárak támogatására közvetlenül és közvetve, úgyszintén a *pénztárak*, már ma is közel 3 millió koronát áldoznak, vagyis közel ötször annyit, mint amennyit a fennállott közmunka és közlekedési ministerium központi igazgatási költségei 1870 ben kitétek. Állampénzügyi szempontból tehát számbavehető terhet ez nem eredményezne, socialis politikánk kifejlődése szempontjából pedig hatalmas lökést adna az egész országnak.

Ezekben keressük mi a munkásbiztosítás ügyének nagyarányú kifejlését, ezek azok a kérdések, melyek megoldásával nagyszabású socialis politikát lehetne bevezetni^ ezekben szeretnők a megoldást üdvözölni.

Sz. K.

Magyar Társadalom- tudományi Egyesület

Egyesületi élet.

Egyesületünk februárius hónapban igen élénk és mozgalmas tevékenységet fejtett ki minden irányban. Úgy a fővárosban, mint a vidéken egyaránt folyt a tudományos munka és a szervezkedés. A nagy cél, az összes nemzeti alapon álló progressiv elemek tömörítése és az egységes magyar társadalom megteremtése, rendkívüli lelkesedést kölcsönzött tagtársainknak és nagy elégtétellel mutathatunk reá az önzetlenségre, amelylyel munkánkat az ország minden részén megkönnyít k.

Februárius 5.-én a központ felolvasó ülésén KENEDI GÉZA tagtársunknak »A feminismus és biológia« című értekezése került bemutatásra, melyet KENEDI GÉZA betegsége folytán, dr. FARKAS PÁL titkár olvasott fel.

Februárius 12.-én az egyesület KENEDI GÉZA előadása fölött vitát tartott. Ezen az ülésen már KENEDI GÉZA is megjelent és személyesen vezette be az eszmecserét. Ugyanaz este tartottuk meg – tagjaink élénk részvétele mellett – havi vacsoránkat.

Februárius 19.-én kezdette meg egyesületünk a nagy birtokpolitikai enquete első részét, a külföldi államok birtokpolitikájának leíró ismertetését. A bevezető előadást GAAL JENŐ Jgazgatónk tartotta meg Oroszország birtokpolitikájáról. Az előadást szemlénkben fogjuk közölni.

Februárius 21.-én dr. GIESSWEIN SÁNDOR, dr. SZEMENYEI KORNÉL és KNEIF ÖDÖN, a központ részéről megjelentek Vácztott, hogy az ottani casino meghívására Vác művelt közönségét egyesületünk céljairól és programjáról tájékoz-

tassák. A casino nevében dr. PRESZTY ELEMÉR elnök üdvözölte egyesületünk kiküldötteit, kik közül GIESSWEIN SÁNDOR országgyűlési képviselő a »Socialpolitika gyakorlati alkalmazásáról« tartott előadást, melynek keretében érdekes és magvas visszapillantást nyújtott a társadalomtudomány fejlődéséről. SZEMENYEI KORNÉL titkár pedig egyesületünk elméleti és tudományos jogsultságát és szükségét fejtegette, hangsúlyozván az egyesület tevékenységét különösen oly irányban, hogy a magyar társadalom fejlődésének kutatásához a szükséges anyagot összehordja. Régi, lelkes tagtársunk, IVÁNKA PÁL főszolgabíró Váczott, már hosszú idő óta folytatja ott az előmunkákat és a központ kiküldötteinek nagy tetszéssel fogadott előadásai is hozzájárultak ahhoz, hogy egyesületünk váczzi helyi bizottsága mielőbb megalakuljon.

Februárius 26.-án a birtokpolitikai enquete második felolvasó ülésén SZEBERÉNYI ANTAL olvasott fel »A dán birtokpolitikáról«. Ezt az előadást Szemlénkben szintén közölni fogjuk. Az előadó, ki tudvalevőleg nálunk e kérdés legkiválóbb szakembere, igen mély hatást tett alapos és teljesen új fejtegetésével.

Februárius 26.-án APÁTHY ISTVÁN és FARKAS PÁL, a központ részéről érintkezésbe léptek Aradon az ottani társadalom vezető elemeivel. E megbeszélések következménye, hogy Aradon több új tag lépett be egyesületünkbe és ez az előkészítő-bizottság néhány hét alatt az aradi fiók szervezését el fogja végezni.

Februárius 27.-én a szegedi helyi bizottság felolvasó nagygyűlését tartotta, amelyen Szeged művelt közönségének nagy része megjelent. Az elnöki széket dr. PÁLFFY JÓZSEF foglalta el. ANDRÁSSY JENŐ tagtársunk igen mélyenjáró és tartalmas előadást tartott »Széchenyi István gróf közgazdasági eszméiről«. FARKAS PÁL az egyesület céljait fejtegette, APÁTHY ISTVÁN pedig »Idegen hadak« címen felolvasást tartott, amelyben megbélyegezte azokat, kik saját, hazai kérdéseink eldöntésére idegen szaktekintélyeket szólaltatnak meg. A gyűlés igen lelkes hangulatban oszlott szét.

Februárius 28.-án temesvári helyi bizottságunk tartott alakuló nagygyűlést. Az elnöki széken SZTURA SZILÁRD ült, aki rövid, de tartalomban igen gazdag beszéddel nyitotta meg az ülést. E beszédben oly szépen fejtegette az egyesület központja és helyi bizottságai közti szellemi munkamegosztást, hogy nem mulaszthatjuk el a beszéd következő szavainak ideigtatását:

»Fiókunk programja elvben azonos a központi egyesület programjával, mert a mi célunk is a társadalomtudományoknak magyar nemzeti alapon való művelése.

Programmunk csak minőségileg különbözik a központ programjától. Mert amíg a központ a magyar társadalomtudomány diplomájának a tervét készíti és ezen terv szerint annak felépítésén munkálkodik, egyidejűleg az építőanyag előállítását is ellenőrzi és felülvizsgálja és kiválogatja, kiselejtezi, addig a mi fiókunk, mint egyik szerény és szerény munkása, az építőanyag előállításán fáradozik.

A társadalomtudomány gyakorlati, tapasztalati, kísérleti tudomány és mint ilyen – a többi tudomány eredményei és önálló tapasztalatok alapján vizsgálja a társadalom alapelemének, az embernek külső-belső életét – vizsgálja az embernek viszonyait, a társadalmak keletkezését, fejlődését, fejlődése akadályait és az akadályok elhárítására szolgáló eszközöket.

Mint gyakorlati és tapasztalati tudomány a sociologia csak önállóan művelhető és, mert csak nemzeti alapon művelhető eredményesen, a nemzeti kulturának egyik hatalmas tényezője. A szellemi kulturának az alapja ugyanis a szellemi önállóság és függetlenség. És addig amíg a magyar szellemi kulturát nem szabadítjuk fel a külföldi kulturák befolyása alól – amíg azt nem önállósítjuk és nem függetlenítjük – amíg szellemileg önállóan nem termelünk és amíg nem a saját szellemi termékeinket fogyasztjuk – addig önálló magyar szellemi kulturánk nem lesz. Azok a szellemi parisiták, akik a külföld- szellemi termékein élőködnek – azok a magyar nemzeti kulturának nem előmozdítói, hanem ellenségei.

És mert gyakorlati és tapasztalati tudomány a sociologia, komolyan és eredményesen csak nemzeti alapon művelhető, mert tapasztalatait csak a nemzeti életből gyűjtheti és azokat csak a nemzet érdekében értékesítheti és mert pl. a Magyarországon gyűjtött tapasztalatok a japán viszonyokra és viszont japáni tapasztalatok magyarországi viszonyokra feltétlenül nem alkalmazhatók.

A központ országos viszonyainkat tanulmányozza és országosan gyűjtött tapasztalatok és constatait tények figyelembe vételével kísérli meg a socialis igazságok megállapítását, fiókunk pedig közvetlen környezetéből a városból és vármegyéből gyűjti az adatokat, tapasztalatokat és azok alapján kísérli meg egyes helyi socialis kérdéseknek a megoldását.

A két program abban megegyezik, hogy mindkettőnek alapelve: a nemzeti alap és az igazság kutatása. Az igazságot mindkét program az összes figyelembe vehető körülmények figyelembe vételével, elfogultság nélkül, párt-, felekezeti és osztály érdekre való tekintet nélkül, igyekszik megállapítani. A különbség köztünk csak az, hogy míg a központi szerv a socialis igazságokat tágabb téren, az egész országban kutatja, a helyi szerv azt korlátolt téren, egy város, egy vármegye területére teszi. Ezen programmunknak megfelelőleg, mai első

nyilvános előadásunk a kivándorlás okait és következményeit Temes vármegyei adatok alapján kutatja. A központ ugyanezt a socialis kérdést országos adatok és tapasztalások alapján teszi tanulmány és megfejtés tárgyává. És a munkának ilyen megosztása szükséges is, mert a helyi viszonyokat a központból alaposan tanulmányozni nemcsak rendkívül nehéz, de sok tekintetben lehetetlen is, mert csak az, aki itt él, az itteni nyelveket ismeri az itteni emberekkel közvetlenül érintkezik,, csak az ismerkedhet meg a kivándorlás különös okaival és annak összes következményeivel. Másrészt itteni embernek felette nehéz, majdnem lehetetlen a kivándorlásnak országos-különös okait és összes országos következményeit megismerni.« Utána LENDVAI MIKLÓS vármegyei főjegyző mutatta be a »Temesmegyei kivándorlás« című sociologiai tanulmányát, melyet Szemlénkben mielőbb be fogunk mutatni olvasó közönségünknek. Még a központ képviselői, APÁTHY ISTVÁN és FARKAS PÁL beszéltek, mire a közgyűlés megalakította a hatvan tagú választmányt és igen lelkes hangulatban oszlott szét.

Az Egyesület vitája a feminizmusról.

(Tartatott *dr. Kenedi Géza* fent közölt előadása kapcsán februárius hó 12.-én.)

DR. GAAL JENŐ elnök: DR. KENEDI GÉZA urnák a feminismus és biológia című értekezése felett a vitát van szerencsém megnyitni. Mielőtt azonban az előadó úr szíves volna előadását recapitulálva röviden előterjeszteni és az egyes feliratkozott szónokok felhivatnának, sajnálattal kell jelentenem, hogy ez a terem csak 8 óráig áll rendelkezésünkre, ennél fogva a vitának, mint az angol mondja: »ézszerű határok közt kell mozognia,« t. i. nagyon hosszú felszólalásokra nem igen lesz idő, miért is kérjük a felszólalókat, hogy az adott körülményekhez alkalmazkodni méltóztassanak. Én azt gondolom, hogy egy-egy felszólaló $\frac{1}{2}$ óránál több időt ne vegyen igénybe. Kivételt képez természetesen az első felszólaló úr, aki az előadó úréval ellentétes álláspontot fogja kifejteni. Egy tárgyhöz mindenki csak egyszer szólhat, félreértett szavainak helyreigazítása címén, vagy más személyes kérdés címén is csak egy-két perez időt engedhetek. Végül az előadó úrnak zárszava lesz. Ezen ügyrend előadása után felkérem az előadó urat, hogy egy pár szóval récapitulálja a múltkori felolvasásában kifejtetteket.

DR. KENEDI GÉZA röviden összegezte a fent egész terjedelmében közölt értekezését.

MÁRKUS DEZSŐ DR.: Mielőtt arra a meggyőződésre jutottam, hogy a feminizmus elveit érdemes megvalósítani, tanulmány tárgyává tettem az összes idevágó kérdéseket, köztük a dolog biológiai és társadalombiológiai oldalát is; meghallgattam, elolvastam mindent amit pro és contra felhoztak, és még sem vagyok képes arra az eredményre jutni, amelyre az előadó úr jutott, hogy t. i. a nő és a férfiú egyenlő feltételek mellett ne volna képes ugyanazokat a feladatokat elvégezni.

Amit én a biológiai szempont ellen felhozhatok, az életből merített az a tény, hogy az 1900. évi népszámlálás szerint hazánkban 6,127.456 kereső férfiú mellett 2,318.123 kereső nő volt, akik teljesítették kötelességüket anélkül, hogy az előadó úr által felhozott szempontok abban megakadályozták volna őket.

De nem fogadhatom el a társadalombiológiai érveket sem, mert tanulmányozva a társadalomtudomány rendszereit COMPTE-tói SPENCER-ig és WORMS-tói TARDE-ig, nem voltam képes arra a meggyőződésre jutni, hogy a társadalomban épügy, mint a természetben szilárd és változatlan törvények volnának, melyek szerint a társadalom fejlődik és alakul. E tekintetben azon nézetem vagyok, melyet legutóbb STEIN LAJOS fejtett ki, hogy a társadalom fejlődésében és a történelemben van ugyan logika, vannak figyelemre méltó tények, de ezek oly erősek nem lehetnek, mint a természeti törvények, mert azok mindig az emberek tetszésétől és a célszerűség sugalta cselekvéstől függenek. Mikor a feminizmus megítéléséről van szó, mindig hypothesisekkel állanak elő, hogy a nő ugyanolyan előfeltételek mellett nem képes arra a hivatásra, melyet a férfiú tölt be, de amíg ezt a gyakorlatban ki nem próbálják, be ne nem igazolják, addig ezt elfogadni nem lehet.

A feminizmus egy fejlődési irány, melyet kétségtelenül túlnyomó részben – és e tekintetben nemcsak MARX-ig kell visszamenni – a gazdasági kényszerűség idézett elő, mert a nőnek önmagának fentartása érdekében kénytelen volt valami foglalkozást vállalni. Ez tehát nem mesterkéltn természetellenes folyamat.

Mielőtt az itt érintendő részletekre rátérnék, kénytelen vagyok egy oly ellenvetést is megemlíteni, melyet különösen azóta hallani nálunk, mióta egy magyar egyesület is terjeszti ezen eszméket, pedig ez által a kérdés már megszűnik az elvek harcza lenni. Ebbe a hibába esett t. i. az előadó úr is, midőn óva intette a feminizmust, nem tudom a magyart-e, vagy általánosan, hogy ne essék SAINT SIMON hálójába. Erre

csak azt felelem, ha nézzük a feminizmus történetét, kimutatható, hogy jóval SAINT SIMON előtt már PLATO is juttatott az ő eszményi államában a nőknek oly szerepet, amely ugyan nem kívánatos, de arra mutat, hogy a nők jogaiért való küzdelem nem új keletű. Sőt ARISTOPHANES vígjátékaiban már az ellenhatással is találkozunk (különösen a Lysistratában és a nőuralomban) melyekből vastag humor alakjában tűnik ki az akkori kor nézete ezen eszmékről.

Felhozta az előadó úr, mint a feminizmus egyik bűnös cselekményét, a nemi felvilágosításról indított vitát is. Erről a kérdéssel is sokféleképpen lehet gondolkodni. De ez nem a feminizmus találmánya, hogy a sexualis paedagogia címen egész irodalom fejlődött és éppen a nem feminista érzelmű porosz minister a mannheimi sexualis paedagogiai congressus hatása alatt elrendelte, hogy a serdült ifjaknak idevágó előadásokat tartsanak, hogy őket a nemi betegségektől megóvják. Azt hiszem, ha van egyesület, mely a kérdést tudományos komolysággal felszínre veti, annak inkább köszönet jár, mint gúnyos bírálat.

Hasonlóképpen nem a feminizmus találmánya az a tárgy sem, melyet MME NELLY ROUSSEL ismertetett s melyre az előadó úr is célzott. A népesedési politikának 120 éves múltja van, mióta MALTHUS könyve megjelent. Egyik legfontosabb kérdése az, melyet MME NELLY ROUSSEL ismertetett; észrevették ezt kiváló írók és államférfiak s Angliában külön liga van, mely e kérdéssel foglalkozik. Erről lehet ugyan pro és contra beszélni, de azt a feminizmusnak, mint felforgató irányzatot betudni nem lehet, annál inkább nem, mert eltekintve a a francziáktól, az erdélyi szászoknál uralkodó kétgyermek-rendszert és a dunántúli magyaroknál dívó egyke-rendszert nem a feminizmus okozta.

Még egy leplezetten, nem ugyan az előadó úr által felhozott ellenvetést kell megczáfolnom és ez a cosmopolitizmus. Az eszmék kialakulásukban sohasem szorítkoztak egy-egy zárt területre, hanem azok culturalis és gazdasági kialakulásában részt vesz minden nemzet. És midőn Nagy Lajos és Mátyás király külföldi tudósokkal vétették körül magukat, midőn SZÉCHENY, KOSSUTH, EÖTVÖS, CSENGERI s hazánk egyéb nagyjai a legkülönbözőbb gazdasági és culturalis elméleteket hozták be hazánkba, vajjon cosmopolita eszméket akartak-e terjeszteni és nem azt akarták-e kifejezni, mit EÖTVÖS fejtett ki SZALAY László feletti beszédében, hogy minden nemzetnek kötelessége állandó culturalis közösségben lenni a többivel. Ha a feminizmus csirája el van ültetve, akkor a környezet hatásának törvényénél fogva, mely alól senki és semmi sem vonhatja ki magát, a nemzeti sajátosságoknak, a magyar jellemnek megfelelően fog az kialakulni nálunk is.

Egy hasonló ellenvetés az, hogy a feminizmus a vallástalanságot terjeszti, mire megjegyzem, hogy a feminizmusnak a valláshoz semmi köze s a vele foglalkozók magas értelmiségüknel fogva senki vallásos meggyőződését nem sértik.

Midőn a nő küzd gazdasági érdekeiért egyfelől, öntudatra ébredéseért másfelől, önálló akar lenni s jogait néma férfi ellen, hanem a férfi mellett akarja kivívni. Nem akar ezért elférfiasodni, mint hirdetik, nem akar a nőiességből kiesni – s itt nem azt a költői, lyrai nőiességet értem, de a természet törvényei által meghatározottat, – hanem önálló ember akar lenni, ki ugyanoly előfeltételekkel, mint a férfi, akar működni a társadalmi cultura és a gazdasági élet terén s csak azt követeli, hogy azért, mert nő, ne tiltassék el semmitől. Éppen ezek a különös női sajátosságok eddig el voltak rejtve, nem tudtak érvényesülni, de érvényre jutva, új irányokat, új szempontokat fognak belevinni a társadalomba.

Ha ezeket az új erőket beleviszszük, akkor tán a társadalom úgy fog fejlődni, hogy polgárainak azt a boldogságot nyújtandja, melynek megszerzése minden állam kötelessége, amire eddig a férfiak vezetése alatt évezredek át képtelen volt; mert hiszen mindenki panaszkodik, hogy a társadalom beteg. Meg kell kísérelni a társadalom nagyobbik felének, a nőknek segítségét is igénybe venni. Csodálatos, hogy a nőről száz meg száz éven át ezernyi dicshymnust zengtek, amelyben felsőbb lénynek nevezik. De midőn nem a férfiak kedvében jár, hanem magának is követel jogokat, akkor egyszerre csak alantas lény marad, kire komolyabb teendőket nem bízhat a társadalom.

A feminizmus célja, hogy lehetőséget adjon a nőnek az önálló érvényesülésre, hogy ne legyen valaminek a »tartozéka«, valami fődolgnak a mellékdolga, melytől függ és mely nélkül működni nem tud. Ma a nőt a férfinak neveljük, így jut gazdasági és sexualis függésbe, csak testi szépségével tud érvényesülni s kiirtanak belőle minden magasabb erkölcsi törekvést, minden társadalmi altruizmust és erkölcsi felfogást a házasságban és azon kívül. Az a házasság, melyet a feminizmus óhajt, erkölcsi összhangzatos egyesülés, melyben a nő nem adja el magát, nem üzlet-, hanem élettársa a férfinak. Egyesülés a gyermekek legerkölcsebb alapon való nevelésére és a társadalmi kötelességek teljesítésére. És tekintetben nemcsak a nőnek van szüksége nevelésre. Ahogy nem elég anyának születni, hogy egyúttal jó nevelőanya is lehessen valaki, mert a neveléshez nem elég az ő szeretete és odaadása, ép úgy szükség van a férfiaknak a családi létre való nevelésére is, mert ahhoz, hogy jó családapák és férjek legyenek, az értelem magas fokán kívül az érzelmet is

megfelelően fejleszteni kell. Harmonikus együttélés csak úgy lehetséges, ha az érzelmi momentumok mindkét oldalon egyformák.

Állandóan azt hirdetik, hogy a nő hivatása az anyaság. Ha ez igaz, akkor azokat a nőket, kik már nem, vagy egyáltalán nem lehetnek anyák, ki kellene irtani. Tény, hogy helyes volna keresztülvinni, hogy minden nő anya legyen, de az élet arra tanít, hogy ez lehetetlen. Ha a nő megélhetést keres, vagy szellemi téren akar érvényesülni, nem utasítható anyaságra, mert követelhetné, hogy a társadalom melléje állítsa azt a férfiút, kiről szeretné, hogy gyermekeinek atyja legyen. De 1000 férfiúra 1009 nő esik és a házasulandóknál nagyobb a nők aránya, már most hogyan jusson minden nőnek férj. De ha tény, hogy a nő hivatása és legtisztéletreméltóbb szerepe az anyaság, miért vonják meg kegyetlenül és elévülhetetlenül a megbecsülést attól a nőtől, ki házasságon kívül lett anyává, olyannyira, hogy még gyermekét is megvetésnek teszik ki?

És ha mindezen ellenvetések elvonultak, akkor jön a legcsattanósabb: a nők katonák sohasem lehetnek! Erre nézve ajánlóm Lysistrataból feleletként a nők karát, kik azt mondják, hogy ők szülik a katonákat s az egyenértékű azzal az áldozattal, melyet a férfiak hoznak a védkötelezettség teljesítésével.

Az anyasággal kapcsolatosan akarom még megjegyezni, hogy az anyától, a tapasztalt, 50 éves nimbussal körülvett anyától megvonják azt a jogot, amit megadnak egy 20 éves férfiúnak, hogy x-el vagy y-nal képviseltesse magát.

Egy másik szempont, melyet ROOSEWELT-nek egy kijelentésével kapcsolatban hallhattunk, hogy a nők művelése degeneráló a társadalomra. Én nem vagyok képes megérteni, midőn mindent elkövetünk a műveltség minden nemének terjesztésére, midőn hymnusokat zengünk a cultura erkölcsfejlesztő hatásáról, hogy akkor azt lehessen mondani, hogy a cultura degeneráló hatással van a társadalomra. Előáll tehát annak szüksége, hogy a nőt tartsuk meg tudatlanságban, részesítsük háremszerű nevelésben, ahogy évezredekén át tették, mert úgy jobban megfelelt a férfi sexualis kívánságainak.

Nem degeneráló a súlyos testi munka, a kereskedelmi, ipari foglalkozás, csak a műveltség. Eddig úgy gondoltam, hogy a műveltség az erkölcsöt épp úgy neveli, mint a szellemet, a test észszerű nevelésével, meg a szép cultusával jár és így kizárja a degenerálást.

Tovább menve még egy igen súlyos félreértést kell helyreigazítanom, Szemünkre hányják, hogy a feminizmus a főiskolára zúdítja a nőket és így a női szellemi proletariátust neveli. Rámutathatnék arra, hogy a férfiaknál is nagy a tolon-

gás az u. n. liberális pályákra, de csak arra utalok, hogy ebben a kérdésben a feminizmus álláspontja az, hogy valaki előtt azért ne zárják el a főiskolát, mert nő. Ebben a tekintetben különben a feminista-egyesület lépéseket tett illetékes helyen, hogy nyitassanak a nők számára gyakorlati iskolák, mezőgazdasági és ipariskolák, hogy másutt is találjanak érvényesülést, de erre a kérelemre kedvező választ nem kapott. Itt adom mindjárt meg a választ arra a kérdésre is, vajjon alkalmasnak találom-e a nőt a magasabb tisztviselői állások betöltésére, ügyvédségre stb.-re? A nőt épp úgy alkalmasnak találom, mint a férfit, de nem minden nőt. épp úgy, mint nem minden férfit. Meg vagyok győződve, hogy a szükséges előfeltételek mellett ugyanazzal a lelkiismeretességgel és lelkesedéssel tölti majd be hivatását, melylyel azokon a pályákon működött, melyeket eddig nyitottak meg számára.

Még csak egy kérdéssel akarok foglalkozni s ez a politikai jogok kérdése, melyek megszerzése a feminizmus egyik főtürelvése.

Ennek a kérdésnek megoldása csak idő kérdése. Számos amerikai államban, Finnországban és Norvégiában a nőknek cselekvő és szenvedő választó joguk máris van, és az igen rövid időn belül Nagybritanniában és Németalföldön is meg lesz. Itt tehát egyáltalán nincs valami utópistikus lehetetlenségről szó. Ezzel kapcsolatban két dologra akarok rámutatni. Midőn nemrég a törököknek és perzsáknak alkotmányt adtak, a népnek megadták a politikai jogokat is. Azt hiszem a magyar nőknek meg van az a politikai érettségük, mint a perzsa és török férfiaknak. Midőn 1848-ban nálunk az összes jobbagyokat felszabadították, politikai jogokat is adtak nekik. Azt hiszem ők sem álltak magasabb műveltségi fokon, mint a mai nők átlaga.

Ami azt illeti, hogy a nőnek nincsenek meg a kellő politikai és közgazdasági előismeretei, vagyis nincsen meg a szükséges politikai érettsége, erre nézve csak azt jegyzem meg, hogy a jogászokon kívül nagyon kevés férfi kapja meg ezt a kiképzést. A politikai érettségre nézve pedig szomorú tény, hogy a választók tömegének nincs meggyőződése, hanem 1-2-3 ember után mennek. Végül még felhozzák a nők választó joga ellen, hogy a politika rontja az erkölcsöket. Ez teljesen a férfiak bűne. Több közérzést kell bele vinni a politikába, kevesebb helyt adni az egyéni hiúság érvényesülésének és akkor majd ezt a szégyenletes érvet nem lehet felhozni.

PERCZEL FERENCZNÉ, KOZMA FLÓRA: A részemről oly nagyra becsült előadó urnák mindenekelőtt azon megjegyzésére kívánok válaszolni, mely szerint a nők, mint az anyaságra praedestinált lények oly szerencsétlen testi szervezettel és

egészségi viszonyokkal bírnak, melyek időnként lelki világukban rendellenes és disharmonikus állapotokat szülve, 45 év körül pedig már nagyobb fokú bomlottságot teremtve, alkalmatlanokká teszik őket úgy a kitartó physical, mint a logikus és következetes szellemi munkára.

Legyen szabad csak arra felhívni a figyelmet, hogy nem minden rendellenesnek nevezett, disharmonikusnak látszó lelki állapot nevezhető »kártékony rendellenességnek« vagy »lelki bomlottságnak«, melytől a közügyeket féltetni kell. Határozott tapasztalat mutatja, hogy a nők sötétebb hangulata, érzékenyebb lelki világa nem éppen az észnek és logikának a bomlottságát jelenti. Az a bizonyos sötét szemüveg – mely mindenestre a kedélynek némi lehangoltságából ered – rendszeren nem valótlanságokat szokott mutatni, hanem legtöbbször éppen a tényleges hibákat és társadalmi ferdeségeket szokta megvilágítani. Ezek a betegeseknek gondolt töprengő gondolatok, az anyasággal járó mélyebb és szentebb magába szállások, mindenütt kötelességtudást és felelősségérzetet követelő kedélyhangulatok véleményem szerint – még ha tényleg túlságosak és alkalmatlanok volnának is – nem annyira megbomlottságnak a jelei, mint inkább egy új világlátásnak, sötét de reformátori gondolatoknak nevezhetők.

Hiszen fel sem tételezhető a nagy és céltudatos Természettől, hogy a »legszentebb« feladatot: az asszonyi és anyasági feladatot, cynikus módon megbomlott és beszámíthatatlan állapottal kösse rendeltetészerűen össze. A valóban rendellenes esetek csak kivételszerűen jelentkezhetnek, mert a cél nélküli beteges állapotok »praedestinálószerűeknek« sohasem nevezhetők.

A legtöbb disharmonikusnak tartott hangulat – vagyis a külső társadalmi berendezés és a belső egyéniség közötti egyenetlenség – termékenyebb és reformálóbb gondolatokat szül a köz érdekéért, mintáz a temérdek »normalis«-nak nevezett, harmonikus, a jelen körülményeibe mindig belenyugvó, elégedett vélemény, mely éppen maradi társadalmunk nagy mulasztásainak az okozója!

De még ha tényleg szeszélyes és megbomlott állapotot szülne is e sötétebb hangulat, vajjon nem tapasztaljuk-e úgy a világtörténelemben, mint a mindennapi életben, hogy a legrendellenesebb szeszély és változó, következtelen kedélyhangulat a különben komoly munkásnál nem képez valami súlyos akadályt. Magyarország egy sereg nagy embere hihetetlenül szeszélyes; és a leglogikusabb és következetesebb hivatalos munka mellett, kis magánügyekben vagy a családi életben nevetségesen logikátlan, hirtelen haragú, sőt akárhányszor beszámíthatatlan és megbízhatatlan. Ha ezek közül egyik vagy

másik gyermekeinek nem az apja, hanem az anyja lenne, bizonyára egészségi állapotára vezetnék vissza ezen tulajdonságait.

És vajjon azok a sajnálatos egészségi állapotok, melyeket a férfitársadalom nagyobbik része – nagy tisztelet a másik részének – nem is normális úton, a szent természet tervszerűsége folytán, hanem nagyon is rendellenes módon, emberi gyarlóság folytán, saját maga szerez magának; mely csirája a hazánkban annyira pusztító tüdővésznek, görvélykórnak, testi és szellemi degenerációnak – vajjon ezek az egészségi állapotok hivatottabb lennének-e a közügyek vezetésére, a jövő emberiség megalapozására, mint a természettől nyert, természetes változások?!

De még ha a női szervezet hozta kedélyállapot magát a teremtő ésszt és alkotó képességet támadná is meg, még mindig megmarad a legfőbb erő: az erkölcsi tisztaság, az erkölcsi érzet rendkívüli fejlettsége, melyet igazán csak a legbetegesebb rendellenesség csorbíthat meg az intelligens asszonynál. Már pedig a maradinak nevezett, erkölcsiséget hangsúlyozó vallási alap – melynek itt liberalismusunk daczára is valószínűleg sokan hívei. vagyunk – nem annyira a »nagy súlylyal bíró« agy velők genialitásától várja korszakunk megváltását, hanem inkább a nagy és meleg szívek erkölcsi érzetében és altruistikus tulajdonságaiban keresi a javításhoz vezető eszközt. És a női szívnek e tekintetben való elegendő súlyát – meglehet, hogy éppen az agyvelő súlyának rovására – letagadni csakugyan nem lehet!

Kétségkívül a nevelési tudomány által – melynek gyakorlása hála Istennek meg van engedve számunkra is – hathatósan érvényesíthetnők társadalmunkra nézve ezen erkölcsi erőt; csakhogy éppen mélyen tisztelt előadónk említi egy gyönyörűen megírt régebbi cikkében, hogy inkább példaadással, valamint az együttes foglalkozás és szórakozás által keletkezett baráti viszonyynal lehet a helyes nevelést eszközölni, mint a gondolatoknak átplántálásával. De már most, ha a gondolat és érzelem átvívés csakugyan olyan nehéz, sőt kétséges sikerű mesterség, mint amilyenek az igen tisztelt előadó úr állítja, a mi nőies hivatásunk pedig nem az a Pálya, melyben fiainknak példát mutathatnánk és az együttes niunka kapcsán velők pajtáskodhatnánk mert ezeknek sem a főzés, sem a nagymosás tudományára, sem egyéb házi teendők megtanulására szükségük nem lesz, az a kis szellemi dilettantismus pedig, melyet mi üzünk, őket ki nem elégítheti), sőt még az erkölcsiségben sem mutathatunk nekik példát, mert ezidő szerint a férfiak számára egy külön erkölcsi fogalom van felállítva, kérdem tehát hogyan és m i m ó d o n vigyük át a birtokunkban levő

erőteljesebb erkölcsi erőt a férfiak uralma alatt álló társadalomba?

Az előadó úr múltkori előadásában maga jelezte, hogy míg a férfiak inkább a változást, az állhatatlanságot szeretik, és művelik, a nők határozottan »állhatatosabb« természetűek. Ebből ismét azt vagyok bátor magyarázni, hogy ha a szeszélyes, betegség szülte kedélyváltozások daczára az állhatatosság tulajdonsága az egész nem en megállapítható – mely tulajdonság egyértelmű a megbízhatóság, sőt majdnem a felelősségérzet fogalmával – úgy sem az időnként beállt apró kedélyzavarok, sem a 45 év körüli állítólagos megbomlottság komolyan, mint egyéniség bontó zavar nem tekinthető.

Különben is, ha az előadó úr által említett egészségi zavarok nem akadályozzák a mosónői, varrónői, tanítónői színésznői, sőt szülésznői pályát, mely utóbbi majdnem egyenlő felelősségteljes, energikus és fárasztó munkát képvisel, mint az orvosi pálya, akkor körülbelül a többi pályák sem képezhetnek kivételt. A háború fogalmát szolgáló katonai pályát természetesen nem számítom a természet szülte természetes pályákhoz. Hogy nem a test épsége és szerencsés egészségi viszonya van hivatva a nagyobb feladatok teljesítésére, mutatja nemcsak az előbb említett neurastenicus nagyok serege, hanem a temérdek beteges, csenevész testű, örökös földi akadályokkal küzdő férfimunkások hatalmas szellemi alkotása a megtermett gladiátorok és jelentéktelen óriások erős, de értéktelenebb munkáival szemben.

Maguk a vallásalapítók is többnyire gyenge testalkatú, levertségre hajlandó, változó kedélyű egyéniségek voltak; de elv dolgában egész a keresztfaig kitartottak! Szinte megpecsételték azt a conservativnak tartott vallásos felfogást, hogy a lélek, a gondolat, vagyis a cselekvést szülő eszme minden földi nyomorúságon keresztül törtetve végzi el missióját!

Theistikus szempontból, az egyéniségnél nem az dönt véglegesen, hogy erős-e a szervezet vagy gyenge, férfi-e az illető vagy nő, hanem hogy működő és teremtő-e a benne élő gondolat vagy sem. Mert ha nem hiszünk az eszme, a gondolat mindent legyőző hatalmában és egyetemes – válogatást nem tűrő – missiójában, minden conservatismusunk mellett is ellentmondunk őseink vallásának, hogy akaratlanul is korunknak anyagias, mindent a testi állapotoktól és testi működésektől feltételező elméletét támogassuk.

Még a leányoknak 16 éves korukban való férjhez adásához volna egy szavam. Meglehet, hogy a fiatal anya egészségesebb gyermekeknek örvendhet, mint az idősebb; de nem lehet még a 16 éves nőt sem egészen természetrajzi alapon

kezelni! Az is egy kezdődő egyéniség, kinek célja a házasságban nem csak pusztán egészséges gyermeknek adni világot, hanem a megfelelő lelki kapcsolatot is megtalálni, melynek megítélését egy 16 éves növendék leányra – kinek egyénisége, ízlése, hajlama még csak ezután fog kifejlődni – még nem igen lehet bízni.

Mélyen tisztelt előadónk az ő kitűnő és kifogyhatatlan humorával azzal a mondással végezte be érdekes előadását, hogy addig nem lesz a két nem egyenlő törekvésű, míg a férfiak is meg nem ismerik az »anyai« örömeiket. Legyen szabad nekem ezen nagy és őszinte derűtséget keltő mondatra, asszonyosan disharmonikus módon a legtiszteletteljesebb komolysággal felelni.

Teljes lelkemből hiszem, hogy ha csakugyan megtörténhetné az a csoda, miszerint az egész férfitársadalmat oly szoros és meleg kapocs fűzné az ifjúsághoz, a jövő generációhoz, mint amilyent csak a mi anyai voltunk teremthet meg (minden egyes új életért egy-egy régiebb élet lévén kockázatéve); ha minden egyes, legtöbbször még a fejlődés korában tönkre tett, vagy ha a háború veszélyének kitett fiú gyermekért, és minden egyes, társadalmilag megpecsételt erkölcsi züllésbe merült leánygyermekért anyai fájdalmat és anyai töprengést érezne, mint mi – lehetetlen, hogy az összes előtte nyitva álló pályákat kihasználva, ne az egyetemes erkölcsnek és békének legmesszebb menő tökéletesítésére törekednék!

GLÜCKLICH VILMA: Ha valaki minden specializálástól eltekintve meg akarná állapítani azt a gondolatot, mely a feminizmust létre hozta, azt a következő mondatban tehetné: A férfi és nő között nem csak testi, hanem fontos lényegbe vágó szellemi különbségek is vannak és mert ez igaz, kívánatos, hogy ne az egyik rendelkezék a másik sorsa felett, hanem közösen intézzék a társadalom sorsát.

Az előadó úr eszme-futtatásai nem a feminizmus ellen irányultak, mert amit ő feminizmusnak gondol, az nem az. Ő a régi nőemancipációért küzdők mozgalmának történetéből olvasta, hogy azok valamikor azt képzelték, hogy a nő és férfi közti különbséget sikerül majd eltüntetni, amit a modern feministák között egyetlen egy sem képzel. De tovább megyünk és azt mondjuk, hogy a férfi és nő között vannak ugyan különbségek, de ugyanolyan, sőt mélyebbre hatóak a különbségek egyes nők és egyes férfiak között. És ha Miss Thompson csak azért végzett méréseket, hogy vele a feminizmus ellen bizonyítson, hiába való munkát végzett, mert inkább az egyes férfiak és egyes nők között kellett volna azt megtenni, amint tették azt az egyetemen és az elmeegógyinté-

zeten, hol kitűnt, hogy az egyes fiúk és egyes leányok között sokkal mélyebbre ható különbségek vannak, mint a fiúk átlaga és leányok átlaga között.

A munkamegosztás elve, melyet talán nem is a természet, hanem a művelődés hozott létre, szükségessé teszi, hogy amint a férfiaknál meg van, úgy a nőknél is mindenkinek legyen meg a maga specialis foglalkozása. Erősen tartja magát az a balhiedelem, hogy a nő már születésénél fogva jól ért a főzéshez. Amint ez nem igaz, úgy az sem igaz, hogy a nő rátermett a takarítás magas művészetére és hogy mennyire szomorúan nem igaz, hogy minden anya a gyermekneveléshez is ért, azt látjuk számos eredményből.

A munkamegosztás elve alapján az emberiség nem erre a két nagy, a nemek különbözősége által meghatározott csoportra oszlik, hanem igen sok kisebbre, sőt egyénekre tagolódik. Éppen ezek alapján nem lehet az emberek millióit és millióit eltiltani attól, hogy érvényesülésüket, hivatásukat és munkakörüket maguk válaszzák meg. És a feminizmus éppen azt czélozza, hogy mindenki szabadon választhasson. Lehet, hogy sokan rosszul fognak választani, de nem lesz meg legalább senkiben az az érzés, hogy vihette volna valamire, de embertársai megakadályozták abban. Ha az socialismus, hogy éppen úgy érezzük a királynő, mint a munkásasszony bánatát, hogy épp úgy akarjuk a munkásasszony sorsát javítani, mint azt, hogy a királynénak is meg legyen amire szüksége van, ha ez a socialismus, akkor elfogadjuk azt a vádat, hogy a feminizmus a socialismussal rokonmozgalom. S éppen mivel céljaink ennyire általánosak, találkoznak s együttesen működnek nálunk a legszélsőbb irányok. Mikor jogaink érvényesítéséről van szó, eltekintünk minden mellékszemponttól, tiszteljük egymás meggyőződését és politikai pártállását.

Az előadó úr felemlítette, hogy MARX és a mi mozgalomunk elmélete között közelebbi vonatkozás volna. Erre nézve csak azt válaszolhatom, hogy a marxisták a legnagyobb megvetéssel szoktak rólunk nyilatkozni. Mi semmiféle politikai párthoz nem csatlakozunk, hanem amely a párt a nők politikai jogait programjába veszi, azzal e kérdésben egyet értünk s e jogok kivívása után mindenki ahhoz a párthoz fog csatlakozni, amely neki éppen legjobban felel meg.

Azt is említették itt, hogy azokat a nőket, kik nem teljesítik anyai hivatásukat, ki kell irtani. Én az anyaság hivatását nem látom tisztán a testi működésekben, hanem mint ELLEN KEY asszony mondja, ez az, ami még a férfinak is hivatása volna, együttes gondoskodás a társadalom összes gyermekeivel szemben, a szeretetnek azzal a mértékével, melyet az anya egy gyermekkel szemben tanúsít.

Ami a katonaságot illeti, egyáltalán nem érzem, hogy ez által a nők kevesebbet nyújtanának a társadalomnak, sőt azt tartom, hogy a férfiaknak sem szabadna oly foglalkozást űzni, mely állandóan arra rendezkedik be, hogy az emberek egymás ellen uszítassanak, egymást támadják, öljék.

Nekünk nem kell a háború és katonaság és ha nekünk politikai befolyásunk lesz, azt arra fogjuk használni, hogy a háborút és katonaságot megszüntessük.

Dr. FARKAS PÁL: Daczára hogy dr. KENEDI GÉZA megbízatásából, előadását én olvastam fel, azzal még sem azonosítom magam s így felszólalásomat ne tessék elfogultnak venni, mert én épp úgy távol állok ezen előadástól mint bárki. De éppen azért, mivel ezen oknál fogva igen jól ismerem az előadást, mondhatom, hogy a felszólalók annak majdnem valamennyi tételéről helytelen képet nyertek s különösen dr. MÁRKUS. DEZSŐ nagy készültséggel olyan dolgokat czáfol, melyek dr. KENEDI felolvasásában nincsenek, sőt a benne foglaltakkal ellenkeznek is.

Dr. KENEDI UÉZA előadó úr álláspontja – amennyire gondolatmenetét magam előtt látom – az, hogy ő mindenekelőtt a legnagyobb mérvben elítélte azon kicsinyes, izléstelen és tudománytalan támadásokat, melyek a feminizmust szokták érni. Rámutatott arra, hogy teljesen helytelen az a felfogás, mely bármely pályát el akar zárni a nők elől, legerélyesebben hangsúlyozta, hogy a nőknek alárendelt szellemi működéséről, alárendelt társadalmi szerepéről beszélni nem lehet és az ő tétele, melyet természettudományilag és társadalmilag indokolni megkísérelt, az volt, hogy a társadalmi munkamegosztás természete, a biológiai és társadalmi kiválasztás, differentialódás, bizonyos foglalkozási köröket inkább a nőknek, másokat inkább a férfiaknak szabott meg. Nyomatékosan hangsúlyozta az előadó úr, hogy mennyire nem alárendelt működésekről van szó, hanem hogy a nők benrejlő érzése, értelme, szervezetbeli különbségei, bizonyos élet- és társadalmi működésekre miért képesítik jobban őket, mint a férfiakat. Ezt, mint az előadásnak elfogulatlan ismerője, kötelességemnek tartottam elmondani.

Egyetértek dr. MÁRKUS DEZSŐ úrral abban, hogy örök érvényű sociologiai törvényeket felállítani nem lehet, sőt azzal is, hogy vannak mindenütt faji és egyéb sajátosságok által teremtett fejlődéstani tények, melyeket eddig egységes törvény alá foglalni nem lehetett.

Éppen ezért úgy hiszem, hogy ez a nálunk működő feminista egyesület nem egészen helyes utón jár, midőn a nyugati államok különböző fejlődéstani sajátosságaiból kialakult feminista mozgalmakat hozza egyszerűen ide, ezeket ismerteti és

akarja a mi fejlődésünk részévé tenni. Véleményem szerint csak akkor fog a magyar feminista egyesület nagy, komoly, tudományos és a társadalomra fontos missiót végezni, ha a mi magyar fejlődésünk előfeltételeit, a mi magyar nőink gazdasági, egészségi, itteni faji és egyéb sajátosságok által meghatározott helyzetét vizsgálja, ezekre nézve vonja le következtetéseit és ezeket akarja a gyakorlati életbe átvinni. Dr. MÁRKUS DEZSŐ SZÉCHÉNYI-re, EÖTVÖS-re és a harminczas évek nagy alakjaira hivatkozik, akik szintén a nyugati fejlődés eredményeit hozták át. Ez a tétel, amit annyiszor hallunk védelem alakjában, épp oly veszélyes, mint amennyire nem egészen felel meg a lényegnek. SZÉCHÉNYI. EÖTVÖS és mindazok, akik a harminczas és negyvenes években a nyugati fejlődést akarták Magyarországon megteremteni, sohasem gondoltak arra, hogy nekünk át kell venni változatlanul azokat a nyugati eszméket, és hogy a nyugaton megért s ott megalakult szabadságot itt a magyar fejlődés még meg nem lévő láncszemeként hirtelen bele kell illeszteni, hanem mindig megkísérelték, hogy az általános fejlődés eszméi, amelyeket a haladás egyetemes iránya képvisel, Magyarországon a különleges viszonyoknak megfelelően érvényesüljenek.

Ehhez képest én azt hiszem, hogy a magyar feminizmusnak igazán hasznos és helyes működése az lesz, ha kutatni fogja azon sajátlagos viszonyokat, amelyekből a magyar nőmozgalomnak fel kell épülnie, ha keresni fogja ennek törvényszerűségeit és így fogja a társadalomban gyakorlatilag érvényesíteni, akkor egyaránt használni fog úgy annak az eszmének, amelyet ő képvisel, mint a nemzeti eszmének általában.

ROSENBERG AUGUSZTA: Daczára annak, hogy az előttem felszólalók már kimerítették a vitát, szabadjon nekem is egy-két megjegyzést fűznöm hozzá.

Az előadó úr amerikai statisztikai adatokkal igyekezett bizonyítani azt, hogy a nők művelése degeneratiora vezet. Ezek azonban csak egyoldalú adatok és hinni merjük, hogy az említett degeneratio általában nem fog bekövetkezni.

Hogy a nők olyan pályákra tódulnak ma, melyeken talán nem állják meg egészen jól helyüket, annak oka abban rejlik, hogy nagyon kevés pálya áll nyitva számukra. Ha az összes pályák között választhatnak majd, akkor valószínű, hogy minden nő meg fogja találni a néki legmegfelelőbb helyet.

Egy másik tétel, amelyet én is kifogásolok és amelyet kissé zokon is vettem az, mely a nők kedélyállapotára és elmezavarára vonatkozik. Én hosszas tapasztalataim alatt, sem magamon, sem azokon, akikkel a tanítónői pályán együtt működöm, abban a bizonyos kritikus korban semmi ilyen

zavart nem észleltem. Ezt tapasztalhatta az igen tisztelt előadó úr azoknál a nőknél, akiket a gazdasági és társadalmi helyzetük elzárt attól, hogy komolyan és fiatal koruktól fogva rendszeresen foglalkoztak volna. Mi, akik hozzászoktunk ahhoz, hogy a munka előbbre való, mint a kedélyhangulat, szépen éljük végig életünket, minden elmezavar nélkül.

Egyben egyetérttek az előadó úrral és ez az a rövid és tömör gondolat, hogy az evolutio és ne a revolutio útján haladjunk. Ebben különbözöm én a hivatalos feministáktól, mert amit ők gyorsan és egyszerre sok téren akarnak jogokat kivívni, azt mi lassan, fokozatos haladással akarjuk elérni. Azt akarjuk, hogy tanuljunk először kötelességet teljesíteni, a felelősség érzetével birni, nemcsak a szűk családi körben, hanem kint, nagy körben is, vagy az iskolában, vagy a társadalomban bárhol, tanuljunk altruizmust, másért való dolgozást s tanuljunk és tanuljunk folyton! Magyarországon még sokat lehet tanulni és sokat lehet végezni, ezt mi tudjuk, akik fél napig hivatalos munkában állunk és mégis sokra rá kell, hogy érijünk.

És ha majd igazán tudunk és azt mondhatjuk, hogy megtanulunk kötelességet teljesíteni, – egy csoportja a magyar asszonyoknak, ha nem is valamennyi, máris ezen a színvonalon áll, – akkor nemcsak követelni fogjuk ezeket a jogokat, amelyekre igényünk van, hanem azok nekünk meg: is fognak adatni. A magyar történelmi fejlődés nem a materializmus alapján áll. Ezt mutatja, hogy egyetlenegy osztálynak sem kellett jogaiért küzdeni. Gondoljunk csak 1848-ra, a jobbágyak felszabadítására. Mikor megérték rá, a fejlődés természetéből kifolyólag meg is kapták az őket megillető-jogokat.

Nem mondom, hogy ne küzdjünk jogainkért, de tanuljunk és legyen' türelmünk még megérni azokra. Azért dolgozzunk.

Dr. MÁRKUS DEZSŐ: Az igen tisztelt előttem felszólaló szavára csak azt kell megjegyezni, hogy rosszul értelmezte szavaimat, mert a feminizmus is evolutióval és nem revolutióval akarja elveit megvalósítani. Senkisémet vádolhat azzal, hogy a társadalmi átalakulásokat, melyek csak neveléssel járnak ered-Hiényne', erőszakkal akarnók keresztül vinni. Ilyen értelemben akarja a magyar társadalmat is átalakítani a feminista mozgalom.

Dr. GAAL JENŐ elnök: Mivel az előadó úr tekintettel az idő előhaladott voltára a zárszó jogától elállott, a vitát befejezettek nyilvánítom. A Magyar Társadalomtudományi Egylet sajnós nincsen abban a helyzetben, hogy ily szép és nagy teremmel, mint sajátjával rendelkezék. Ez a terem

pedig tovább nem áll rendelkezésünkre. Nem marad tehát egyéb hátra, mint hogy a vita anyagát röviden összefoglaljam és köszönetemet fejezzem ki majd azoknak, akiket az megillet.

E vita eredménye nem lehet valami meghatározott formula. Az a kérdés, melylyel most foglalkoztunk, világszerte minden oldalról való beható megvitatás tárgyát képezi. Az nincs még teljességgel tisztázva sehol sem. E részben is épp úgy mint általában a társadalmi törvények szabatos megállapítása terén, még a kezdet kezdetén vagyunk.

Igaza van dr. MÁRKUS DEZSŐ urnák abban, hogy a társadalmi törvények nem hasonlítanak a természeti, törvényekhez, mert míg ezek kivételt nem tűrnek, amazok a körülményekhez képest mindig és mindenhol másképpen alakulnak ki. Ugyanazon népnél is más és más fejlődési feltételek mellett egészen különbözően jelentkeznek. Ezen törvények folytonos megfigyelés tárgyát kell, hogy képezzék. Azok eddig meglehetősen elhanyagoltak; holott mi emberek éppen abban különbözünk a teremtő egyéb alkotásaitól, hogy társas életünk szabályszerűségeit önmagunk vagyunk hivatva megállapítani és azokhoz alkalmazkodni.

Egyesületünk azért nem foglalhat el merev álláspontot ezen úgyszólván folyó, ki nem alakult nagy kérdésekben, mert akkor nem volna méltó a tudományos névre. Mi a feminizmus kérdését nem pártkérdésnek tartjuk, hanem társadalmi-nak. Nem a mai az utolsó nap, amelyen ennek a kérdésnek tisztázása érdekében közreműködünk azokkal, akik velünk e pillanatban még ellentétes álláspontot foglalnak el. Elismerjük, hogy még sok megvitatás tárgyát kell, hogy képezze e tárgy hogy mindkét oldalon az igazság formulázása tekintetében igen sok még a tévedés. Hibás a feminizmus, mert telve van egyoldalúságokkal, s hibás lehet annak bírálata is. Ennélfogva ha az igazság megállapításánál e tévedések kiküszöböltetnek mind a két részről, akkor minden bizonyynyal közelebb jutnának az igazsághoz is. Teljesen igazuk van azoknak a felszólalónak, kik a komolyság szükséges voltát hangoztatták, mert a feminizmust nem szabad sem egyoldalúan sem tréfásan megítélni, de ugyanaz áll a feminizmus ellen felhozott érvekről is. Meg kell szokni, ha nehéz mesterség is, a kétségbevonhatatlan tények, az igazság elviselését.

SZÉCHENYI-re is történt itt hivatkozás, kit én szintén meszteremnek vallok és akit azt hiszem egy kevéssé én is ismerek. Azt mondja SZÉCHENYI, hogy a természet a legnagyobb privilégium osztogató és annak rendje szerint kell történnie mindennek, mert ami nem a természet megfigyelése alapján megy végbe, annak nincs maradandósága. A nők politikai érvényesülésének vitatásához azonban bajos az ő irataiból érvet

felhozni, mert hiszen ő is azt mondja, hogy a nőnek nem lehet az ideálja az, aki a politikai torzsalkodásokban vesz részt, hanem csak az oly nő, aki a házi békének, a családi tiszta életnek és az illendőségnek papnője.

Miután a mai vitával a kérdést nem tartjuk tisztázottnak – s ha az előadó úrral igen sokban egyetértünk is, de az ő tételei jelen formulázásukban nem fedik teljesen a mi nézeteinket – e kérdéssel a jövőben is foglalkozni kívánunk. Azonban meleg köszönetet mondok neki beható tanulmányáért, továbbá az összes felszólalóknak, és végül köszönetet mondok a t. közönségnek, hogy oly figyelmes érdeklődő türelemmel hallgatta végig e magas szintájú szép vitát. Ezzel az ülést bezárom.